

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.

Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Kardos G. György

Itamár József-Kesz

Lichtmann Tamás

Szabolcsi Miklós

Székely Gábor

Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor

(főszerkesztő)

Gadó János, Várai Emil

A megjelenést támogatják:

Magyar Sajtóalapítvány,
Táncsics Mihály Alapítvány,
Ronald S. Lauder Foundation,
New York

A héber és jiddis szavak
átírása a szerzők felfogását
tükrözi.

Terjeszti a HÍRKER Rt.,
NH Rt., a Kiadói Lapterjesztő
Kereskedelmi Kft
és a Sziget Rehabilitációs
Kisszövetkezet
Izraeli képviselő:
Pirsum Chen
43 King George St.
Jerusalem
Tel.: 972-2-6222121

Címlapfotók: Pécsi Katalin

A kéziratok szerkesztése
lezárt:

1998. szeptember 17-én.

Szerkesztőség

és kiadóhivatal:

1065 Budapest, Révay u. 16.

Bálint Zsidó Közösségi Ház,

234-es és 235-ös szoba.

Telefon:

311-9214/136, 137

Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Szerkesztőségi órák

és hirdetésfelvétel:

csütörtökönként

16 és 17 óra között.

Lapunk e-mail címe:

szombat@c3.hu

Címünk az interneten:

http://www.c3.hu/~szombat

Előfizethető

a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP

11709002-20066703

„Szombat” számú alszámlán.

Lapengedély száma:

III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomta: Szikra Lapnyomda

TARTALOM

HAZAI DOLGAINK

- 2 Olvasóink írják
- 3 Szántó T. Gábor:
Egy diaszpórában élő reflexiói
Izrael Állam születésének
ötvenedik évfordulójára II.
- 10 Elfogult beszámoló a Nyári
Zsidó Fesztiválról – Pécsi
Katalin mustrája
- 12 „Nagyszabású turisztikai
rendezvény” – Interjú Vadas
Verával
- 13 Ismét elmaradt a Mazsók
kuratóriumi ülése
- 14 „Igenis szellemi holocaust” –
Beszámoló a Mazsihisz 1998.
augusztus 6-i küldöttgyűléséről
- 15 Hatalmas hangerő, visszafogott
hangnem – Beszámoló
a Magyar Zsidó Kulturális
Egyesület szeptember 27-i
rendkívüli tisztújító
közgyűléséről
- 16 Indul az adatfelvétel
– Átfogó szociológiai kutatás
a magyarországi zsidóságról

Summary

In the September issue of *Szombat* we publish the second part of **Gábor T. Szántó's** essay, "Reflections on Israel's fiftieth birthday from the Diaspora" in which he reviews the elements that have shaped the attitudes of Diaspora Jewry to Israel.

The assembly of the board of the *Hungarian Jewish Heritage Fund*, scheduled for September, was again postponed owing to the absence of several board members. The agenda of the board included decisions on the remaining grants for 1998. The Israeli members of the board voiced their dissatisfaction over the recurrent absenteeism of Hungarian board members.

Hungarian Holocaust survivors – of whom over one hundred die each month – can hope for four types of compensation: (a) The humanitarian fund set up by Swiss banks has already paid \$500 and the payment of the second \$500 largely depends on how compensation payments proceed in Eastern Europe. (b) The DM 80 million humanitarian fund approved by the Bundestag will cover the DM 500 paid to survivors, and the additional DM 500 to be paid to those whose name occurs in the German documentation of former camp inmates or in the survey made by the Red Cross after the war. (c) The Claims Conference and the German government have agreed that

VILÁG

- 17 Egyszeri segély és életjáradék
– Svájci, német kárpótlási
tárgyalások
- 18 Kóser Káma Szútra

IZRAEL

- 20 Inkább zsidó, vagy inkább
izraeli?
- 22 Egy nép – egy sorozás?

TÖRTÉNELEM

- 23 Nehemia Aloni: Mózes urunk
kézirata – Útinaplók: Magyar-
ország II. rész

HAGYOMÁNY

- 25 Heller Ágnes: A hagyomány
megtartó ereje

KULTÚRA

- 27 Marsha Lee Berkman:
Szeretetből és dühből
- 30 Három könyv a holt-tengeri
tekercekről (*Frideczky Frigyes*)
- 32 Lapozgatás az interneten
(*Feldmájer Sándor*)

a DM 200 million fund should be set up and a monthly payment of DM 250 be issued to those survivors who have spent at least six months in a concentration camp or eighteen month in a ghetto or in hiding. About six to seven thousand of the twenty-five thousand Hungarian survivors can claim this monthly payment. (d) According to the Hungarian compensation laws persons who were "unlawfully stripped of their lives or of their freedom" between 1939 and 1989 are entitled to receive compensation. However, deported Jews (or their heirs) have still not received anything. The leaders of the Jewish community have suggested a sum of Ft 300 thousand (\$1500).

We also publish the second part of **Nehemia Aloni's** memoirs, describing the Hungary of the 1950s – the absurd political system and its effects on the Jewish community as seen through Israeli eyes.

Katalin Pécsi's report describes the events of the Jewish Cultural Festival in Budapest which were primarily targeted at visiting tourists.

A sociological study of Hungarian Jewry, based on a representative sample, will be launched this year. This work will be co-ordinated by **András Kovács**. The results of the survey will be published in about two years.

Rabbi **Baruch Oberländer** has launched a yeshiva in Budapest.

Fizessen elő Ön is!

Még mindig nem késő! Ne felejtse el megújítani *Szombat*-előfizetését 1998-ra!

Amennyiben egész évre (összesen 10 *Szombat*-számra) előfizet – belföldre 2000 Ft-ért, külföldre 40 USD-ért (légi-postázással) –, nem érinti az esetleges évközi áremelés. Aki a jelzett összegnél többet szán a *Szombat* céljaira, lapunk jövőjét, prosperitását segíti elő. Aki második félévi számainkra kíván előfizetni, legalább 1000 forintot vagy 20 USD-t kell postáznia.

Az alábbi megrendelésre belföldre csekkeket küldünk Önnek, külföldről közvetlen banki átutalással fizetheti elő a *Szombatot*.

Címünk: Szombat szerkesztősége
1065 Budapest, Révay u. 16.
Tel.: 311-9214, tel/fax: 311-6665

levágandó

Megrendelem a *Szombat* című folyóiratot 1998-ra, 2000 Ft-ért/második félévi számait 1000 Ft-ért. Az előfizetési díjat az önök által küldött csekken kívánom átutalni.

Név:

Cím:

Olvasóink írják

Vállalom zsidóságot

Köszönöm a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány jóvoltából hoztam eljuttatott *Szombat* folyóirat „névjegykártya” sorait. Úgy érzem, hozzám is szólt, aki eddig semmiféle zsidó közösséggel kapcsolatot nem tartottam. Ennek két oka volt. Keresztény férjem elfogadta zsidó voltomat, de ezt nem engedte tudatni környezetünkkel. Pár éve meghalt, s én azonnal közöltem barátaimmal. A családon belül viszont mindig is ápoltam a zsidó tudatot, így lányom is így nőtt fel, és zsidónak tartja magát. Ennek következtében felekezeten kívüli, három gyermekével és férjével együtt. Nagy érdeklődéssel fogjuk olvasni folyóiratukat. A másik ok az Önök által is említett szorongás, amely-

nek ellenére is vállalom zsidóságot.

Kérem, küldjék el címemre az előfizetési csekkeket. Sajnos a kétezer forintos díjnál többet fizetni nem tudok, nyugdíjas és özvegy lévén. Közeledésüket, hívó szavukat még egyszer köszönve eredményes munkát kívánok.

Dr. K. Gyuláné

Győr

A Hírlevél és a Szombat összekötő kapocs

Szomorú, hogy a négyezer forintos tagdíj mellett az évi tíz darab *Mazsike-Hírlevél* bizonytalanul és hiányosan kapjuk meg.

Kérem a kedves szerkesztőséget, ha lehetséges, a zsidóságot érintő felhívásokról, a zsidó szervezetek havi munkájáról, programjairól pár szóban mindig adjanak hírt. Jó lenne, ha az *Új Keletben* szereplő fontos eseményekről, felhívásokról ugyanezt megtennék. Mindezek főleg a vidéki zsidóság számára fontosak, az egyetlen összekötő kapcsolatot jelentik.

Papp S. Gábor

8640 Fonyód, Csend u. 15.

Negyvenöt év után újra jesiva Budapesten

A magyar zsidóság történelme során mindig büszke volt híres, kiterjedt és rendkívül magas színvonalú jesiva rendszerére. Ennek a rendszernek a legnevesebb jesivái közül néhány a pozsonyi, a hundsorfi (hunfalui), a pápai, a verpeléti, a váci, a balassagyarmati, az egri, és a makói jesivák, ahonnan növendékek százai kerültek ki minden évben, hogy négy-öt éves vallási tanulmányaik befejeztével polgári állásokban helyezkedjenek el, vagy más esetben rabbik, Tóra másolók, sakterek legyenek. A jesivákból kikerülő bocherek, leendő családapák biztosították a magyar zsidóság fennmaradását és virágzását, sőt a ma is világhírű rabbinikus művek szerzői is kerültek ki. Ilyen például a *Keren Lódávid* (Grünwald Lázár r., Szatmárnémeti), a *Lövusé Mordecháj* (Winkler Márton r., Hegyalja-Mád), vagy a *Máhárság* (Grünfeld Simon r., Büdszentmihály).

A II. világháború után még működött jesiva például Szombathelyen, Egerben, Pakson vagy Nyíregyházán, ahol még ekkor is sok száz diák tanult. Az utolsó magyarországi jesiva Soltvadkerten (Jakobovics rabbi vezetésével) 1956-ban zárt be. Ekkor itt még 50 diák tanult, akik tanáraikkal együtt disszidáltak.

A Tóratanulás ugyan soha nem szűnt meg Magyarországon, de a hagyományos, jesivarendszerben, egésznapos,

intenzív tanulásra módot adó intézmény mind a mai napig nem volt.

A magyarországi zsidóság szellemi életének felvirágoztatása és a magyarországi jesivák hagyományainak újjáélesztése érdekében a Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület Budapesten **Pesti Jesiva** néven a zsidó tudományok oktatásának hagyományos elvein alapuló, felsőszintű oktatási intézményeket alapít. A jesivát **Oberlander Baruch** rabbi vezeti.

Az Egyesült Államokból és Izraelből Budapestre érkezik 14 kiemelkedő képességű rabbijelölt, akik rabbivá avatásukig hátralevő egy évet Magyarországon fogják eltölteni. Valamennyien a világ legkiválóbb jesiváiban töltötték az elmúlt hat-nyolc évet és most budapesti tanulmányaik mellett a Pesti Jesivában illetve vidéki városokban fogják tanítani a hallgatókat és érdeklődőket.

A **Pesti Jesiva** a Morristown, New Jersey-i **Rabbinical College of America**-val várja érettségivel és idegen nyelvtudással rendelkező hallgatók jelentkezését (képzettség a zsidó tudományokban nem előfeltétel).

A rendszeres programokon kívül a jesiva **szabadegyetemként** is működik, ahová az érdeklődőket az egész nap folyamán (vasárnaptól csütörtökig 7:30-22:00) várjuk, a következő témákra: Biblia, Talmud, zsidó filozófia, kábálá, chászidizmus, és *hálachá* (gyakorlati zsidó jog). Lehetőség nyílik előadások meghallgatására, valamint tanulópárokban való részvételre (un. *chávrutá* módszerrel).

További információhoz Oberlander Baruch rabbinnál juthatnak az érdeklődők a 268-0183-as telefonon.

SZÁNTÓ T. GÁBOR

Egy diaszpórában élő reflexiói Izrael Állam születésének ötvenedik évfordulójára II.

Izraelt egyre inkább elfoglalják saját belső ellentmondásai, jóllehet az elmúlt évtizedben, az új korszakfordulón: a szovjet birodalom bukása, a nagy alija, a közép-kelet-európai népek felszabadulása a kommunista diktatúra alól, az euroatlanti integráció kezdeti lépései, és egy meglehetősen nehezen körülhatárolható mentalitásváltozás tapogatózó lépései eredményeként Izrael maga is a változás útjára lépett; gyökereit keresi, melyek Európába, azon belül Közép-Európába vezetnek. A hitközségi szervezetrendszer demokratikus berendezkedése, a vallási alapokon nyugvó szociális gondoskodás, ami a zsidó állam centrális alapelvei közé sorolható, másrészt a cionizmuson belüli politikai tagolódás, mind az e térségben kialakult szellemiségbe kapaszkodik.

Az izraeli politikai-szellemi életben is nemzedékváltás zajlik. Az alapító atyák helyébe a már bennszülött fiak lépnek, és más szocializációval, más kor más gondoljaival szembesülve alakítják ki ideológiai credoikat, mint elődeik. A posztzionistának nevezett új izraeli történetíró generáció revizionista szemléletmódja e legfeljebb negyven és ötven év közötti, főként baloldali közéleti emberek megnyilatkozásaiban is teret kap. Számukra az államalapító hősi múlt korántsem annyira dicső és mindenek feletti, s a diaszpórához való viszonyuk is eltér a korábbi *raison d'être*-től. Úgy vélik, hogy a diaszpóra, mely eddig az alija tartalékát (meggyőzendő, vagy megmentendő közösségeket) jelentette mindössze az izraeli politika számára, és a nyugati világban élő része komoly anyagi segítséget nyújtott Izraelnek, a jövőben éljen békében szülőföldjén, saját céljaira fordítva az Izraelnek küldendő támogatást. Izrael immár nem szegény rokon, aki rászorul a segítségre, gazdasági prosperitása nemzetközi tekintélyt vívott ki, polgárai gyarapodása kézzelfogható. A szellemi élet és a politikai társadalom mentalitásváltása nyilván e ténynek, Izrael önemancipáció-

jának is köszönhető. A diaszpóra zsidósága lakóhelyén is érték – hangzik az új vélemény –, erősítsék hát ott közösségeiket, gyermekeiket utazzassák Izraelbe, hogy élményeket gyűjtsenek, s ha azoknak nemcsak a zsidóság kultúrája, de a zsidó lét nemzetállammá szerveződött formája is elnyeri tetszését, ám éljenek a szabad költözködés jogával. Szűnjön meg az önmagát túlélt Cionista Világszervezet, változzék meg a Szohnut merev, ideológikus, agitativ kommisszárszerepe és privilegizált státusa; kiegyensúlyozottabb, partneri kapcsolat vegye át a helyét a diaszpórával folytatott eddigi, gyakran kioktató, büntudatkeltő, lekezelő viszonyoknak.

*

Tény: sokak Izrael-élményét keserítette meg a Szohnut katonás hangütése, túlzó országpropagandája; nem keveseket idegenített el az Izraelbe település, vagy hosszabb próbálakhatás gondolatától, hogy kapcsolatba kerültek a Zsidó Ügynökség tisztviselőivel, majd a hétköznapi valósággal. Sokan akkor csalódtak, amikor komolyan véve a nagyszabású ígéreteket, csak Izraelbe érkezve szembesültek a nehézségekkel, a bevándorlósornak a világon egyébként mindenütt fájdalmas megpróbáltatásaival, ami a magát hazaérkezőnek tartó élményeit is beárnyékolja. Rózsaszínű ígérek után a becsapottság érzése, az otthonra találás katarzisa helyett küszködés a bürokráciával és a pénztelenséggel, megállapodás helyett beilleszkedési zavarok. Az emigráció megspórolhatatlan élményei, amit csak a rendkívül tudatos azonosulás és több éves, fegyelmezett tanulás képes ellensúlyozni. Mert hiába a Visszatérési Törvény, a befogadóközpont, a nyelvtanfolyam és az államkölcson – e valóban egyedi konstrukció kellékei –, az érzelmi hontalanságot, a kulturális gyökértelenséget, az idegenség bizonytalanságát és az anyagi kiszolgáltatottságot a világi beállítottságú bevándorlónak megspórolni aligha lehet (márpedig a legtöbben ilyen háttérrel ér-

keznek), s ez az, amiről a csalogató propaganda hallgat; ez az, amire nem készítik fel azokat, akiket kecsegtető ígéretekkel, az állam léte folytonosságának jelszavával, s ma már nem utolsó sorban a szervezet és az apparátus önfenntartásának szándékával csábítanak az országba.

Izrael egykori lakosságának többszörösét fogadta be az évtizedek során. Állami oldalról nézve nagyszabású, egyedülálló feladatot hajtott végre. Ez azonban nem zárja ki, hogy az egyének békaperspektívájából ez az abszorpció hasonlóan keserves legyen, mint bárhol a világon, ahol egyébként nem az állam alapelve a „visszatérők” istápolása. Izrael ma nincs rászorulva a bevándorlókra, bőven elegendő feladatot jelent számára a posztiszovjet alija folyamánként meglévő szociális, kulturális feszültségek kezelése.

A nyolcvanas–kilencvenes évek fordulóján, a közép- és kelet-európai térségben táborot ütő, valaha innen elszármazott Szohnut-képviselők érzéketlenül érdes stílusa, olykor demagógiája sokkal inkább a vészkorszak túlélőinek ressentimentjéről árulkodott, amit egykori hazájukkal, s az őket innen kitalálókkal szemben éreztek, mintsem tényekről és érvekről, amelyek kétségtelenné és nyilvánvalóvá tették volna, hogy egy zsidó fiatalnak Izraelben kellene élnie. A felszabadult keleti blokk nyilván nagyobb ráfordítás megtérüléssel kecsegtetett, mint a nyugati országok, ahol a helyi antiszemitizmus veszélyeinek ecsetelése egyrészt, az izraeli fogyasztói társadalom lehetőségeinek vázolása másrészt, értelemszerűen nem jelent elfogadható érveket.

Méltánytalanság lenne ugyanakkor elfeledni, hogy az elmúlt évtizedben a délszláv háborúban, a csecsenföldi villongások során és Albánia bizonytalan körülményei között (miként a nyolcvanas évek derekán, a világ másik felén a falasáknak) a Szohnut támaszt és reményt jelentett a befogadó népek nacionalizmusának és

vallási fundamentalizmusának örvényében fuldoklók, és közeükből menekülni vágyók számára. Néhány száz fős közösségekért vagy akár tucatnyi zsidóért is közbenjártak a kiküldöttek, és biztonságosabb viszonyok közé segítették őket. Más lapra tartozik, hogy a fegyverek elcsitulán akadtak, akik visszatértek a volt Jugoszlávia területére, kiváia ezzel megmentőik rosszallását, lévén ez ismét csak azt a cionista szempontból kontraproduktív álláspontot igazolja, hogy Izrael nem más, mint menedék; horribile dictu: ideiglenes menedék.

*

A diaszpórában is komoly rezonanciát keltő, etnikus öntudatot ébresztgető 1967-es győzelem után, az 1973-as jom kippuri háború – amit a legszentebb zsidó ünnep napján indítottak, észak-izraeli kibucok gyermekházaiba is tüzet nyitva arab államok, s amely háborúban (bár addigi legnagyobb embervesztését szenvedte el), Izrael felül tudott végül kerekedni – tovább növelte az ország tekintélyét, a szabad világ zsidó közösségeinek elkötelezettségét, és a szovjet blokk elnyomott zsidóságának irigykedő csodálatát. A Camp David-ben megkötött béke pedig reményt ébresztett, hogy az állandó fenyegetettség légkörében létező zsidó állam, amerikai közreműködéssel, képes lesz lépésről lépésre lecsillapítani és semlegesíteni korántsem veszélytelen szomszédait.

Az 1982-es libanoni háború és bevonulás következtében Izrael addig nehezen megszerzett nemzetközi tekintélye megingott, és a nyugati sajtóban is egyre másra tűntek fel az Izraelt bíráló, részben baloldali-liberális zsidó tollforgatóktól származó vélemények. Más volt ez, mint a kommunista propaganda fröcsögő anticionizmusa, ezt nem lehetett egy könnyed legyintéssel visszautasítani, különösen azért nem, mert az országon belül is jelentősen felerősödtek a kormányt és a militarista államfilozófiai szemléletet bíráló, békepárti hangok. Míg a Hatnapos háború esetében nemzeti konszenzus támogatja a határozott lépést, és fogadtatása egyértelműen pozitív volt a zsidó világban, ezúttal a diaszpórában is megütközést, és többnyire visszatetszést keltett az erőfitogtató akció.

Kissé igazságtalan volt talán a „Közel-Kelet egyetlen demokráciájának” nyakába zúdított politikai hidegzuhany és morális felháborodás, és az attól fogva, a visszavonulás után is nap mint nap felhangzó refrén, mert a nyugati világ etalonként kezelte, hűvös diplomáciai normá-

it a „gyengébb félén”: Izrael ellenségein – a terrorizmust művelő vagy támogató államokon és a Palesztin Felszabadítási Szervezeten – hasonló határozottsággal sosem, vagy alig kérték számon az Izraelt szigorú szóval bírálókat. A politikai korrektségre intő szó mögött éppen az a politikailag korántsem korrekt előfeltevés volt rajtakapható, mely nemcsak mint agresszorra, nemcsak mint erősebbre tekintett Izraelre, de mint bölcsőbbre és civilizáltabbra is, ezért csak – vagy fogalmazunk így: főként csak – neki rőtta fel az általánosan – tehát mindenkire – kötelező elvek megsértését. Ízléstelen módon az is előfordult nem egyszer ez időtájt, hogy a nácihoz hasonlították az izraeli hadseregnek a Területeken szolgáló egységeit, akiknek túlkapásait, provokatív fellépését természetesen szükséges volt – és adott esetben ma is szükséges – bírálni, ám a kódobáló, vagy Molotov-koktélt hajigáló palesztin gyerekek karját eltörő, feldühödött, vagy erőt demonstráló katonákat nyilvánvaló túlzás volt a náci terrorgépezet alkatrészeihez hasonlítani, az egykori áldozatok mai utódait egy publicisztikai fordulatért ez egykori üldözőkkel egy kap alá venni. A kritikusok elfogultsága sem menti fel azonban a tényleges alávalóságok elkövetőit, mint például a Sabra és Satila palesztin menekülttáborok lakóit ellenségeiknek, a keresztény falangista milícianak kiszolgáltató és a mészárlást lehetővé tevő és tudomásul vevő izraeli katonai vezetést.

A diaszpóra és Izrael viszonyára kétségkívül ránehezedett a Bejrút ostromáig jutó libanoni akció. Az erőpolitika Izraelben is súlyos kételyeket ébresztett és megosztotta a társadalmat, s a későbbi béketárgyalások kétféle stratégiája: engedni és bizalomért bizalmat vámi cserébe, vagy erőt demonstrálva tárgyalni és garanciákat kérni előre a garanciákért, ettől fogva választja el mély szakadékkal Izrael társadalmát (az intifáda és az Öböl-háborút követő időszak fejleményei csak tovább nyomtatékosították a kétféle álláspontot képviselők nézetkülönbségét).

A távolból nézve nyilvánvaló volt: amíg a Hatnapos háború zsidó egységet tudott teremteni és önbecsülést ébresztetni, sőt még bizonyos erkölcsi alapon is lehetett érvelni a Jeruzsálem egészére kiterjesztett fennhatóság mellett, ezúttal ilyesmire nem volt mód: a szétszórátás Izraelért megannyira lelkesedő közösségei is döbbenet szemlélték a történeteket, az ártatlanság végleges elvesztését, mert ahogy győztes és legyőzött között nincs

harmadik lehetőség háborús helyzetben, úgy a háborúk logikájából eredően nincsen mód arra sem, hogy a harc mindig korrekt módon folyjék, s ne legyenek indokolhatatlan és védhetetlen túlkapások. Tragikus, ám részben katartikus felismerés volt ez Izrael számára.

*

Szédereste, a tíz csapás felsorolásakor, amivel a hagyomány szerint az Örökkévaló a zsidókat elengedni vonakodó fáraót és népét sújtotta, tízszer cseppentünk ki ujjunkkal a borból. Nem vígadhatalunk maradéktalanul ellenségünk pusztulásán, hiszen Isten teremtette ember pusztult el, ezért nem iszunk teli serlegből. Az élet szent, s a győzelem nem jelent feltétlenül triumfálást. Mindazonáltal nem szabad megfedkezünk arról, hogy a példázat nem hat mindenkire, a valláserkölcst fesszes fegyelmét nem mindenki veszi magára, és ahogy már szó esett róla a fentiekben: a nemzeté válás is asszimiláció, a háborúk során pedig odavész valamennyi nemzet ártatlansága.

Ennek az ártatlanságnak az elvesztése az izraeli meghasonlás és a társadalom végletes megosztásán túl a világ zsidó közösségeiben is erős hullámokat vert. A diaszpóra hagyományosan anarchista – hatalom nélküli – beidegződése, évszázadok óta az áldozat szerepét ismerő és gyakorló mentalitása miatt, a többség kimondva vagy kimondatlanul zavart érzett. Ne tévedjünk: alapvetően nem megértés vagy rokonszenv ébredt bennük Izrael ellenségei, a fanatikus gyűlölet és a terrort gyakorlók iránt, de fájdalom alkalmasint ártatlan áldozatokért, és erkölcsi felháborodás a zsidó történelmi és emberi tapasztalattal szembenálló habitus és cselekedetek miatt; tehetetlen düh és szegény, hogy Izrael állammá szerveződve elveszíti azt a szerepét a népek között, melyre a hagyomány szerinti kiválasztottsága predesztinálja. (Ez a kritika, disszonáns módon, azok részéről is megfogalmazódott, akik sem vallási, sem népi alapon nem tartják magukat zsidónak, gondolkodásmódjukban nyoma sincs a vallási alázatnak, mindössze a kényszerű sorsközösség révén érznek azonosságot, és kizárólag a történelem örök üldözöttjeinek tekintve a zsidóságot, e tapasztalatok birtokában kimondatlanul is magasabb erkölcsi normákat várnak el a magukra e történelem egészének örököseiként tekintők részéről. Ez az arrogáns „etikai nacionalizmus” nemcsak Izraelt illetően tapasztalható baloldali-liberális, asszimiláns álláspontot képviselők részéről.)

A keménység, a nyers erő, mely Izrael hétköznapijaiban is megjelenik, valóban a bibliai Izrael folytatása, nem a diaszpóra két és félezer éves történetéé. Könnyebben lehetett persze felháborodni a szétszórásban, ahol nem érte nap-nap után provokáció a zsidókat, nem mérgezett meg mindent a terrortól való félelem (jóllehet a palesztin terroristák az egész nyugati világra, különösen a zsidó intézményekre kiterjesztették az izraeliek ellen viselt háborút; emlékezzünk csak a müncheni olimpián, az izraeli sportolók ellen elkövetett véres akcióra, vagy a párizsi nagyszinagóga elleni merényletre, majd a rendszerváltozás után, immár a volt keleti blokkban, a kivándorló szovjet zsidókat szállító busz budapesti felrobbantására). Izrael – erőfölénye ellenére – a mindennapos fenyegetettség légkörében létezett, és létezik ma is, ami óhatatlanul meghatározza mind az ellenségei által elkövetett, mind a válaszlépésként eszkalálódó erőszakhoz való viszonyát.

A közjogi autonómiával nem rendelkező zsidó társadalmat nem érthették olyan kihívások, és nem kerülhetett nap mint nap olyan erkölcsi dilemmák elé, amivel a két nép által magáénak vallott földön szembesülnie kell Izrael Államának. A gettók népének fenyegetettsége és Izrael fenyegetettsége, s e kétféle fenyegetettségre adott válasz is jelentősen eltér, noha kétségteljesen jelen van bizonyos sorszerűség a sem a nemzetekben, sem a nemzetek között helyet és zavartalan békét nem lelő nép történetében. De vajon saját, történelmileg kialakult morális mércéjével mérve hogyan teljesít e kétféle feltételrendszerben a zsidóság? Siessünk leszögezni: ez megint olyan kérdés, amit szekuláris szemszögből aligha jogosult feltenni, és a hagyomány forrásait – amiket nyilvánvalóan a szétszórás, az idegen népek kebelében való kisebbségi lét körülményei is formáltak – analógiával lehet csupán alkalmazni. Ezzel a körülménnyel azonban félevszázada szembe-sül az izraeli vallásos establishment is, mégis eszerint él és dönt, bár e döntésekbe bizonyítással belejátszik a „politikai szükségzerűség”, az élet, a túlélés parancsa, s a zsidó lét alapvető változása: a föld nélküli nép kiszolgáltatottságából önigazgató, hatalmi helyzetbe kerülése; valamint saját pozíciójának, a két nagy politikai irányzat között betöltött, mérleg nyelve szerepnek a megőrzése az izraeli állami életben.

A fegyveres hatalom nélküli szellemi létben (mely ugyanakkor nem zárja ki a

csoporton belüli jogszolgáltatáshoz olykor nélkülözhetetlen erőszak intézményét), az önigazgató autonómiák egymás mellé rendelt, nem-hierarchizált viszonyrendszerében, a hagyományos irodalom teremtette hordozható haza történetileg egyedülálló kulturális jelenségében megragadható entitás, a judaizmus szellemi köztársasága, sok zsidó számára fontosabb és jelentőségesebb princípium, mint az állammá szerveződött, szekuláris nemzeti lét, noha ez utóbbi érdemeit, értékeit, adott esetben biztonságérzetet tápláló, garanciális súlyát elvitatni borság volna. Aminthogy az sem lenne ésszerű, sem pedig méltányos, ha Izrael tagadná meg szellemi gyökereit.

*

Zsidó körökben közismert, ámbár értelemszerűen erősen vitatott fogalom

Az átlag európai zsidó kissé kulturálatlannak látja az átlag izraelit, stílusát egyszerűnek és érdesnek, utóbbi túlzottan szofisztikáltnak, ám végső fokon jólétében is bontalannak, esetenként kiszolgáltatottnak tartja az előbbit. Az egyik túlbonyolítja önnön zsidóságát, a másik szimplifikálja a magáét és a másikat is.

lett a markáns terminus technicus, miszerint a világi Izrael polgárai „héberül beszélő gójok”. A sommás megfogalmazás abból a kultúrharcból táplálkozik, ami az izraeli társadalom szekuláris fele és a vallásos zsidó univerzum között zajlik. Ezzel párhuzamosan folyik (a diaszpóra nem ortodox közösségeinek kezdeményezésére) az izraeli betérési törvény körüli vita, aminek tétje az, vajon megszűnik-e az erre vonatkozó ortodox monopólium.

Izrael első leendő miniszterelnökét állítólag rabbik győzték meg, hogy ha számára és elbarátai számára mindegy is, melyik nap lesz a hivatalos munkaszüneti nap a függetlenné váló államban, legyenek tekintettel azokra, akiknek nem közböbs a választás. Mára természetesen nem akad olyan izraeli miniszterelnök-jelölt, aki nyilvánosan kétségbe vonná a szombat szentségét, ám ennek oka korántsem vallási meggyőződésükben, anélkül inkább politikai megfontoltságukban keresendő.

Tagadhatatlan, hogy a hagyomány körülhatárolta értékrend, élet- és gondolkodásmód fényérvnyire van a modern nyugati életstílust mintaként követő, műveltségében is efelé tendáló, kisebb részben európai szellemi vonzalmakat tápláló, világpolgári attitűdöt hordozó, nagyobb részt kulturális orientáltságában amerikanizálódott izraeli közép- és felsőközéptől, a fiataloktól és a posztsovjét bevándorlók háromnegyedmilliósi táborának döntő többségétől. Ezen csoportok hétköznapi életvitele valóban közelebb áll a kortárs európai vagy amerikai átlaghoz, a hasonlóképpen szekularizálódott keresztény társadalmak polgáraiéhoz, mint a vallásos zsidó világ mindennapjaihoz.

Az ellentábor általában felháborodott álláspontja szerint a definíció sértő, kirekesztő és valótlan. A zsidóság – vallják – nemcsak abban a szélsőséges formájában interpretálható, amint azt az ultraortodoxia teszi. A modernizáció a zsidósággal kapcsolatos fel fogás, a vallás tételeinek felülvizsgálatát kényszeríti ki. A zsidóság nemzet, amelyhez tartozás kritériumai azonosak a többi nemzetével, s ha valaki a zsidó vallás szabályai szerint kíván élni, ám tegye, de ez ne befolyásolja mások önképének kialakítását, mindennapi életét egy olyan államban, mely végsőfokon mégiscsak a demokrácia, nem pedig a teokrácia elvei alapján épül fel, noha a vallás jelen van – álláspontjuk szerint túlzottan – a társadalom mindennapjaiban. A nemzeti léthez való hűség jegyében ünneplik e szekuláris erők a bibliai eredetű, vagy posztbiblikus zsidó ünnepeket, melyek részben történeti, részben vallási fogantatásúak, illetve célzatúak, de állami ünnepek, s ezáltal a nem vallásos közeg is osztozik a közös tradícióban. A Biblia nyelvén beszélünk, ünnepeink zsidó ünnepek, iskoláinkban gyermekeink zsidó történelmet tanulnak és a zsidó államot védik, ha a hadseregben szolgálnak – hangzik tiltakozásuk a „héberül beszélő gójok” epitéthon omans ellen.

A globalizálódás kihívásaira, a szekularizációra, az ultraortodoxia sokak számára fenyegető népszaporulattal, a halaha (a vallástörvény) szigorú betartásával és a könnyítéseket követelő hangok merev

viSSzaautasításával felel. A világiak dühöngenek, aggódnak és szegyenkeznek a mindennapi életet behálózó, szemükben tragikomikus rendelkezések miatt, s a szélsőségek természetéből fakadóan, a radikális álláspontok egymást gerjesztik. A posztsovjét bevándorlók tömegében az ultraortodoxia ellene irányuló tudatos ellensúly betelepítését vizionálja. Fiatalok tüntetően külföldön házasodnak, hogy ne rabbi adja össze őket, és sokan hangoztatják azt a nézetet, hogy ők izraeliek, nem pedig zsidók. Az egyik fél a közös hagyomány kapuját őrzi féltékenyen, a másik már inkább csak legyint és elfordul. Dacreakció, félelem, gyanakvás és indulat mindkét oldalon, szélesedő szakadék a két tábor között.

*

Zsidó és izraeli valóban nem szinonimák, ezt mindkét félnek tudomásul kell vennie. S bámmennyire különösen hangozzék: a zsidóságnak csupán részhalmaza, egyik válfaja Izrael, még akkor is, ha mindennapjaink ismét igazolják a „Cionból jó a Tóra s az Örökkévaló szava Jeruzsálemből” idézet valóságát, mert az elmúlt kéthárom évtizedben a vallásos élet dinamikus erősödő központja (is) lett a Szentföld. Új minőség, habitus, önkép és világperspektíva jött létre a Közép-Keleten megszületett országban. Határain belül is kettéoszlik a társadalom, ugyanezen törésvonalak mentén. Vallásos és elvilágiasodó zsidóság útjait a diaszpórában ismerjük. A szekuláris izraeli kultúrájából nem vész el teljesen a közös örökség, de eljelentéktelenedik a múlt, amely a hagyományörző számára örökjelen. Ez utóbbi folyamatos kommunikációban állhat a többi, hasonlóképpen gondolkodó zsidóval, bárhol éljenek is, noha nem biztos, hogy zsidó nyelveken társalog velük, ám háromezer év írott kultúrája s a belőle alászivárgó hétköznapi gondolkodás (mely még a diaszpórában asszimilálódók viselkedésébe is belejátszik) valamiképpen összeköti őket. Erősebben, mint a közös útlevel.

Absztrakt, ezért kissé talán torzít e megközelítés, mert az átmenetek ámyalatai nehezen ábrázolhatóak, a probléma körvonalai azonban talán így is kirajzolódnak. Erec és galut – csupán az egyik, a gyakran egymást is keresztező törésvonalak között. Ám ha nincsenek közösen és hangsúlyosan vallott referenciapontok, a különbségek kerülnek előtérbe. A gyökér közös, a lombozat másként terebélyese-

dik. Más habitus és más temperamentum, eltérő szocializáció, traumák, más-más érzékenységek és gyengeségek. Egy-más titkolt csodálata, vagy udvariasan elhallgatott lenézése. Noha talán más a New York-i zsidó viszonya Izraelhez, és más a pestié, mindkettő torokszorulva és ökölbe zárt kézzel nézi a televízió képernyőjén a Ramat Gan-ba becsapódó Scud-rakéták szaggatta bombatölcseireket, vagy a jeruzsálemi Ben Jehuda sétálóutcán felrobbant kávéház vérző sebesültjeit. Bajban mintha testvérét siratná, békében mintha csak féltestvérevel civódna a családi örökségen.

Van-e viszonyosság ebben az aggodalomban az Európára figyelő izraeliek körében, ha szélsőjobboldali csoportosulások hallatják olykor fenyegető hangjukat a posztkommunista országokban, vagy csak az állami ideológiának eleget tevő kommunikék és diplomáciai lépések? Jelen-e valamit a diaszpóra önértékén az izraelieknek, vagy csak arra futja ilyen-

Zsidóként élni és gondolkodni elsődlegesen nem a hol vagy, hanem a mit teszel kérdésre adandó válasz.

kor, hogy fáradtan elismételjék: Izrael kapui nyitva állnak.

Az átlag európai zsidó kissé kulturálatlannak látja az átlag izraelit, stílusát egyszerűnek és érdesnek, utóbbi túlzottan szofisztikálnak, ám végső fokon jólétben is hontalannak, esetenként kiszolgáltatottnak tartja az előbbit. Az egyik túlbonyolítja önnön zsidóságát, a másik szimplifikálja a magáét és a másikat is.

Távolságtartó, hűvös udvariasság, vagy kölcsönös jogok a bírálatot sem mellőző dialógusra? Az izraeliek nem kedvelik, ha a zsidók a diaszpórából kritizálják országukat, tanácsokat adnak és elvárásokat fogalmaznak meg. A zsidók se viselik könnyen, ha a cionista mozgalom megbízottjai oktatják ki őket arról, mit kellene vagy éppen mit nem kellene tenniük.

*

A közép-kelet-európai tapasztalatok nem a legjobbak e téren. A posztkommunista országok közösségeit mint a cionizmus nagy rezervoárját, a Szohnut kiküldöttjei lerohanták a rendszerváltás után, és sokakat elidegenítettek önnön zsidóságuk maradékától is. Érezhetően úgy

véltek: itt van mit keresni, ellentétben a nyugattal. Lélekhalászat volt ez a zavarosban, a volt Szovjetunió elvi okokból Izraelbe vándorlóinak, gazdasági vagy politikai emigránsainak kivételével rövidtávon meglehetősen szerény eredményekkel. Mindenki okulhatott a történekből, s persze a kapcsolatfelvételnek akadtak sikeresebb csatormái is. Bár a Likud-kormány nem folytatta a korábbi, baloldali-liberális kabinet egyes szószólói által beharangozott, új diaszpóra-politika koncepciójának kiértékelését és az Izrael-diaszpóra viszony új intézményi alapokra helyezését: a megcsontosodott Szohnut helyébe emelve az akkoriban Bét Jisrael (Izrael háza) néven emlegetett s tervezgetett szervezetet és életre hívta a Diaszpóra tanácsot (az ország és a szétszórátás közösségeinek delegáltjaival), a kilencvenes évek közepétől, a világpolitikai erőter megváltozásával, a lelassult, de meg nem állt izraeli békefolyamattal, a politikai establishment nemzedékváltásával és a közép-kelet-európai közösségi jóvátétellel kapcsolatos stratégiaváltással összefüggésben, az új szelek a Zsidó Ügynökség háza tájáról is új hangokat kezdtek fújdogni Moszkva, Budapest, Prága és Varsó felé. Ezek a hangok a helyben maradó közösségek támogatásának elvét is elfogadva, a partneri viszony kialakítása mellett tettek hitet, miáltal újrafogalmazhatóvá válna az ország és a szétszórátásban élők viszonya. Az intézményes kezek azonban még hiányoznak, s e viszony társadalmasításához és a mentalitásváltáshoz vélhetően hosszú idő kell elteljen.

*

Szükséges-e egyáltalán bármiféle érv vagy legitimáció a diaszpóra polgára számára, azért mert ott él, ahová született, vagy mert egyszerűen nem kíván Izrael Államban élni? Aligha több, mint azoknak, akik az Izraelbe települést választották, vagy ott születtek. A cionizmus önigazoló hévvel törekedett – s törekszik helyenként ma is – a zsidókat Izraelbe invitálni, míg a „diaszpórizmusnak” alig akadnak nyílt szószólói. A szétszórátás történelmi állapotát csupán a radikális anticionista ultraortodoxia vallja szentnek, rajtuk kívül mások nem szívesen érvelnek a status quo fenntartása mellett.

E viták során kikényszerített konfessziókban mintha magához a zsidósághoz fűződő hűség kérdőjeleződne meg azáltal, hogy valaki nemlegesen reagál a kérdésre vagy sürgetésre: ha fontos számára a zsidóság, ugyan miért nem alijázik?

Az Erec Jisraelben való tartózkodás a középkori kommentárok szerint mindenképpen érdemdús cselekedet, ám a messiási kort megelőzően nem parancsolat az alija, sőt éppen ellenkezőleg: a tömegek „felmenetel” tiltás alá esik. Szent szövegek mélyen vallásos interpretátorai egymásnak homlokegyenest ellentmondó következtetéseket vonnak le Izrael Állam létrejöttével és az odatelepüléssel kapcsolatban. A gyakorlati teendőket illetően, a vallásos cionizmus az ország benépesítését szorgalmazza (szélsőségesek a Nagy-Izrael megteremtését), mert a megnyíló lehetőség számukra a tilalom elhárulását, a messiási kor közelgő kezdetét jelenti, a jóval kisebb létszámú anticionista ultraortodoxia hívei pedig – ha nem is adták fel, már jóval az állam megalakulása előtt megkezdett jelenlétüket a Szentföldön, és részesülnek az általuk tagadott állam szociális ellátásából – alkalmasint egyetértenek az arab fundamentalisták törekvéseivel, akik felszámolni törekednének Izrael Államát. Jóllehet mindkét nézet radikálisai elenyésző kisebbséget képviselnek a diaszpóra közel nyolc és fél millió és Izrael ötmillió zsidó közösségében, ám az a tény, hogy a hagyomány lehetséges ellentmondásai nem oldhatóak fel egykönnyen, a két szélsőség közötti széles mezőn elhelyezkedő felfogásokra ruházza annak felelősségét, hogy – ha lehetséges – kidolgozzák a mérsékeltnek közös modus vivendiét.

Ha a vonatkozó vallási parancsolatok nem tudjuk, vagy lényegük szerint nem lehetséges, sőt nem is szükséges a mi időnkben kógens módon értelmezni, magunkra – egymásra – vagyunk utalva. „Nem az égben van.” – felel Rabbí Jehosua a Tórából vett idézettel, amikor a Jóteremtő R. Jehosua és R. Eliezer vitájába avatkozna, az utóbbi mellett letéve voksát a Talmud Bava Mecia traktátusában, jóllehet a többség R. Eliezer ellen foglalt állást. Nem az Istennél van már az ítélet joga, hanem az embemél, akinek a Törvény átadatott, és írva van: a többség véleménye szerint döntünk. A drámai erejű példázatban R. Jehosua a Szináj-hegyénél kapott felhatalmazással élve perel az Örökkévalóval, hogy álláspontját érvényre juttassa, akár a Tóra-adóval szemben is. S ugyan mi a válasz e döbbenetes pókhendiségre? „Gyermekeim legyőztek engem” – mondta kacagva kétszer is a Szent, adja tudunkra néhány sorral lejjebb a nemzedékekkel később élt R. Natan álmában megjelenő Elijáhu próféta.

Ez a szikrázó dialektika nyilvánvalóan

ránk rója a válaszadás terhét azokban a kérdésekben, amelyek esetében nincs kötelező érvényű előírás: mit kell tennünk, vagy mitől kell tartózkodnunk.

*

Elfogadni egymásban ugyanannak a dolognak a másik felét, önünk hiányzó darabját, viszonyossági alapon. Izrael és a diaszpóra ugyanannak az érmének két oldala. Nem kontrakarírozzák, kiegészítik egymást. Botorság volna elvitatniuk a másik igazságait. Számon kémi e viszonyban bármit, nem helyénvaló. Kölcsönösen önkéntes alapon várhatnak a másiktól támogatást. Miért lenne lehetetlen ez a dialógus, ha egymás megértése, vagy legfeljebb meggyőzése jelenti célját, és nem a komplexusok túlkompensálásának tudatalatti rugója mozgatja az érvelés mechanizmusát, s nem a lehengerlő öngigazolási kényszer vezérli ajkunkra az érvnek álcázott szölamokat. Ugyan miért lenne eleve lehetetlen ez a dinamikus egyensúly, ami kölcsönös előnyünkre szolgálhatna?

*

Zsidóként élni és gondolkodni elsődlegesen nem a hol vagy, hanem a mit teszel kérdésre adandó válasz.

Izrael sokak számára azért csatlódás, mert egyrészt a fiatal, tájékozott felhabzó nemzetállami lét negatívumai határozzák meg arculatát, a diaszpóra intimitása és rejtőzködő introvertáltsága után az erő és a fegyver (némiképpen talán kényszerű) kultusza, túlzott közvetlenség a hétköznapiakban és nyers durvaság a konfliktusokban, másrészt különös módon ezzel egyidejűleg hordozza az ország az amerikanizáltság jegyeit, a vallás pedig főként szélsőséges, kirekesztő és riasztó formájában jelenik meg.

Vagy a kozmopolita Tel Aviv, vagy az ultraortodox Jeruzsálem. Izgatott hangoskodás, harsány indulatok mindkét oldalon. Fekete-fehér, igen-nem. Nincsenek árnyalatok.

*

A kilencvenes évek elejétől a Közép- és Kelet-Európából nagy reményekkel indított csoportok elutaztak, körülnéztek és visszajöttek. Ide, ahol éppen akkor nacionalista, xenofób és zsidóellenes hangok is hallatszottak a diktatúra évtizedeinek elfojtottsága után (a saját és a politikai térfél másik felén állók kissé fel is nagyították a veszély érzetét), a zsidók mégis maradtak. Néhány száz fiatal és a rendszerváltozás folyamán megingott egzisztenciájú középkorú Magyarországról is kíséreltet tett, hogy Izraelben folytassa,

vagy szervezze újjá életét, néhány tucat meg is kapaszkodott, a többi – illúzióival leszámolva – csendben és csalódottan tért vissza szülőföldjére, hogy egy utóbb fájoan szép, ám számukra hiábavaló próbálkozás emlékével legyen bölcsőbb, és átélje kissé a száműzetés és a hontalanság vándorélményét.

Az alija iránti közöny részben a zsidóság iránti szélesebb közömbösségbe ágyazódik, noha szép számmal akadtak azért, akik élményt és öntudatot akkumuláltak, s visszatérve nem feledték, sőt feldolgozták uti tapasztalataikat. Saját zsidó és diaszpóratudatuk erősödött, megérezvén, hogy mi az, ami azonos bennük az izraeliekkel, mi az, ami megkülönbözteti őket tőlük, és szerencsés esetben indítást éreztek, hogy e másságukat szülőföldjük többségi társadalmához képest, és másságukat a szabrékhoz (Izrael bennszülöttjeihez) képest tudatosítsák, és ebből a premisszából törekedjenek adekvát következtetést levonni. A legtudatosabbak ráéreztek, hogy saját történelmük lehet csak az az otthon, amit ismét birtokba kellene venniük, s hogy az egykorvolt közép-európai zsidó tudat sokszínűségéből válogatva, ahhoz kapcsolódva kellene újjáélesszék sajátos, erős lokális kötődésekkel is rendelkező, szunnyadó azonosságtudatukat egy szunnyadó civilizációhoz, ezáltal magát a civilizációt is újjáélesztve. Ez a választás nem hagyja figyelmen kívül a vallásosság helyi irányzatainak különböző fokozatait, sem az Osztrák-Magyar Monarchiában kialakult polgári ízlésvilágot, a mindig kissé kívülálló, a politikát oldalnézetből szemlélő, a saját helyzetét is némi távolságtartással elemző, társadalomkritikus attitűdöt, a befogadó nemzet kultúrájába és mindennapjaiba is mélyen gyökerező érdeklődést, ám a városhoz és a régióhoz hasonló erővel kötődő identitást, a korszellem diktálta kontinentális gondolkodást – a huszadik századi közép-európai zsidóság tapasztalataiból eredő, egymásra rétegződő irányultságokat. E felfogás, természetéből fakadóan azt sem zárja ki, hogy képviselőit Izraelhez és a zsidó néphez erős szolidaritás fűzze.

*

A kizárólagosságra törekvő cionizmus ezen országokban jelen lévő kiküldöttjei a kilencvenes évek első felében olykor kontraproduktív szerepet játszottak a térségben. Két élményt törekedtek átadni a többségükben fiatal embereknek, akik küldetésük elsődleges célcsoportját alkotják: a vészkorszak és a modern

Izrael teremtette közösség érzetét. Az egykori üldözöttek az asszimilációnak is kiszolgáltatott potenciális üldözötteket láttak maguk előtt, vagy ezt igyekeztek láttatni a helybeliekkel önnön magukban, s a zsidóként való lét egyedül lehetséges alternatívájaként Izraelt nevezték meg. Vagy-vagy – agítottak. Később belátva, hogy mindez önmagában kevés (és a már említett ideológiai félfordulatnak köszönhetően) az izraeli anyaszervezetek fiatalabb küldötteket delegáltak, akik nem a múlttal próbáltak érvelni. Dinamizmusukkal görcsök nélküli zsidóságot igyekeztek plántálni az itteniekbe, ám ez inkább „izraeli”, vagy legfeljebb etnikus zsidó tudatot csíráztatott a vallásilag amuzikálissá lett ifjúság körében, noha kétségtelenül egészségesebb önképet segített megteremteni a fiataloknak, mint amiben a korábbiakban, saját erőforrásból, részük lehetett.

Nem szűnt meg ugyanakkor az alijára való agitáció, és a „kézzelfogható”, nagy reményekkel: izraeli tanulmányi lehetőségekkel és ösztöndíjakkal kecsegtetés politikája. Akik nekivágtak az útnak, és állami egyetemekre, főiskolákra pályáztak, többnyire lényegesen kevesebbet, de legalábbis mást kaptak Izraelbe érkezve, mint az előzetes ígéretek nyomán remélték. Egy-két száz fő járhatta meg tíz esztendő alatt az utat, akik nem turistaként, nem is zarándokként érkeztek az országba, ám kevés kivétellel mind visszatértek. Az idősebb kivándorló-hazatérők, majd visszatérők között is hasonló az arány. A vallásos intézményekbe jelentkező kevesek közül talán valamivel nagyobb mértékben sikerült megkapaszkodniuk a fiataloknak, lévén a tudatosság ellensúlyozta a szigorú életrendet megkövetelő viszonyokat.

Az ideológiai éttrend, amit a Szohnut képviselői, más nemzetközi szervezetekkel és a helyi, hivatalos zsidó intézményekkel (beleértve a vallásiakat is) a térségben a nagyközönségnek felkínáltak a zsidóságon belüli szabad identitásválasztáshoz, meglehetősen sivár és egyhangú.

A két totalitarizmustól megtaposott közép- és kelet-európai zsidóság maradéka saját történiáját, létének tökesúlyát feledte és feledi, amikor a vérszakszak emléket és a modern szekuláris Izraelt avatja azonosságának talpkövévé; feledi a szerkes és folytonos európai zsidó jelenlétet, ami a középkorig gyökerezik vissza, s aminek lombja ugyan ma tagadhatatlanul másutt – jó két évtizede elsősorban Izraelben – zöldell, mert a menthető haj-

tásokat átültették, ám a szovjet birodalom szétesését követően ez a fajta zsidóság belső impulzussal nem rendelkezett, külső indítást pedig alig kapott, hogy magvai a térségben, ahonnan származnak, ismét meggyökereshessenek. E külhoni pesszimizmust, vagy végetes pragmatizmust talán még az elmúlt hat évtized közép-európai zsidó „sorstalansága” sem indokolja.

A zsidó hagyomány szerint – mert az élet szent – még a nyilvánvalóan haldokló tudatának kihúnytat sem szabad sietetni, jóllehet nem is kell ilyen esetben készakarva akadályozni a vég bekövetkeztét.

Még ha így volna is, és a Németország és Oroszország közötti zsidó jelenlét folytonosságának fenntartása eleve kudarcra volna ítélve, akkor sem lenne szabad sürgetni e szomorú fejezet lezárultát. A cionizmus – noha más dimenzióban, saját elvei mentén a zsidó jövőt szolgálja –, helyi következményeit illetően ezt a véget segíti elő.

E tekintetben – bár fájó – a történelmi Magyarországról elszámazott ortodoxia (kevés kivételtől eltekintve) szerte a világon következetesen hagyományhű álláspontot képvisel: nem siettetik, bár nem is akadályozzák a vég közeledtét. Ahogy magától értetődően nem biztatják szülőföldjük elhagyására a zsidóságot, akárha maguk Izraelben élnek is, szintúgy nem invesztálnak sem szellemi, sem anyagi tőkét az itteni vallási-közösségi élet újjászervezésébe. Nem segítik a saját intellektuális kapacitás híján megfeneklett (mélyrétegeit tekintve meg sem indult?) autentikus gyökerkeresését, újradefiniálását és „korszerűvé” – a mai vallásos világgal kompatibilissé – tételét a még lélegző helyi zsidó aktivitásnak.

*

Az Ur városbeli Ábrahám a választás kiválasztottja, nem a leszámazásé. A Hangra felel, és vonul ki atyja, Terah házából családjával együtt. Az egyiptomi kivonulás emlékeztetere olvasott hagada ugyanerre int, noha itt már a kivonuló tömeg egészét érinti a döntés és választás felelőssége. Az exodus drámai aktusa, közös történelmi élménye tette néppé Izraelt, a szólításra adott felelet, és persze mindennek irodalmi megörökítése, mely az utódnemzedékek tudatába kódolódott. Dávid király (s így a türelemmel várt Messiás király is) a moabita Ruth-tól származik, az idegentől, aki szellemi és sorsközösséget vállalt a zsidósággal.

Amikor forrásaink arra figyelmeztet-

nek, hogy őseink maguk is bálványimádók voltak, alázatra, a nemzeti gőg megfékezésére szólnak fel.

A közös élmények és a kiválasztottság hagyománya öntudatos népet konstituálnak. A közös olvasmányok, melyek sokoldalú, ámyalt képet adnak az elődökről, nem szépitve bűneiket sem, megzabolázní törekszenek a lehetséges nemzeti elbizakodottságot, majd a későbbiekben, a szétszórás idején megőrizni törekedvén Izrael maradékát, szűkre szabják a zsidóság integritását veszélyeztető utakat. Egy pillanatra sem kétséges azonban, ha a későbbiekben a közösség népi mivoltának megőrzése is a cél, hogy a zsidóság erkölcsi hagyománya, a leszámazáson túl szellemközösség és világnézet: a tradíció szerint égi törvény Isten-ember és ember-ember viszonylatokat szabályozó rendszabályai társadalmi tapasztalatokat szentesítenek a zsidó lét és az emberiség törvényévé. Enélkül a vallási alapokon nyugvó korlát nélkül nem autentikus a „zsidó nemzeti tudat”, nem hű történelmi hagyományaihoz, még akkor sem, ha ezáltal gyökeresen eltér minden más nép nemzettudatának formái és tartalmi kritériumaitól (amitől persze a nemzetek közötti határokat is felszámoló, végsőfokon saját népi létét is feloldó megváltás koncepciója által is radikálisan eltér). Ha ez a nemzeti tudat hűséges kíván maradni önmaghoz, nincs más választása.

*

Egy aggáda szerint az Örökkévaló azért szórt szét a nemzetek közé, hogy megóvjá Izraelt. Száműzte otthonából, ám mindenhol elrejtette maradékát, így biztonságba helyezve népét, mert annak túl nagy kockázatot jelentett volna egyhelyütt maradnia. A szétszórásban azonban, noha így is ki van téve számtalan nehézségnek és veszélynek, ha egyik fejt levágják is, másutt újranő, és túléli az üldöztetést.

Az ötvenéves Izrael, az arab világ közepén, nagy szorongatásaiból eddig mindig győztesen került ki, és a zsidók kisebb-nagyobb csoportjai szerte a világon úgy érezhették – amint arra több példa is szolgált –, hogyha létüket közvetlen veszély fenyegetné, van olyan erő, mely végső soron mögöttük áll és segítségükre lehet. Pedig a valóság azt mutatja, amióta Izrael létrejött, az ottani zsidóság él meg-megújuló, testközeli fenyegetettségben.

A fikció birodalmában (amely gyakran mérít a valóságból, s amiből gyakran mérít a valóság) számos olyan történet és

gondolat nyert regényes formát, amiben Izrael állama és polgárai kerülnek veszélybe, és az ő menekülésük, biztonságba helyezésük és jövőjük kulcsa, záloga a diaszpóra, a jobbmódú közösségek és az egyes származási országok, ahová visszatérve, a Közel-Keletről elűldözött zsidók menedékre, majd otthonra lelnek.

Ez a gondolat kíséret sokak számára elfogadhatatlan, felháborító; úgy tekintenek rá, mint vallásos ember a blaszfémia-ára, noha matematikai lehetőségének igazsága kétségbenvonhatatlan. Meglehet, nem más az oka a váratlan indulatnak, mint hogy a lelkük mélyén parázsló és fellobbanó szorongást fordítják át heves elutasításba.

*

A náciizmus elől Európából a Szentföldre menekített ultraortodox vallási vezetők egy része a háborút követően és Izrael Állam vajúdása idején eltávozott az országból, ám az ötvenes évek végétől kezdve, praktikus okoktól vezérelve – és függetlenül az államhoz való viszonytól – ide helyeződött át a vallási élet és tanulmányok súlypontja. A közép-európai – s ezen belül kiemelt hangsúllyal a történelmi Magyarországáról elszármazott – haszidizmus újjászületése és dinamikus fejlődése kétségbenvonhatatlan, a mérsékeltbb ortodoxia maradéka beolvadt ezen irányzatok valamelyikébe. Az előbbiektől ideológiailag elkülönül a Hatnapos háború után felerősödő modern ortodoxia, mely a vallásos cionizmus forrásaiból táplálkozik, de e két csoport együttesen képezi Izrael egyik arcát. Intézmények százaiban tízezeik hajolnak szentírási szakaszok és Talmud-fóliások fölé, s nemzenek később hat-nyolc gyermeket.

Izrael másik arca, akár bárhol a világon: szekuláris, multikulturális, a jóléti társadalom és a „korlátlan szabadság” ideálját (vagy ideálnélküliségének ábrándját) kergető; ma még jelentős többségben, ám két-, legfeljebb háromgyermekes családdalmodellel.

A közeljövő várható statisztikai trendje szerint a jelenleg tízenhárom és fél milliós zsidóság súlypontja áttevődik a Szentföldre, és a diaszpóra, kétgyermekes átlagával, vegyesházassági rátáiban is körvonalazódó asszimilációjából következően alulmarad, csak egy vallásos kisebbség képes fennmaradni.

A szélsőséges anticionisták kivételével, minden józan gondolkodású zsidó bizik (vagy legalábbis reménykedik) abban, hogy Izrael Állam az elkövetkező években rendezni tudja közös dolgait a pa-

lesztinokkal, és biztonságos békét tud kötni valamennyi korábbi ellenségével.

Félő azonban, hogy mindaz a belső elmentmondás, amely ma Izraelben többé-kevésbé fedő alatt fortog, a közös külső fenyegetettség remélt megszűnésével vagy enyhülésével még inkább teret nyer, és Izrael politikai stabilitását veszélyeztető tényezővé válik. Ma kultúrharc folyik, nem polgárháború, s a küzdelem remélhetőleg nem fajul tovább. Paradoxonok között vergődik a földjére visszatért nép: a modern demokrácia és az emberi jogok, valamint az önazonosság és a hagyományhűség paradoxonjai között; olyan kérdésekkel viaskodik, melyek az emberi létezés alapkérdéseit modellálják. Kiválasztottsága, vagy e kiválasztottságba vett hitének újabb próbatétele ez az or-

*A két totalitarizmustól
megtaposott közép- és kelet-európai
zsidóság maradéka saját történetét,
léteének tökesúlyát feledte és feledi,
amikor a vészidőszak emlékét
és a modern szekuláris Izraelt
avatja azonosságának
talpkövévé.*

szágnyi laboratóriumban zajló kísérlet, amiből – Izrael küldetésének megfelelően – a világnak is okulnia kellene.

A zsidó világ pólusai között gerjedő feszültség legutóbb közel kétezer esztendeje koncentrálódhatott így, és hozzájárult az ókori zsidó állam felmorzsolódásához.

A helyzet azonban az, hogy a Közel-Keleten teljes, mindenre kiterjedő békére emberi számítás szerint nincs esély. Meglehet, talán jobb is, hogy így van. Vallásos szemszögből nézve lehetséges, hogy ez Izrael osztályrésze. Különben is visszatérő lenne abban reménykedni a békeidőben esetleg fellángoló izraeli népi-urbanus, vallásos-szekuláris kultúrharc idején, hogy a döntő pillanatban mégis akad egy külső ellenség, aki rádobbent a feleket egymásrautaltságukra.

*

A történelem olykor ismétli önmagát, olykor meg váratlan közjátékokkal lepi meg a benne élőket. A legnagyobb áldás és a legnagyobb csapás az emberi szabad akarat, vallásos és vallástalan ember közös sajátossága, ami a végcélt – mert ez, a józan ész keretei között, mégis egy – a magatartásunkkal előidéztet következ-

ményekkel mindig elődázza, távolabb görgeti.

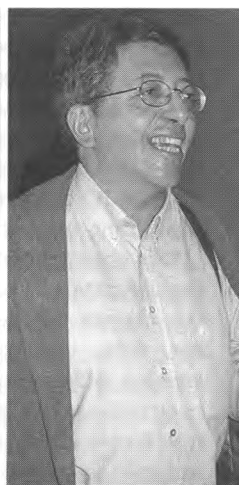
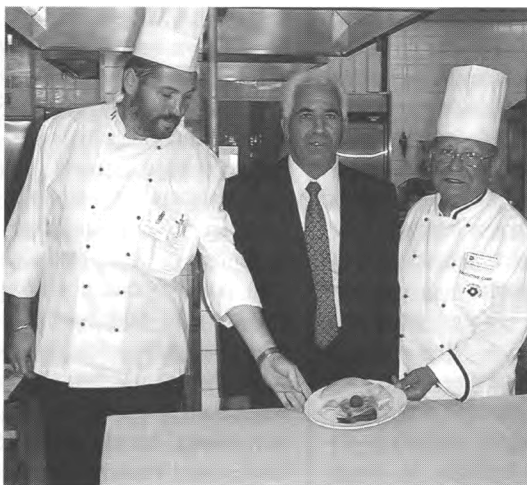
Zsidónak lenni alapvetően nem a hol vagy, hanem a mit teszel és hogyan gondolkodsz kérdésre adandó válasz kereteit jelöli ki – abban az esetben, ha a kérdést magának szegező az örökség szellemében kíván válaszolni rá. A galut (a „teológiái” és a fizikai értelemben vett száműzetés) hagyománya, és az általa kiértelt két és félszáz éves gondolkodás szellemi erőtere, ki-sugárzása olyan erős, hogy a modern Izrael létrejötte sem rengeti meg, ellenkezőleg: új lökést ad neki, kihívást jelent számára. Erősebben áll az időben, mint a lerombolt jeruzsálemi Szentély nyugati fala; immár lerombolhatatlanul. A népek közé rejtett nép és annak ősi földjére visszatért része életmódjában és tudatában őrzi.

A nép, amely sorsában és gondolkodásában az emberi létezés valamennyi konfliktusát és erkölcsi dilemmáját hordozza, s a történelem színpadán minduntalan katarikus szerepet játszik (vagy arra kényszerül, hogy e szerepet eljátszsa); a nép, mely arra íteltetett, hogy a próféták utódaiként minduntalan szembesítsen vagy szembe-ülsjön, nem képes levet-

ni jelmezét, öntudatlanul és akaratlanul is felmutatja tapasztalatait (vagy azok fonákját), mert szellemi küldetéséből sehogy sem tud kivetkőzni. A zsidó népi lét nem csupán közös okból: a történelemből, de tradicionális felfogás szerint közös célból származik. S ez a vallási gondolat tagadhatatlanul azokra is hatással van, akik maguk talán elutasítják relevanciáját, ezt mégis ugyanazzal a hévvel teszik, mint amivel – transzcendentális jellegétől megfosztva – maguk is környezetük körülményei, vagy a világ jobbításán fáradoznak.

Cionizmus-diaszpórizmus? E dichotómia csupán egy lehetséges koordinátája mindazoknak a problémáknak, melyek a zsidósággal kapcsolatban felvetődnek. A zsidó lét kérdése alapvetően nem területiális jellegű.

Amennyiben megmutatkozik az erő, mely valóban képes összegyűjteni a szétszórtakat, ez a vita amúgyis érvénytelené és értelmetlené válik. Ha Eljáhu próféta feltűnik és kézenfog, úgysem lesz mód és nyilván akarat sem lesz, amely ellenállhatna neki. Addig pedig marad a diaszpóra, békében és „hétánaszban” a népek és Izrael Állama között.

Elfogult beszámoló a Nyári

Pécsi Katalin mustrája

Öröm

Egy zsidó fesztivál „mint olyan” - jó dolog: lehet vámi és készűlődni rá, aztán ha már itt van, a színhelyeken számba lehet venni a barátokat és üzletfeleket, volt tanítványokat és jelenlegi kollégákat, mert hát kétségtelen, hogy összefut az eseményeken az „egész város” („tout Paris” ahogy a Balzac- és Stendhal-regényekben emlegették az operapáholyokban felbukkanó érdemlegeseket), mindenki ott van, aki számít (nekünk) – akár az őszi ünnepeken a Dohány utcában –, aztán lehet lelkendezni vagy éppenséggel ócsárolni a programokat, és lehet hasonlítani, hogy mennyiben gazdagabb és nagyobb szabású ez az új rendezvény, mint a hajdani elődök a hősidőkből: a *Zsidó Kultúra Napja* a Marcibányi téren, a *Zsidó/Izraeli Filmhetek* az Örökmozgóban, avagy a *Szombat*-szervezte képzőművészeti happening és vásár a *Holocaust-émlékmű* körül.

Üröm

Még meg sem kezdődött a Fesztivál, már terjeng a hír, hogy mi minden nem működik, mi nem sikerült, mi marad el, és hogyan folyik (el) az a temérdek sok pénz és eredeti elképzelés. Nem látni se plakátot, se műsort a városban egész nyáron – még szerencse, hogy két lelkes internetes fórum is közreadja tagjainak a részletes programot. Az is jó, hogy a Síp utca hangosan tiltakozott a „Messianisztikus Zsidók” augusztus-közepe, hétfévi rendezvénye miatt, így legalább az ellen-röpiratokból megtudhatta az ártatlan be nem avatott, hogy augusztus végén lesz egy *igazi* zsidó fesztivál is. (Az információhiány kitarott a Fesztivál végéig: többféle rész-programhoz is hozzá lehetett jutni itt-ott, ha az ember szerencsés volt, de egy olyan programfüzet, amiben az összes rendezvény átlátható – még a keddi *Szombat Szalon* is! –, a filmvetítések helyes időpontjával egye-

„Nagyszabású turisztikai rendezvény”

Interjú Vadas Verával, a Hitközség Zsidó Idegenforgalmi és Információs Központja vezetőjével, a Nyári Zsidó Fesztivál szervezőjével

Vadas Verával a Nemzetközi Klezmer Fesztivál szünetében, a Budapesti Kongresszusi Központban beszélgettünk.

– Érdekes és sikeres volt a fesztivál. Mit szíltál hozzá, hogy mégsem volt telt ház? A Dudu Fischer-koncerten vajon nem a borsos árak szegték a közönség kedvét?

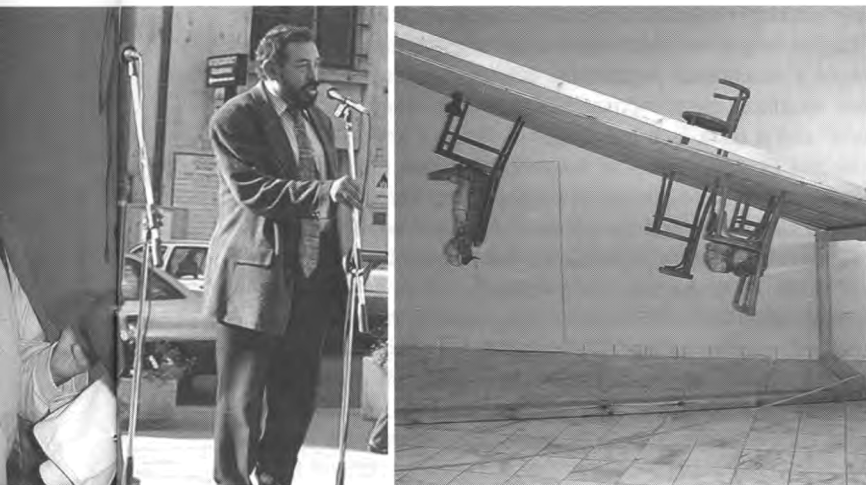
– Nem az árak miatt nem volt telt ház,

hanem azért, mert Magyarországon még nem olyan ismert Dudu Fischer, mint a nagyvilágban. Nagyon kevesen tudtak róla, hogy ő az a világsztár, aki a Broadway-n is fellép. Biztos vagyok benne, hogy legközelebb, amikor az emberek már tudni fognak róla, tele lesz a zsina-góga.

– Egyébként elkeltek előre a jegyek?

– A jegyek jó része elment előre, főleg az utazási irodákban. A jegyárakat elsősorban az befolyásolta, hogy mi ezt a fesztivált elsősorban külföldieknek szerveztük, a magyaroknak a Síp utcában volt jegyárusítás, féláron, ezt reklámoztuk is.

– És mi a helyet a mozijegyekkel? Úgy tudom, a jegyirodákban 1000 forintért lehet kapni, míg az Örökmoz-

Zsidó Fesztiválról

temben – nem létezett. Kavarodás történt a jegyárakkal is: szerencse, hogy a filmintézeti barátnőmtől még idejében megtudtam, a vetítés színhelyén 350 forintért mérik majd a hivatalosan 1000 forintos mozijegyeket).

Aztán megkezdődött a *Zsidó Nyári Fesztivál* Budapesten nagyszabású programsorozata.

Kántorok

Aki a Fesztivál első estéjén lemaradt a világhírű izraeli kántor, **Dudu Fischer** koncertjéről, csak sajnálhatja. A népszerű tenorének nemcsak sokszínű tehetségét csillantotta meg, de azt is bizonyította, hogy szép hangú kántorként és rutinos showmanként egyaránt megállja a helyét. Énekelt mindent, ami belefért a „zsidó” kategóriába: a liturgikus dalok mellett egy kis jiddist, egy kis musicalt, egy kis izraeli popot. Én a magam részéről nem bántam volna, ha megmarad a galicián kántorstí-

lusnál, mert az én szívemet az elcsukló hangú, félig zokogó, félig extatikus *ba-ba-ba-ba-bamm*-ozás érinti meg leginkább. De a közönség hálás vevő volt minden másra is: örült, ha tapsolhattott, ha verhetette a ritmust a karzat karfáján, vagy együtt énekelhetett a szólistával. Dudu pedig értett hozzá, hogy jól kommunikáljon hallgatóságával, és alaposan beelkesztette a (lazán telli) Dohány Zsinagóga közönségét. (Noha kimondottan táncdal-fesztivál feeling lebegett a teremben, helyénvaló a dolog, gondoltam hazafelé menet, elvégre erről szól a kántorének-műfaj: akár csak a klezmer vagy a cigányzene, felszívott magába mindenféle „idegen” zenét a környezetéből; operát, Broadway-slágert, sőt – az amerikai **Shlomo Carlebachnak** köszönhetően – még a woodstock-i rockzenét is.)

Aki kedvet kapott a kántorhangversenyhez, szeptember 3-án, a zárónapon még elmehetett a Dohány Zsinagógába, ahol **Tóth Emil** főkantor társaságában két amerikai-magyar sztárvendéget, **Kelen Tibort** és **Sándor Györgyöt** hallgathattott. Ezúttal a hangvétel komolyabb volt – a Broadway csak a *Hegedűs* ürügyén kúszott be a zsinagógába –, ám mindhárom kántor élvezettel villantotta fel sokszínű repertoárját.

Klezmerek

A szervezők jóvoltából a külföldi vendégzenészeket kétszer is megcsodálhattuk: először (olcsón és) kötetlen, szabadteri hangulatban a Bálint ház előtti „utcabulin”, majd (drágán és) végkimerülten a mintegy hat órás koncerttől a Kongresszusi Központban. Persze jó volt mind a kettő, és az utóbbi helyszínen a zenekarok is igen profik. A francia és a holland együttes olyan forró hangulatot teremtett, hogy a közönség elfeledkezett a többórás üldögélés kínjáról, és a konferálás hol komikus, hol bosszantó epizódjairól is. Hihetetlen, hogy az elmúlt nyolc évben hipp-hopp, a semmiből „klezmerváros” lett Budapest: a hazai kiválóságok mellett mindenki fellépett már itt, aki e műfajban számít. (Csak remélni tudom, hogy hamarosan meghívják a „leg”-et, a Klezmatics-ot is, újrát!)

Színház

A *Hegedűs a háztetőn* a második estén, amikor megnéztem, egyharmad házzal ment, pedig a főszereplő zenekar – a *Buda-
pester Klezmer Band* – éppen olyan remek volt, mint a Kong-

góban az ott szokásos 350 forint a filmbelépő ára. Viszont erről csak a megrögzött Örökmozgóba járók tudhatnak, így aztán nem csoda, hogy a vetítések egy része félig üres ház előtt ment.

– Nem, tele volt a mozi!

– *Bocsánat, amikor én voltam, azaz csütörtökön, vasárnap, illetve szerdán a délutáni és a kora esti előadásokon, egyáltalán nem volt telt ház. Az első napi vetítésen megkérdeztem a jegyszedő hölgyet, hogy sok 1000 forintos belépőt látott-e már, s azt válaszolta, még egyetlenegy sem.*

– Este tele volt a mozi, amikor pedig nem, akkor ez nem az ár miatt történt, hanem mert nem volt elég pénzünk talán a propagandára.

– *A pénzhiány miatt nem volt propaganda?*

– Persze! Mi az államtól, a Turisztikai Célalaptól, a fővárostól és a Nemzeti Kulturális Alaptól kaptunk támogatást, és ez a pénzmennyiség arra volt elég, hogy a produkciónkat tervezzük meg, de a reklámra nem futotta. Biztosan tudod, hogy a Budapesti Tavasz Fesztiválé sokszorosa ennek a büdzsének...

– *Mennyi pénz állt a szervezők rendelkezésére?*

– 30 millió forint.

– *És ebből már nem maradt a propagandára...*

– Maradt, de csak kevés. Mert ahhoz, hogy az ember egy posztert kitegyen a falra, több százezer forint kell.

– *Ide, a Kongresszusi Központba is elkeltek a jegyek előre? Látom, hogy a földszint tele van, és fent az emeleten, ahol én ülök, csak kevés üres hely maradt.*

– Igen.

– *Mekkora a stábotok?*

– Másfél ember szervezte az egészét. Tavaly novemberben a Budapesti Zsidó Hitközség életre hívta a Zsidó Idegenforgalmi és Kulturális Központot, ami áll az én személyemből és egy fél titkárnőből. Szerencsére igen sokan besegítettek lelkesedésből, hozták a szakértelmüket és a kapcsolataikat.

– *Tervezték újabb fesztiválokat is?*

– Nagyon szeretnénk, hogy ha évről évre rendezendő hagyománnyá válna a

resszusi Központ színpadán. A hiba nem bennük keresendő: nyilván a külföldieket nem vonzotta a magyar nyelvű előadás, a hazaiakat pedig a 3600 Ft-os jegyár... (A bemutatót telt ház volt és tomboló siker – hallottam a szervezőtől, **Vadas Verától.**)

A kötelesség elvezetett a **Zsidó Kabaréba** is, ismétlem, nem önként és dalolva mentem. Sose vonzott az efféle szórakoztatás, bevallom, és most is olyan merev arccal ültem végig az első félidőt, mintha Buster Keaton lett volna az apukám (anyai ágról meg a Marx Brothers...). Szóval, csakis az én hibám, hogy nem találtam semmi kacagnivalót abban, hogy a zsidók mind nagyomúak, gyávák, buják és pénzéhesek. Merthogy többnyire arról szóltak a tréfák, ha jól értettem. (Miről szólhat vajon egy antiszemita kabaré, ha efféle gagekkel nevetetik a zsidókat?) Volt még egy Torgyános humoreszk is, nyilván a korszerűség kedvéért. Jelentem, mások hangosan hahotáztak, tehát velem van a baj. Egészen megkönnyebbültem, amikor kiderült, hogy sírva vigad a zsidó: egy pajzán kuplé után, úgy miniruhásan, visszatért a deszkákra az éltes (nyugdíjas) színésznő, és meggyújtotta nekünk a szombati gyertyákat. És elmesélte rögtön, hogyan szokott volt ünnepelni anno a családjával, és énekelt hozzá könnyeseket a szünet előtt a nagyerdeműnek... (Ekkor mentem haza).

Film

A Zsidó Filmhétről és az Örökmozgóról viszont csakis jót mondhatok. Napi három vetítés volt, és még az ismételésekkel se volt könnyű a választás. A Filmintézet (**Surányi Vera**) érdekes filmeket kínált: nem volt mindegyik remekmű, de jólesett nézni őket. A kedvencem a *Laura Adler utolsó szerelme* című, kedvesen ironikus film – első fele – volt: egy letűnő kultúráról, a jiddis színházak kissé kopottas-avittas világáról szól ironikusan, de nagy szeretettel.

Gasztronómia

A Margit-szigeti Nagyszálló *Izraeli Gasztronómiai Napokat* tartott, jobban mondva „*Zsidó Kulináris Fesztivált*” – ki lehetett próbálni a Sharon Herzlia Hotel szakácsának és magyar kollégáinak a közös főztjét. Amit péntek este a menüből megkóstoltunk, finom volt nagyon, de valahogy annyira tűnt izraelinek, amennyire a nyugat-európai *gulasch* magyarnak. Az étlapon szerepelt mindenféle *izraeli* fantáziánév: *Nílusi fogasfilé*, „*Gali-*

lee” módra, *Fényezett borjúsült Jeruzsalem módra*, *Padlizzán „Olajfák hegye” módra*, *Herzliai almás rétes áfonya öntettel*, de sehol a (számomra) legizraelibb étel, ami ma már a világvárosok multikulti gasztronómiai kínálatában is standard „nemzetközi” étel a pizza és a hamburger mellett: a („keleti”) falafel humusszal és technával... (A konyhában sikerült rábukkanni egy kis tányémyi falafel-gombócra és pitára, de **Victor** chef mosolyogva elmagyarázta, hogy azt csak a magyar személyzet lelkesítésére készítette.) A jiddiskájtót a maceszgombócos erőlevessel tudták le, de ha már nosztalgiazunk, akkor a gefilte fischt is hiányoltam kicsit. A vörösbőr kóser volt és magyar – a Karmel-hegy messze esik a Margit-szigettől... A hangulatról a *Tikva Együttes* gondoskodott. Sajnos a vérpezsdítő izraeli örökzöldek ellenére sem lehetett szilaj hórázásra számítani, mivel az étteremvendégek átlagéletkora a borsos vacsoraárral állt egyenes arányban (plusz áfa).

Az utca

A Bálint Ház előtti utcabuli mellett a fő szabadtéri színhely a Dohány Zsinagóga előtti Herzl tér volt: ott könyvvásár, zenebóza, felolvasás és képzőművészeti happening várta a fesztiválózó népet. Vasámap nyüzsgött a tömeg, hétköznapi éppen csak lézengett egy-két látogató – mégis ez volt a Fesztivál leghangulatossabb helye számomra: itt aztán tényleg lehetett ismerősökkel találkozni, smúzolni, eszegetni és könyvet-újságot lapozgatni.

Új könyvvel nem sokkal találkoztam, visszaköszöntek a könyvhetiek. Legközelebb talán érdemes lenne erre a dátumra időzíteni néhány megjelenést.

Tetszett az ötlet, hogy a zsidó iskolák könyvtárai javára lehetett adakozni, jobban mondva „szponzorálni” egy művészt, aki ott helyben alkotott valami emlékeztetést. Szegény művészekkel egyébként jól elbántak a hivatalosok! Az előzetes hírverés szerint egész napos képzőművészeti happeningről, majd aukcióról lett volna szó (lenyúlva a *Szombat* tavalyi rendezvényének ötletét – a szerk.), végül azonban, szervezési gondok miatt, a festők és grafikusok feladata „nyomhagyásra” zsugorodott, ám a feladattal együtt maga az asztal is, amelyen dolgozhattak, olyan picinyke lett, hogy az elkészült művekkel együtt szinte elveszett a nagy zsibvásárban...

Tartott a *Szombat* is Szalont: felolvasó délutánt. A **Szántó-**

fesztivál. Azt tudni kell, hogy a turizmusban csak azt lehet eladni, amit már előre 1-2 évvel meghirdetünk. A jövő évi fesztiválnak gyakorlatilag már most az utazási irodák rendelkezésére kell állnia ahhoz, hogy az irodák szervezett csoportokat hozzanak ide. Ebből a szempontból kis késésben vagyunk, de a Budapesti Tavasz Fesztiválnak is tíz év kellett ahhoz, hogy utolérje önmagát...

– **Ezek szerint tehát a Nyári Zsidó Fesztivál nem a Zsidó Kultúra Napja helyébe lépett, hanem inkább valami nagyszabású turisztikai rendezvény szeretne lenni?**

– Igen, mi ezt úgy is hirdettük meg, mint hézagpótló eseményt a Tavasz és az Őszi Fesztivál között. Hidat akarunk képezni, és kifejezetten turisztikai jelle-

gű fesztivált szervezni. Szeretnénk, ha ebben az időszakban Magyarország találkozóhelyé válna a külföldiek számára. Ez a magyar állam számára devizabevételt eredményez, számunkra pedig lehetővé teszi a zsidó kultúra bemutatását a nagyvilágnak, és természetesen a belföldieknek is.

– **A jegyvásárlóknak körülbelül hány százaléka külföldi?**

– Negyven százalék, az eddigi tapasztalataink szerint.

– **A „maradék” kedvéért nem lehetne legközelebb lejjebb vinni a jegyárakat? Sokakat kizárt ez az árszint a jelenlétből. És éppen azokat, akik szívesen járnak hasonló programokra. Talán nem véletlen, hogy az utcai rendezvényeken kívül kevés ismerőst láttam.**

– Éppen a magas árakat szerettük volna kompenzálni a Síp utcában kapható, félárú jegyekkel. Mást nem tehetünk, a kettős árendszert nem engedik meg a hazai törvények. Egy német számára azonban komolytalan lett volna a 30 márka alatti jegyár.

– **Ki tudhatott a kedvezményes jegyekről?**

– Mindenki, aki olvassa az Új Életet, vagy hallgatja a Juventus Rádiót.

– **Együtt marad a szervező „csapat” a jövőben is?**

– Együtt maradunk, de az idei fesztivál sikerétől is függ, hogyan tovább. Amikor először történik valami új dolog, fontos a jó oldalát is nézni. És a hibákból levonjuk a tanulságot...

P. K.

Röhrig-Gadó csapat jó volt mint produkció, ám sajnos közönséget ide se szervezett senki. Esetleg ha lett volna szék, ahová leülni..., netalántán meghívók, hírverés...

Egyebek

Rengeteg volt a program, nem is juthattam el mindenhová, sajnos. A mustrám így nem lehet teljes, tudom. Viszont meg kell még említenem a Fesztiválhoz csak lazán kapcsolódó (vagy nem is) két helyet. Az egyik a frissen elkészült **Scheiber Sándor Tanintézet**, ahol éppen a Fesztivál vasárnapján tartották az épület és a gyönyörű üvegablakok felavató ünnepségét (az ablak **Hegyi György** festőművész munkája), a másik pedig a Zsidó Múzeum, ahol a Herzl téri vígasságok alatt egymás sarkát taposták a látogatók. Aztán a Múzeum, mintha a zsidó kultúra ünnepét folytatta volna, szeptember 10-én megnyitotta az *Orient/e* című tárlatot: hét kortárs művész csoportos kiállítását. A Múzeum élő hely lett végre: élő művészet és élő közönség találkozása; hely, ahol lehet barátokkal összefutni, beszélgetni, képet nézni, lenni.

*

Fesztiváli statisztika: A Mazsihisz küldöttgyűlésén **Zoltai Gusztáv** ügyvezető igazgató és **Hajabács Júlia** gazdasági vezető az alábbi adatokat közölte a Zsidó Kulturális Héttel kapcsolatban: „a jegyeladási statisztikák szerint” összesen 32 ezer látogatója volt a programoknak. Minden rendezvényre sikerült támogatót szerezni, így a hitközségnek csupán a menedzsment költségeit kellett fizetnie. A jegyeladásból származó bevétel 8 millió forintba rúgott. Szponzoroktól és pályázatok útján 24 millió forint gyűlt össze a rendezvény céljaira. A fesztivál idején az Új Életből 11 ezer példány fogott el, a hitközség támogatásával újonnan indított Remény c. folyóiratból pedig annyi, amennyi fedezi a következő szám költségeit.

Vadas Vera a fesztivál rendezvényeiről az alábbi számokat bocsájtotta rendelkezésünkre: becslése szerint a fesztivál rendezvényein mintegy 30-32 ezer látogató fordult meg, akik közül 22 ezren az ingyenes programokon, illetve a fesztivál keretében mások által szervezett produkciókon vettek részt (előbbire példa a zsidó könyvhét, utóbbira, a Margit-szigeti Nagyszálló Izraeli Gasztronómiai Napjai) és mintegy hét-hét és félezer látogatója lehetett a ZSIKK által szervezett, fizetős rendezvényeknek. Mindebből a bevételt 8 millió forintba kalkulálta. **Vadas Vera** hangsúlyozta, hogy számai becslésen alapulnak, mert a jegyeladási statisztikákat csak december végén kapja majd meg. A fő szervező úgy véli, 2500-3000 külföldi látogatója lehetett a fesztiválnak – ezt a számot a zsinagógák ez idő alatti látogatottságának emelkedéséből extrapolálta. Jelenlétük, kalkulációja szerint, három és fél millió dollárt – azaz több, mint 700 millió forintot – hozhatott az országnak.

Fischer Miklós, a Bálint Zsidó Közösségi Ház igazgatója, a Ház előtt rendezett utcabál látogatóinak számát a délutáni csúcsidőben 1200-ra becsülte. A rendezvényre belépőjeggyel lehetett bejutni, az eladott jegyek számáról azonban az igazgató nem kívánt tájékoztatást adni.

Surányi Vera, a Magyar Filmintézet munkatársa, a fesztivál keretében az Örökmozgó moziban zajlott izraeli filmlapokról, a Szombat kérésére pontos statisztikát küldött: a tizenkilenc vetítésnek összesen 666 látogatója volt (plusz alkalmanként 15-20 „szabadjegyes” látogató), és ez 207.963 forint árbevételt hozott. A megállapodás értelmében az összeg a filmszínházat illeti. A filmekre két helyen lehetett jegyet venni: a moziban és a ZSIKK irodájában. A filmhét látogatói jegyeiket kizárólag az előbbi helyen vásárolták.

Ismét elmaradt a Mazsök kuratóriumi ülése

Szeptember 16-án ült volna össze a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány kuratóriuma, hogy döntsön néhány ingatlan bérbeadásáról, továbbá, hogy a júniusi állásfoglalása után ismét kiválassza a rendelkezésére álló összegnél többet igénylő pályázatok közül a támogatásra érdemeseket.

Az illő várakozási idő elmúltával kiderült, hogy a kuratóriumi tagok szavazáshoz szükséges kétharmada, vagyis 14 személy ismét nincs jelen, így nem tudnak az ügyekkel érdemlegesen foglalkozni, s rögvest olyan hangok hallatszottak, hogy „akkor ne fecseireljük tovább az időnk, oszoljunk fel...”

E javaslatokkal szemben valaki, szót nem kérve, azt indítványozta, hogy végezzék munkájukat, s annak konklúziójáról értesítsék a távolmaradókat, hogy – bár a kuratórium jogász tagjai jogi kifogásaikat hangoztatták – utólag ahhoz csatlakozzanak, vagy szavazzanak ellene. Ezt támogatta az erre az ülésre Izraelből érkezett **Cvi Barak** és **Csillag György**. Barak arra hivatkozott, hogy a sorozatos kuratori hiányzások miatt az érdemleges munka ismételt elmarad, ami nem jogi kérdés, különben is a Mazsök nemzetközi alapítvány... Szavaira **Zoltai Gusztáv**, a Hitközség ügyvezető igazgatója, a kuratórium társelnöke szokatlan ingerültséggel reagált. Egyebek között azzal, hogy „itt ne dirigáljon...”. Talán ez az incidens készítette **Engländer Tibort**, a Magyarországi Cionista Szövetség elnökét, hogy **Hutás Imre** professzortól, az elmaradt ülés levezető elnökétől zárt ülést kérjen (noha ülés, ugyebár, nem lehetett), aminek hatására egyedül a tudósítónak kellett elhagynia a termet. A tudósító már szedte volna a sátorfáját, de hát látja, hallja, hogy mások is menni készülnek, félig ülnek-állnak, várja a feloszlatást, hogy valakinek a kocsiába bekerekedjen. Zárszónak véli **Feldmájer Péter** mentegetőzését Barak és Csillag úr előtt, mire a Mazsihisz elnöke, egyben a kuratórium alelnöke határozottan felszólítja a távozásra. A tudósító még eldadoja, hogy a közalapítványokról szóló törvény szerint a kuratóriumi ülések nyilvánosak, s felteszi a kérdést: vajon a Mazsök a jövőben is törvényellenesen elzárkózik-e a nyilvánosságtól (ezen belül a zsidó közvélemény tájékoztatásától). **Feldmájer** úr, sajnos, igennel válaszol.

Gyalogolva hazafelé, az újságíró isten bizony nem törte a fejét azon, hogy miért nem tudósíthatott az alapítvány üléséről annak a zsidó közösségnek, melynek szolgálatára az létesült.

(A tereméből) kiküldött tudósító:

Várai Emil

*

Utóirat: A közhasznú szervezetekről szóló 1997 évi CLVI. törvény (amelynek hatálya alá a Mazsök is tartozik) 8.7. A pontja szerint a kuratórium ülései nyilvánosak. A zárt ülés megtartásához a kuratórium tiszteletbeli elnöke, illetve a kuratórium által felhatalmazott társelnök indítványára a kuratórium tagjai kétharmadának egyetértése szükséges. Határozatképtelen ülésnél a nyilvánosság kérdése nem merül fel...

„Igenis szellemi holocaust”

*Beszámoló a Mazsihisz
1998. augusztus 6-i küldöttgyűléséről*

A mintegy három és félórás gyűlés első húsz percét a **dr. Schweitzer József** országos főrabbi személye és tisztsége körüli viták töltötték ki. A Mazsihisz elnöke – az országos főrabbi határozott kérésére – a közgyűlés első napirendi pontjaként az országos főrabbi jogkörét és feladatait rögzítő rövid két és fél soros paragrafus beiktatását javasolta az alapszabályba. A kérdéshez maga Schweitzer József szólt hozzá elsőként, kifejtve, hogy a tisztséggel járó jogok és kötelességek nem tisztázottak. Nehezményezte **dr. Feldmájér Péter** Mazsihisz elnök tartózkodó magatartását az ügyben, aki – szerinte – úgy nyilatkozott, nem biztos, szükség van-e erre a funkcióra és ezen belül Schweitzer József személyére. Az országos főrabbi megbántottan fordult a közgyűléshez, kérdezvén: bírja-e még bizalmukat? *Ha nem* – folytatta – *úgy ötven év szolgálat után emelt fővel fogok távozni! Kérem döntésüket, hogy bírom-e bizalmukat!* – zárta szavait emóciótól átfűtve. Csend következett, Schweitzer főrabbi várt, talán közfelkiáltásra, a közgyűlés szintén várt, mivel spontán érzelmerkítésben nem volt trenírozva. Néhányan bizonytalanul fölemelték a kezüket. *Úgy látom, nem bírom a bizalmukat!* – állapította meg szemrehányóan az országos főrabbi. Ezzel valamivel többen emelték föl a kezüket és támogatólag bekiáltottak. Végül egy kis tanácsalanság és szóváltás után Feldmájér elnök megszavaztatta a javaslatot, amit a közgyűlés tartózkodás nélkül elfogadott. Az újonnan beiktatott passzus értelmét ezután több hozzászóló kétségbe vonta, mondván: az országos főrabbi tisztségének tartalmi részét és jogkörét ezzel nem tisztázták. **Fröhlich Róbert** Dohány utcai főrabbi találta meg az áthidaló megoldást: az országos főrabbi jogairól és kötelességeiről szóló passzusokat emeljék át az alapszabályba. (A tisztség megalkotásakor megszövegezték viselőjének jogait és kötelességeit, de ezek a passzusok a „levegőben lógtak”, mivel a Mazsihisz alapszabályba nem kerültek be-

le.) Az elnök ezt megszavaztatta, a közgyűlés elfogadta, és ezzel a kérdés fölött napirendre tértek.

Ezután az elnök **Zoltai Gusztáv** ügyvezető igazgatónak adta át a szót, emlékeztetvén, hogy ez alkalommal első ízben kerül sor évközi küldöttgyűlésre, ahol megvitatják a folyó évi költségvetést és a jövő évi terveket. Az ügyvezető gazdálkodási kérdésekről tájékoztatót. A lényeges információk közt elmondta, hogy ez évben először a bevételek meghaladják a kiadásokat. A pozitívum összege 29 millió forint. Vita támadt viszont az új kománnyal, amely elvben elismerte ugyan az előző komány által jóváhagyott évi 600 milliós támogatást egyes visszaigényelt ingatlanok megváltása fejében, viszont 1998-ban csak a második félévre esedékes összeget akarja kifizetni. (A katolikus egyház az egész évre járó összeget megkapja.) Örömteli hírként közölte, hogy a felekezeteknek fölajánlható 1 százalékból 13 milliányi érkezett a hitközség számlájára.

Olti Ferenc előjárósági tag, a zsidó oktatás pártfogója, a költségvetési preferenciák közt külön felsorolandónak nevezte a zsidó intézményeken kívüli iskolai vallá-

soktatást. Ez azt jelentené, hogy kapcsolatot keresnek az intézményeken kívüli zsidó ifjúsággal. Ez azért fontos – vélte Olti Ferenc – mert a hitközség beágyazottsága a zsidó közösségbe rendkívül csekély. Ezt támasztja alá a 13 millió forintnyi adóbevétel, ami az ő kalkulációi szerint mindössze ezer ember felajánlásából jött össze. A hozzászóló offenzívabb stratégiát javasolt a magyar társadalom zsidósághoz való alkalmatlanságára – egyebek közt a magyar történelem-tankönyvek átvizsgálásával és a holocaust témájának tudatosításával a magyar társadalomban. Válaszban Feldmájér Péter 4-5 ezerre becsülte azok számát, akiknek felajánlásából a 13 millió kikerekedett.

Orbán Ferenc, a hitközség oktatási felelőse Olti Ferenc felvetésére válaszul tudatta, hogy a történelem tankönyvek átvizsgálását a Scheiber Sándor tanintézet két tanára már elkezdte, a nem zsidó iskolákban megindítandó vallásoktatáshoz pedig most keresnek szervezőt.

Fixler Herman, az Autonóm Ortodox Hitközség elnöke minden közgyűlésen hangoztatott mondandóját ismételte meg: kaszút nélkül nincs zsidóság. Miután ennek biztosítását az ortodoxia vállalta magára, a magyar zsidóságnak biztosítania kell mindennek anyagi fedezetét, anélkül is inkább, mivel nincsen sem ortodox metsző, sem rabbi. Ennélfogva bejelentette igényét 180 millió forintra, a Mazsihisz költségvetéséből pedig a felajánlott tíz százalék helyett harmincat követelt.

A következő hozzászóló, az elmúlt hónapokban forgalomba került holocaust-tagadó videokazetta kapcsán felvetette, hogy az ilyen nézetek terjesztését tiltsa törvény. Feldmájér Péter válaszában felidéz-

Felekezeti egy százalék – 2602 adakozó

A Pénzügyminisztérium által közzétett adatok szerint 461 347 magyar polgár (a 4,5 millió adóbevallást kitöltő valamivel több mint tíz százaléka) rendelkezett adója egy százalékaról 55 különböző vallásfelekezet javára. Ebből 2602 adózó jelölte meg kedvezményezettként a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségét, ami a felajánlók számát tekintve hetedik hely a felekezetek között. A felajánlott összeg pontosan 12 767 957 forintba rúgott – ez a sorrendben az ötödik hely. Ha a fenti számadatot tekintjük kiindulópontnak, ez azt jelenti, hogy a 10 millió magyar polgár 45 százaléka tölt ki adóbevallást. Hasonló aránnyal számolva a 80 ezer magyar zsidóból 36 ezer az adózó. A magyar adózóknak durván egytizede rendelkezett a felekezeteknek juttatandó 1 százalékról, hasonló buzdalom esetén a zsidók 3600 felajánlást küldtek volna a hitközségnek. A tényleges 2602 felajánló 7 százalékot jelent. Ez három (ha pedig csak az adakozókat tekintjük, harminc) százalékkal rosszabb a nagy magyar átlagnál.

A felajánlott összeg tekintetében viszont a Mazsihisz javára rendelkezők messze meghaladják az átlagot: egy felajánlóra 4906 forintnyi összeg jut, ami jóval több a történelmi egyházakénál (katolikusok: 2122 Ft; reformátusok: 2217 Ft; evangélikusok: 2459 Ft), de a többi viszonylag kis felekezeténél is (unitáriusok: 3739 Ft; Krisna tudatú hívők: 2937 Ft; baptisták: 2226 Ft).

te, hogy a holocausttagadás büntető törvénykönyvbe iktatását a hitközség már két ízben javasolta. Az első szabadon választott komány erre ígéretet tett, de végül semmit nem csinált, a szociálliberális koalíció viszont a sajtószabadságra hivatkozva elzárkózott a javaslat elől. Az elnök indígnálódottan idézte föl az SZDSZ zsidó származású prominenseit, akik – úgymond – a Népszabadság hasábjain foglaltak állást amellett, hogy mindenki zsidózzon nyugodtan, bezzeg amikor egyiküket valóban lezsidózták, azonnal rendőrért kiáltottak.

Beer Iván a holocaust szó sűrű emlegetésétől óvott, megkérdezvén egyebek közt: vajon helyes volt-e a messiáshívő zsidók budapesti térítő tevékenységével kapcsolatban is a holocaustot emlegetni. Schweitzer József megvédte az Új Életben ezzel kapcsolatban megjelent állásfoglalást: az említett csoport tevékenysége igenis szellemi holocaust. Az erőteljes hangú állásfoglalás után azonban az országos főrabbi azt is kijelentette, hogy egy olyan csoportot kell fölállítani, amely a kellő szellemi felvérteztség birtokában veszi fel a védelmet a térítők ellen. Más témáról szólva Schweitzer József a vallásos zsidó élet elsőbbségét hangoztatta a közösségi élet más formáival szemben, szembeállítva az általa gyakran bírálta „klubzsidóságot”, (amely persze megfelelő arányban elfogadható) a „templomzsidósággal”.

Engländer Tibor előjárásági tag, a Magyarországi Conista Szövetség elnöke és a Bethlen Téri Oneg Sabbat Klub mentora helytelennek tartotta ezt a szembeállítást, rámutatván, hogy a zsidó klubok az egyén magánéletében ott vannak jelen, ahová a templom nem jut el.

Feldmájer Péter egy korábbi hozzászólásra reflektálva megemlítette, hogy a jelenleg hivatalban lévő művelődési miniszter nyitottnak mutatkozott a tankönyvek által bemutatott zsidósághoz felülvizsgálatára, ezért ezt a munkát egy tudósokból álló bizottságnak el kell végeznie. Ezután – a nyilvánosságban meg nem jelent véleményekkel vitatkozva – a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány elosztási princípiumairól szólt, mondván: nem helyes az a felfogás, amely a Közalapítványt kizárólag a hitközség céljaira akarja igénybe venni. Közölte, hogy a 100 millió forintnyi elosztható pénzre 900 milliónyi igény érkezett.

Deutsch László főrabbi, az eddigi szokástól eltérően, nem magyar, hanem héber nyelven mondta el a záróimát.

g. j.

Hatalmas hangerő, visszafogott hangnem

Beszámoló a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület szeptember 27-i rendkívüli tisztújító közgyűléséről

A közgyűlést az ez év májusában lezajlott, úgyszintén rendkívüli közgyűlés döntése alapján kellett összehívni. Akkor az addig hivatalban lévő elnökséget lemondásra kényszerítette az Egyesület tagjainak azon része, akik **Simonyi Péter** korábbi ügyvezető elnök elmozdításakor tiltakozásul távoztak, és e sérelmükért kívántak elégtételt venni az elmozdítást foganatosító elnökségen.

A két tábor között a tisztújítást megelőző hetekben informális úton próbáltak közvetíteni egy kompromisszumos javaslat érdekében. Eszerint a komoly tekintélynek örvendő **Székely Gábor** vállalta volna az elnökséget, ha módja van az elnökségben vele együtt dolgozókat megválasztani. Az eképp felállított listát aztán „csomagként” terjesztették volna a közgyűlés elé. A tárgyalások nem vezettek eredményre, így a közgyűlésre a két tábor „teljes harci készségben” érkezett. Mintegy száznyolcvan ember töltötte meg zsúfolásig az Egyesület ekkora tömeget rég nem látott Garay utcai helyiségét.

A 10 órára meghirdetett közgyűlés kevéssel 11 óra előtt kezdődött, mivel az Egyesület adminisztrációja ekkora tömeg kezelésére nem volt fölkészülve, így a szavazók regisztrálása erősen elhúzódt. Ezen aktuson túljutván két levezető elnök lépett a pódiumra, formálisan is demonstrálva a jelenlévő két tábor. Egyikük, Székely Gábor, ismertette a napirendet, melyet a közgyűlés megszavazott. Ezután a jelölőbizottság vezetője kapott szót, aki elmondta, mennyire nehezítette munkájukat az érezhető megosztottság. Tizenkét nevet ismertetett a bizottság nevében, mindegyikhez rövid méltatást fűzött, korrekt módon távolságot tartva mindenkitől. Itt vita következett: lehet-e további jelölteket fölvenni a listára? A közgyűlés

A Mazsike új elnöksége	szavazat
Popper Péter pszichológus:	119
Olti Ferenc közgazdász:	113
Székely Gábor közgazdász:	97
Janklovics Tibor, ügyvéd:	93
Korányi László villamosmérnök:	79
Rajki András közgazdász:	77
Feldmájer Sándor tanácsadó:	77
Kertész Ákos író:	77
Bonta Miklós újságíró:	76
Deák Gábor tanár:	76

A közgyűlés során a tagság kilencfős elnökséget szavazott meg, de az utolsó két helyen előállott holtverseny láttán, a számot tízre módosította, azzal a megfigyeléssel, hogy szavazategyenlőség esetén a (megválasztandó) elnök szavazata dönt.

többsége ezt megszavazta, így került a listára további három név.

Székely Gábor ekkor jelezte, hogy e válságos, megosztott helyzetben felkérték őt az elnöki tisztség betöltésére. Elmondotta a (fentebb ismertetett) listás szavazás előnyeit: így előzetesen ki lehet választani a megfelelő összetételű elnökséget, nem kényszerülnek össze egy testületbe egymást nem szenvedhető emberek, lehetetlenné téve ezzel az érdemi munkát. **Hámori István**, az ellentábor levezető elnöke e megoldás ellen szólt, mondván: a jelöltek listája már megvan, erre kell szavazni, új külön lista készítése értelmetlen. A hozzászólók ezután egyre emelkedettebb hangulatban és egyre nagyobb hangerővel foglaltak állást a listaállítás mellett vagy ellen. Az ellentábor ezt elutasította, arra hivatkozva, hogy most nem elnököt választanak, hanem vezetőséget és majd az választja meg a neki tetsző elnököt. A Székely Gábor pártján lévők támogatták a lista ötletét, amely garantálja a vezetőség működőképességét.

Az általános hangzavarban azt hallgatták meg, akik tovább bírta hangerővel az őt lehurrogni kívánók ellenében. (Hozzá kell tenni, hogy a – több ízben hangzavarba fulladó – viták hangneme korrekt volt, a személyeskedéstől mindenki tartózkodott, a roppant hangerő az esetek többségében tárgyilagos szóhasználatlalt párosult.) Székely Gábor az árral dacolva megpróbálta fölolvadni, kikkel dolgozna együtt szívesen, de a hangzavarban (*Most nem elnököt, hanem elnökséget választunk!*) kénytelen volt abbahagyni. Végül egy mérsékelt hangú (és ezért némi respektust kivívó) hozzászólás után némileg csillapult a zúgás, és Székely Gábor két percben elmondhatta, hogy programjának veleje a százezres magyarországi zsidóság csendes többségének megszólítása, amely eddig semmiféle zsidó organizáció nem tudott elérni. Végezetül mégis ismertethette, kikkel dolgozna szívesen együtt. Erre válaszul a másik oldal nevében **Gara Péter** olvasta fel a nagyszabású elképzeléseket tartalmazó "Megújulás programját". Programbeszédét ő is a támogatók nevének ismertetésével zárta.

A programokkal öt percben megismerkedvén a tagok végre megkezdheték a szavazást. Miután épp ezért és nem másért volt jelen a rég nem látott tömeg, a feszültség csúcspontjára hágott, a szavazás hatalmas hangzavar közepette zajlott. A kicsiny teremben 180 embernek szavazócédulát kiosztani és voksolni embert próbáló feladatnak bizonyult.

Miután szavazócéduláját mindenki az umába dobta, a jelenlévők mintegy kétharmada azonnal eltávozott. A konszenzusos alapon megválasztott szavazatszámológok dolgukat végzendő a másik helyiségbe vonultak vissza, a redukált létszámú közgyűlés pedig a jóval szellősebbé vált teremben nekiláthatott az alapszabály megtárgyalásának. A teremben maradt mintegy harminc emberből tízen vettek részt aktívan ennek megtárgyalásában. A légkör – az első felvonáshoz képest – roppant kordialis és építő szellemű volt. A paragrafusok fölött ugyan többször folyt éles vita, ez azonban soha nem csapott át ellenséges hangnembe. A mindent eldöntő szavazás eredményét eközben ismertették, amit a jelenlévők higgadtan vettek tudomásul. (A választás végeredményt lásd kereset anyagunkban.)

Az alapszabály vitája során egyebek közt megszüntették a tiszteletbeli el-

Indul az adatfelvétel

Átfogó szociológiai kutatás a magyarországi zsidóságról

Kovács András szociológus vezetésével kezd meg ez év végén az adatfelvételeket az a kutatói csapat, amelynek ambiciózus terve egy minden területre kiterjedő, átfogó tanulmány készítése a mai magyarországi zsidóságról. Európa ötödik legnagyobb zsidó közösségéről 1945 óta nem készült komoly társadalomtudományos elemzés. Az **Angelusz Róbert, Tardos Róbert, Stark Tamás, Ladányi János és Szendrő Zoltán** alkotta kutatócsoport a különböző zsidó szervezetek rendelkezésre álló névlistáit használja kiindulópontnak, ebből készítik el a vizsgálatba bevonandó személyek listáját. Az anonimitás biztosítása végett nem a kutatók, hanem az adatbázisok gazdái keresik majd meg a véletlen mintaválasztás alapján kijelölt személyeket, és nevüket csak akkor adják át a kutatóknak, ha előbbieket beleegyeznek a vizsgálatban való részvételbe. (Mivel a rendelkezésre álló adatbázisok túlnyomórészt idősebb – 1945 előtt született – emberek nevét tartalmazzák, a fiatalabb nemzedékekről külön almintát készítenek.)

– A vizsgálat a tervek szerint teljes képet adna a mai magyarországi zsi-

dóságról. A kutatási tervben az alábbi fejezetek szerepelnek:

- A zsidó népesség demográfiai jellegzetességei, struktúrája és helye a magyar társadalom szerkezetében;
- A zsidóság integráltságának és/vagy asszimiláltságának foka a mai Magyarországon;
- A zsidó valláshoz és vallási hagyományhoz való viszony;
- A szekuláris zsidó kultúrához és közösségi élethez való viszony;
- A mai magyar zsidó identitás változatai;
- A cionizmus és Izrael helye a magyar zsidó identitásban;
- Az antiszemitizmussal kapcsolatos tapasztalatok és attitűdök;
- Tervek, életstratégiák.

A kutatás eredményei összehasonlíthatók lesznek más, az elmúlt években végzett nemzetközi kutatások eredményeivel (Anglia, Argentína, Dél-Afrika, Egyesült Államok, Ukrajna).

Az előzetes munkák ez év tavaszán kezdődtek. Miután a kutatáshoz szükséges pénz összegyűlt, novemberben várhatóan az adatfelvétel is elkezdődik. A vizsgálat eredményeinek végleges feldolgozását 1999 második felére tervezik.

nökség és a pártoló tag intézményét, mivel az elmúlt tíz esztendőben ilyen tisztséget senkinek sem adományoztak. Valaki javasolta, hogy írásban is rögzítsék: az Egyesület tagja lehet mindenki, vallásától függetlenül. **Korányi László** ezt ellenezte: a zsidó közéletben már többször érte olyan vád az Egyesületet, hogy nem is zsidó szervezet. 4 ezer forintból 1200-ra szállították le az éves tagdíjat. Egy hozzászóló mindenféle gazdasági kapcsolatot tiltani javasolt az Egyesület vezetősége és az Egyesület között. Tekintettel azonban az e kapcsolatokból származó adományokra,

végül az a döntés született, hogy ilyen kapcsolat az elnökség és a számvizsgáló bizottság hozzájárulásával lehetséges. Hosszas vita zajlott az elnökségbe való kooptálás lehetőségéről, mivel ez a gyakorlat volt az ellentábor egyik fő kifogása. Végül az a többségi döntés született, hogy a 10 fős elnökségnek kevesebb, mint a fele kooptálható. Ha a létszám ez alá csökken, tisztújító közgyűlést kell összehívni. A rendkívüli közgyűlés, a másik „forró pont” ügyében az alábbi megfogalmazás született: egy évben, egy témában csak egyszer hívható össze.

Egyszeri segély és életjáradék

Svájci, német kárpótlási tárgyalások

Amióta 1995-ben a New-York-i republikánus szenátor, **Alfonse D'Amato** a holocaust-túlélő választópolgárai megkeresésére fessegetni kezdte a svájci bankok elárult betétjeinek sorsát, kiderült, hogy a bankok államába nemcsak önkéntesen menekítették vagyonukat a később mártírhaltak, hanem odakerült a hadiipar nyersanyagáért cserébe, náci vezetők „tulajdonaként” a leigázott országok zsidóitól elrabolt arany és más érték jelentős része. A leleplezéssel a pénzvilág becsületességének példaként tekintett svájci bankokon és pénzintézeteken – úgy tűnik – letörölhetetlen szőgyenfolt esett.

Az örökösök nélkül maradt, vagy az üldözések miatt nem kellően igazolt betétek nagyságáról még mindig csak néhány tízmillió frankot ismerek el Svájcban, s tovább állítják, hogy az a Német Birodalmi Bank 1939 előtti készletéből származik a náci háború alatti vásárlását fedező arany, holott bebizonyosodott, hogy a NBB vagyonának többszörösét vették át. Erre való hivatkozás nélkül, mégis a nemzetközi felháborodás csillapítására, Helvécia gyárosai tavaly megteremtették a *Holocaust Áldozatai Számára Létesült Humanitárius Alapot*, amelynek tőkéje ebben az évben meghaladta a 400 millió frankot.

A svájci bankok lelepleződésével egyidőben az európai zsidóság pusztulásával járó más anyagi, vagyoni visszaélések vagy elhallgatások is előtérbe kerültek. Ezek között vannak az élet-és vagyonbiztosítások. Ilyeneket a németországi zsidók Hitler hatalomra jutásáig az ottani *Allianz*, *Gerling*, *Colonia* és *Nordstern* biztosítóval, míg Magyarországon elsősorban a trieszti székhelyű *Generalil* kötöttek.

Az *Assicurazione Generali Társaság*ot 1831-ben trieszti zsidók alapították, s a cég azonnal megjelent Közép- és Kelet-Európában, és száz év alatt e tájon a biztosítottak jelentős részének megnyerte bizalmát. A cég illetékesei néhány hónappal ezelőtt bejelentették, hogy betekintést engednek 200 ezer dokumentumot tartalmazó levéltárukba. A zürichi *Israelitisches Wochenblatt* egyik májusi számában azt írta, hogy a biztosítási kötvények ügyének tisztázására alakult zsidó szervezetek meggyeztek az olasz *Generalil*val és a német

Allianz-zal egy nemzetközi kutatócsoport felállításáról. A lap szerint amerikai ügyvédek **Ed Fagan** vezetésével azzal fenyegetik az érintett biztosítótársaságokat, hogy ha vonakodnak a jogos követeléseket teljesíteni, pert indítanak annak érdekében, hogy az Egyesült Államokban a kormány vonja meg tőlük a működési engedélyt.

Az elmúlt évtizedekben néhány német óriáscég pár tucat egyéni követelésre vagy per segítségével rákényszerült, hogy a háború alatt odaszállított kényszermunkásának utólagos bért fizessen. Per folyik a többi között a Krupp, a Volkswagen, a BMW, a Siemens ellen kétmillió egykori kényszermunkás ügyében. A Volkswagen már fel is ajánlott 20 millió márkát a még élő 15 ezer volt zsidó kényszermunkásainak. Ed Fagan „listájára” felkerült a három osztrák cég: a Voest-Alpine, Steyr-Daimler-Puck és a Lessing.

Várakozás Magyarországon

A vészkorszak magyarországi túlélői, akik kimaradtak az elmúlt évtizedek kárpótlásából nagy várakozással tekintenek az elkövetkező hónapok elé – miközben számuk tragikusan csökken: a múlt év júliusa óta a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány nyilvántartásából elhalálozás miatt szeptember 15-ig 1051, korábban életjáradékra jogosultat töröltek.

Éppen a Mazsók összeírásának segítségével sikerült márciusban-áprilisban a svájci Humanitárius Alapból 19140 személynek fejenként 400 dollár segélyhez jutnia. Mivel hasonló előzetes feldolgozás nem volt, a balti államokban, Romániában és a többi érintett volt szocialista országban az összeg folyósítása még nem történt meg. Annak befejeztével és a segélyek együttes végösszegének ismeretében lehet Magyarországon Zürichből ismét néhány száz dollárra számítani.

A bonni Bundestag 1996 végén 80 millió márkát szavazott meg a volt vasfüggöny mögötti területen élő holocaust túlélőknek. A Mazsók névsorában szereplők már az idén 500 márkára számíthatnak, további 500 márkára azok, akiknek neve megtalálható az egykori lágerlakókról megőrzött német nyilvántartásokban, vagy róluk a háború után készült Vörös-

kereszt-felmérésben beadott igényből a Mazsöknél szeptember 15-ig 15 ezer lapot dolgoztak fel. Legnagyobb az érdeklődés a német életjáradék iránt. Múlt havi számunkban rövid hírt adtunk arról, hogy Bonn-nal a zsidó jóvátétel ügyében évtizedek óta tárgyaló, Frankfurtban székelő, néhány hete Budapesten is irodát fenntartó Claims Conference megegyezett a német kormánnyal, hogy végre élethosszig tartó kárpótlást kapnak az abból mindmáig kizárt kelet-közép-európai államokban maradtak is. **Dr. Feldmájer Péter**, a Mazsihisz elnöke lapunknak elmondta: eredendően minden túlélő számára követelték az életjáradékot; a németek azonban, mint ez köztudott, a korábbi gyakorlatnak megfelelően csak azoknak akartak adni, akik 6 hónapot lágerben töltöttek vagy 18 hónapot gettóban, illetve munkaszolgálatban. Ez azonban lényegesen szűkítette volna a jogosultak körét. A kompromisszum: deportálásnak fogadják el az 1944 október 15-i nyilaspuccs után, jórészt Budapestről, Nyugat-Dunántúlra elhajtottak ottani kényszertartózkodását, bujkálását, munkaszolgálatosok táborhelyeit, akkor is, ha nem kerültek az ország határán túlra. Ugyancsak a Mazsihisz elnökének közlése, hogy a kedvező módosítással a havi 250 márka életjáradékot feltehetően 6-7 ezren kapják majd. **Karl Brozik**, a Claims Conference európai irodájának vezetője közölte a *Szombattal*, hogy az említett életjáradékokra évi 50 millió márka áll rendelkezésre. (A szervezet budapesti irodájának címe: 1062 Budapest, Lendvay utca 17–19. Tel.: 374-3078.)

A jogosultak az életjáradékot visszaható hatállyal 1998 júliusától kapják majd. Az igénylőlapok Németországból érkeznek, és több kérdésre kell válaszolni, mint arra a kérdőívre, amelynek alapján a magyar állam életjáradékát folyósítja. A tények ellenőrzését sem a Mazsók, hanem a Claims Conference budapesti irodája végzi el.

„Alvó biztosítások”

Szeptember elején Prágába hívta a Claims Conference, az Amerikai Zsidók Kongresszusa és a Washingtoni Holocaust Múzeum igazgatósága a Magyarorszá-

gon, Lengyelországban, Szlovákiában és Csehországban működő állami biztosítási felügyeletet /Magyarországot Asztalos László, az Állami Biztosításfelügyelet elnöke és dr. Molnár Zoltán, a Pénzügyminisztérium jogi főosztályának vezetője képviselte/, hogy ismertessék előttük azokat a zsidó követeléseket, amelyeket minden olyan biztosító ellen benyújtanak, amelyek nem fizettek a jogosultak és örököseik halála miatt. A szemináriumon – így nevezte dr. Molnár az összejövetelt – részt vett a Generali és az ugyancsak olasz Riunione Adriatica di Sicura több vezető munkatársa. A Generali szószólója megismételte, hogy irattáraik nyitottak, s hajlandó 100 millió dollárt egy nemzetközi jótékonyági alapba helyezni. Hasonló készségről nyilatkozott a francia Axa-Vap, a svájci Winterthur és Basel Life, illetve a német Allianz biztosító, de ők nem neveztek meg összeget.

Prága csak az egyik előkészület volt Washingtonra. Ott november 30-tól december 3-ig tart majd az a tanácskozás, amely a múlt év decemberében kezdődött Londonban (lásd Szombat 1998. februári szám, 8-9. oldal – a szerk.). Az angol fővárosban negyvenegy állam képviselői mellett történészek, zsidó szervezetek vezetői igyekeztek feltámi a náci rablások tényszerű adatait, majd eredmény nélkül próbálták dönteni arról az 5 és fél tonna aranyrúdról, amelyen a Birodalmi Bank pecsétje van ugyan, de a zsidóktól rabolták, s jelenleg Londonban és New Yorkban őrzik. Az újabb fordulón folytatják majd a vitát, amelynek várható kimenetele: ismét egy alapítvány a németek minden még élő áldozata számára, legyenek azok zsidók, cigányok, vagy más okból légeriákók. Washingtonban tárgyalnak majd az elrabolt műkincsekről és az „alvó” biztosításokról is.

*

A múlt évben módosította a Magyar Országgyűlés azt az 1992-es törvényt, amelyik az elmúlt évtizedek üldözötteinek köréből kihagyta az 1945 előtti zsidó áldozatokat, illetve örököseinek kárpótlását. Az idén januárban újabb törvényben kellett volna kimondani a kárpótlás nagyságát, mert a Hom kormány nem volt hajlandó a háború utáni koncepciók perek meggyilkolt utódainak kifizetett 1 millió forintot megadni a holocaust mártírjai gyermekeinek is. Nem hivatalos egyezkedések szerint az összeg 300 ezer forint lesz, azt is három részletben akarja majd a Kárpótlási Hivatal folyósítani, csak az idejét nem tudják jelezni.

Várai Emil

Kóser Káma

Mi a különbség a falrengető és a kóser szex között?

Egy falrengető szeretkezés során Isten nevét kiáltozod az aktus alatt, a kóser szeretkezés pedig olyan, hogy másnap emlékszel a partner nevére. Legalábbis **Shmuley Boteach** londoni rabbi, a *Kóser szex: Útmutatás a szenvedélyhez és a szerelemhez* című könyv szerzője szerint, aki melleleg ortodox rabbi.

A könyv két hete jelent meg az angol könyvesboltokban; az első kiadást pillanatok alatt elkapkodták, s azóta négyszer nyomták újra. A *Daily Express* című bulvárlap egy héten keresztül hosszú szemelvényeket közölt a könyvből. A szerzőt a „Lady Chatterley rabbinikus változata” alkotójaként emlegették – megfélekedve arról, hogy Boteach rabbi tántoríthatatlanul kiállt a házastársi hűség mellett.

A könyv szakadáshoz vezetett az ortodox rabbikarban és komoly vitákat váltott ki a brit zsidó közösségben. – Itt nem pusztán a könyvről van szó – állítja a 32 éves Boteach rabbi – hanem arról, hogy mit kell egy rabbinak tennie annak érdekében, hogy megújítsa a judaizmust és megtartsa a következő nemzedék számára. A felhőrdülés az váltotta ki, hogy egy rabbi valami merőben szokatlan dologba vágott bele.

A *Kóser szex* célja, hogy megmutassa, miképp párosulhat a szerelem a szenvedéllyel. A párok ellentmondásra vágnak: mély barátságra, de egyúttal egy csendes állóvízhez hasonló szeretetre, szerelemre is, ugyanakkor tüzes szenvedélyre is. A legtöbb házasságban vagy tűz, vagy víz? Megmondom: sehogy – írja Boteach. Az Örökkévaló nagyon is jól tudta, hogy a legjobb az, ha két hét vízre két hét tűz következik – fejtette ki a rabbi, utalva a tisztasági törvényre, amely minden hónapban két hét abstinenciát ír elő.

A *Kóser szex*ben felbukkannak a hagyományoknak mondható érvek is, mint például az, hogy ha sűrűn változtatjuk partnereinket a házasság előtt – sőt, ha akár csak egyetlen partnerünk is van –, az bizony a szexuális örömek rovására megy. – A szexuális forradalom elsöpörte a romantikát. Manapság az átlag amerikai férfi huszonkilenc különböző nővel bújik ágyba házassága előtt, míg az átlag amerikai nő kilenc férfit „fogyaszt el”. Ha már több emberrel szeretkeztünk, akkor óhatatlanul elkezdünk osztályozni. Ott fekszünk, s közben azon tűnődünk, vajon hányasra sikeredett az aznapi teljesítmény. A szenvedélyhez elengedhetetlen az ártatlanság és a naivitás.

Mi a különbség a falrengető szeretkezés és a kóser szeretkezés között?

Falrengető szeretkezés

A falrengető szeretkezés közben az Isten és anyád nevét kiáltozod

A falrengető szeretkezés kizárólag mozdulatokból áll

A falrengető szeretkezés nem más, mint a testrészek dörzsmasszíja

A falrengető szeretkezés után a férfi megpróbálja felidézni előző esti partnerét

A falrengető szeretkezés után rögvést álomba merülünk

A falrengető szeretkezés teljesítmény

A falrengető szeretkezés a test gyönyöre

Kóser szeretkezés

A kóser szeretkezést követő nap reggelén is emlékszel kedvesed nevére

A kóser szeretkezés mozdulatai hosszan tartó érzelmek kialakulásához vezetnek

A kóser szeretkezés szerelmeskedés

A kóser szeretkezés arra ösztönzi a férfit, hogy arra kérje kedvesét, örökre viselje a nevét

A kóser szeretkezés után egymást átölelve alszunk el

A kóser szeretkezés esemény

A kóser szeretkezés a lélek gyönyöre

Szútra

Ragadjunk ki néhány fejezetcímet Boteach rabbi könyvéből: „Van-e kóser Káma Szútra?“, „Tiltott-e az orális szex?“, „A házasember és az önkielégítés“, „Számít-e a méret?“, „Szado-mazochizmus“. A Kóser szex szerzője szerint az a rabbinikus felfogás, amely szerint csakis a misszionárius póz a megengedett és amely tiltja az orális szexet, mivel „a zsidó mag eltérőzéséhez“ vezet, inkább a zsidó hagyományt, semmint a zsidó törvényt tükrözi. Amennyiben a különféle pozitívumokkal való kísérletezés arra szolgál, hogy fokozzuk partnerünk gyönyörét, illetve hogy növeljük a házastársunk iránt érzett szerelmünket, akkor ez megengedett, sőt szent.

– Szexuális törvényeink roppant szigorúak, és ez gyakran aláássa a házasságot. Jóval engedékenyebbeknek kell lennünk, ugyanúgy, ahogy ezt számos más zsidó törvény esetében már megtettük. Korunkban hangsúlyos szerepet játszik a szenvedély, s éppen ezért cseppet sem meglepő, ha a férfiak 84 szá-

záléka más nőre gondol, amikor feleségével ágyba bújik – állítja Boteach rabbi. – Én egy ortodox rabbi vagyok. Céлом nem a zsidó törvény elvetése – én csupán azt állítom, hogy ezek nem törvények.

A könyvet kritizálók hadának élén **Yisroel Fine** rabbi áll, Anglia fő ortodox mozgal-

mának, a United Synagogue rabbinikus tanácsának elnöke (Boteach rabbi ehhez a mozgalomhoz csatlakozott, miután a Lubavicsi mozgalomból túlzottan liberálisnak vélt nézetei miatt eltanácsolták), aki a könyvet egészében ugyan nem olvasta – csak a *Daily Express*-ben közölt szemelvényeket –, ennek dacára váltig állítja, hogy a könyv szembeszegül a zsidó törvényekkel. Fine rabbi szerint „a könyvben olvasható nézetek egy része összhangban áll a rabbinikus véleményekkel, más részük azonban a legkevésbé sem“.

Anglia főrabijja, **Jonathan Sacks** azonban a szerző védelmére sietett, s ezzel jókora megütközést keltett rabbitar-sai körében azáltal, hogy a konvenciókkal szakító harmincegy éves rabbist az angliai zsidó közösség „egyik kiemelkedően kreatív és konstruktív tagjának“ nevezte, „aki készen állt arra, hogy, még ha bizonyos veszélyek árán is, de egy autentikus zsidó üzenetet közvetítsen egy új nemzedéknek“.

Könyve nyomán a televízió és a sajtó is a szenvedélyes szerelem bajnokaként mutatta be a hagyományoktól elrugaszkodó rabbist. Ő maga azt állítja, hogy könyvével „milliókhoz juttatta el a hagyományos zsidó tanításokat“.

A szerző rabbi nem először sokkolja hitsorsosait. Előző könyve, a *Zsidó kézikönyv a paráználkodáshoz* ugyancsak hatalmas vihart kavart, hiszen ebben azt taglalja, miképpen létesítsünk szerelmi viszonyt – saját feleségünkkel...

Boteach rabbi nem hajlandó védekező álláspontra helyezkedni. „Ez a könyv roppant fontos kérdésekről szól. Az embereknek útmutatás kell. A hit csak ezúton erősödhet. Talán nem konvencionális, de semmiképpen sem tér el a Halakhától. Én abban bízom, hogy élővé teszem a hitet.“ A rabbi készen áll arra, hogy bárkivel megmérkőzzék egy nyilvános vitában. Szerinte azok a rabbik, akiket ez felháborít, azok igencsak tudatlanok a zsidó szexuális törvényeket illetően.

A könyv által kiváltott ellentmondások visszhang arra készítette a szerzőt, hogy elhagyja a londoni Willesden zsinagógát, amelynek rabbija az év eleje óta. Noha a templom látogatottsága működése alatt megduplázódott, Boteach rabbi – számos támogató levéltől fölbatordva – mégis úgy döntött, hogy saját gyülekezetet szervez.

A Forward és a Jerusalem Report
alapján Seleanu Magdaléna

NEW YORK: FORDULAT KÜLSZÖBÉN? A két közösség kapcsolatának ötvenéves történetében először fordul elő, hogy Izrael ad pénzt az amerikai zsidóságnak. Az utóbbit sújtó asszimiláció ellenszerét a két közösség vezetői a fiatalok izraeli utaztatásában látják, amelynek költségeit egy új terv szerint részben az izraeli állam fedezné. Az „Israel experience“ már évek óta létező gyakorlat, most azonban ki akarják terjeszteni minden, 18 és 25 év közötti amerikai zsidó fiatalra: e korosztálynak alanyi jogon járna egy többhetes út a zsidó államban. E hosszú távra előirányzott program első lépése lenne egy 60 millió dolláros alap, amelybe 20-20 milliót adna két amerikai zsidó filantróp mágna, 20 milliót pedig az izraeli büdzséből fedeznének. **Netanjahu** miniszterelnök melegen pártfogolta az elképzelést, és támogatásáról biztosította azt **Jakov Neeman** pénzügyminiszter is, aki csupán azt nem tudta megmondani, a költségvetés mely részéből csipik le majd az ehhez szükséges összeget. A két közösség alapvető viszonyának megváltozásáról egyelőre nincs szó, hiszen az amerikai zsidók évente közel egymillió dollárral támogatják Izraelt, de sokan a fordulat kezdetét látják a 20 millió dolláros felajánlásban.

OROSZORSZÁG: ÚJ ALIJAHULLÁM? Drámaian megemelkedett az alija iránt érdeklődő orosz zsidók száma az utóbbi két-három hónapban. Az országot megrengető gazdasági válság kitörése óta a Szochnut 106 oroszországi irodájában jelentősen megugrott a forgalom. A moszkvai irodában, ahol naponta átlag tíz érdeklődő nyitott be az ajtón, az egyik szeptemberi napon 176 látogató fordult meg. Az alkalmazottak szerint új elem a 20-30 év körüli sikeres menedzserek élénk érdeklődése az alija lehetősége iránt. Ők eddig a kibontakozó orosz kapitalizmus haszonélvezői voltak, de a válság láttán elbizonytalanodtak. Igaz, ezek egyelőre csupán érdeklődők. A statisztikák szerint a Tel Aviv-i repülőjegyek eladása nem mutat változást az elmúlt időszakhoz képest. Mivel azonban az alija-ügyek átfutási ideje minimum három hónap, lehet, hogy év végére egy újabb nagyobb hullám megindulásának lehetünk tanúi. (Lev Kricsevszkij – Moszkva JTA)

Shmuley Boteach:
„Élővé teszem a hitet.“

50 SZÁZALÉK NEM ZSIDÓ Az elmúlt félévben a szovjet utódállamokból Izraelbe bevándoroltak 50 százaléka nem zsidó a vallási törvény értelmében – ez derült ki egy beszámolóból a Kneszet Bevándorlási Bizottságának egyik ülésén. A Visszatérési törvény értelmében bevándorolhat az országba mindenki, aki egy zsidó nagyszülővel rendelkezik, sőt: bevándorolhat vele együtt nem zsidó apja vagy anyja, házastársa és gyerekei is. A halacha, a zsidó hagyomány viszont csak azt tekinti zsidónak, aki zsidó anyától született. Az elmúlt fél év adatai szerint az ex-szovjet bevándorlók 50 százaléka nem tartozik ebbe a kategóriába: 30 százaléknak más zsidó felmenői vannak, 20 százalékuknak pedig egyáltalán nincsenek, csupán házastársuk révén kaptak bevándorlási engedélyt.

SZIRÉNA VAGY ZSOLTÁR?

„A harédik annyira nem törődnek Izrael állammal, hogy még a legelemibb tiszteletet sem adják meg, alapvető szokásait sem követik” – hangzik a szekuláris izraeliek vádja egy sajátos ügyben: az ultra-ortodoxok nem állnak meg a szokásos tiszteletadásra, mikor *Jom Haacmaut*, a Függetlenség Napján az izraeli polgárok – bárhol legyenek is – a felzúgó sziréna hangjaira minden munkájukat abbahagyják, akár a város közepén is leállítják autóikat és kétperces felállással az ország háborúban elesett hőseire emlékeznek. Ilyenkor az országban két percre megáll az élet. A harédik azonban nem törődnek az emlékezés perceivel sem ilyenkor, sem *Jom Hasoá*, a Soá áldozatainak emléknapján.

Az ultra-ortodoxok erre a vádra azt válaszolják: mindebben nem a hősök és az áldozatok iránti tiszteletlenség vezeti őket, csupán a gójok szokásait nem kívánják követni. Sziréna hangjára vigyázzba állni – ez a zsidóságtól idegen. A zsidó népnek megvannak a maga hagyományai a gyászban és az emlékezésben: ez a zsoltárok olvasása és a közös tanulás.

„A harédik mai öltözeke is gój ruhá volt egykor – válaszolják a szekulárisok – a lengyel nemességtől vették át.” Ám az egyre öntörvényűbbé váló harédi kitart a maga szokásai mellett.

Inkább zsidó, vagy inkább izraeli?

Izrael fél évszázados jubileuma alkalmából számos kérdőíves vizsgálat tudakolta az ország polgárainak viszonyát hazájukhoz, a cionizmushoz, a világ zsidóságához. A különböző vizsgálatok adatai nemegyszer ellentmondóak voltak, de bizonyos tendenciákat mindegyik érzékeltetett.

Az izraeli polgárok 56 százaléka sorolta magát az „inkább zsidó, mint izraeli” kategóriába, míg tíz évvel ezelőtt ez a szám csupán 31 százalék volt. Ezek a számok az amerikai *Los Angeles Times* és az izraeli *Jediot Ahronot* jóvoltából láttak napvilágot, miután a két lap közös felmérést végzett az izraeli és az amerikai zsidók nézeteiről, szokásairól. A fent említett számok azért tűnnek meglepőnek, mert az elmúlt tíz évben érkezett ex-szovjet bevándorlóktól (akik közül 20 százalék halachikusan nem is zsidó) inkább az izraeli tudat erősödése lett volna várható. Ezt azonban feltehetőleg ellensúlyozta a vallásos fellendülés, melynek hatása túlterjed az ortodoxia körein, valamint az izraeli társadalom nyitottabbá válása: az ország már nem ostromlott erőd, amelynek történelme 1948-ban kezdődött, az izraeliek ma már inkább inkább tudatában vannak ama ténynek, hogy szüleik, nagyszüleik még zsidóként éltek az egykori diaszpórában.

A felmérés adatai szerint Izraelben erősödik a vallási hagyomány tisztelete: az izraeliek 22, az amerikai zsidók 20 százaléka ma „több vallási hagyományt tart”, mint azelőtt; kevesebbet tart viszont az izraeliek 16, az amerikaiak 40 százaléka. Az izraeliek fele, az amerikaiak egyötöde gyűjt gyertyát

minden sabbatkor, és ugyanez az arány a kóser háztartással kapcsolatban is. Az izraeliek több, mint 90 százaléka megtartja a széderestét, az amerikaiaknál viszont csak 60 százalék. Igen meglepő, hogy a radikális baloldali hagyományokkal rendelkező Izraelben 59 százalék az istenhívők aránya, míg az e tekintetben jóval tradicionálisabb amerikaiak közt csak 41. A bizonytalanok aránya rendre 22 illetve 38 százalék, a „hitetleneké” pedig 15 illetve 19. (A fennmaradó töredék nem adott értelmezhető választ.)

Az izraeliek 77, az amerikaiak 66 százaléka támogatja az oslói egyezményt, viszont a palesztin államot már csak az izraeliek 44 százaléka fogadná el, szemben az amerikai zsidók 66 százalékával. Csökken viszont azon amerikai zsidók aránya, akik úgy érzik, „Izrael nagyon közel áll hozzájuk”: a tíz évvel korábbi 75 százalékról 60 százalékra, és ez a csökkenés még erősebb a fiatalabb korosztályok között.

A hagyományörzés dolgában gyengébben álló amerikai zsidók fiatalabb nemzedéke viszont már apáinál erősebben fordul a tradíció felé: míg az 52 év fölöttiek egyharmada sosem gyűjtött hanuka-gyertyát, a 18-36 év közöttieknél ez az arány csak 19 százalék. A fiatalabb nemzedék általában tudatosabban küzd az asszimiláció ellen. **Steven Cohen** professzor, a Yeshiva University tanára, aki szintén folytatott már vizsgálatot az amerikai zsidóság körében, a fenti fejleményeket úgy értékeli, hogy a közösségben erősödik a vallási azonoságtudat, a népi-etnikai oldal rovására.

Az amerikai zsidóság beilleszkedését a befogadó társadalomba példázza az alábbi állítással való egyetértés: „Zsidóságom nem tesz különbözvé a többi amerikaiától”. A többség elutasítja azt az állítást, amely szerint „zsidó barátaimra inkább számíthatok, mint a nem zsidókra”. Mindemellett a döntő többség „büszke arra, hogy zsidó”, „úgy érzi, hogy a zsidó néphez tartozik” és vallja, hogy „a zsidóknak különösen gazdag történelmük van”, aminek a mi életünk

Az ideáltípus: egyszerre zsidó és izraeli

számára is van jelentősége". A kérdezettek 52 százaléka értett egyet azzal, hogy a „zsidó nép egy nagy család”. És végül egy apróság adalék ahhoz, mennyire beilleszkedettek és magabiztosak a zsidók Amerikában: a megkérdezettek amerikai zsidók egyötöde úgy tudta, hogy számuk az Egyesült Államokban 36 millió fölött van. (A tényleges létszám 5 millió körüli.) Hogy tájékozatlanságukban miért ilyen irreálisan nagy számot adnak meg (végtére kevesebbet is mondhatnának) arra talán a magabiztosság, a beágyazottság érzése a magyarázat: a zsidók otthon érzik magukat Amerikában.

*

Optimista következtetések levonására adott alkalmat az a vizsgálat, amelyet egy izraeli társadalomkutató intézet végzett el a német *Friedrich Ebert Alapítvány* támogatásával. A megkérdezett zsidó fiatalok 71 százaléka, az arabok 62 százaléka úgy nyilatkozott, hogy ha újra kezdhették az életét, ismét Izraelben tennék. A példaképek sorában a zsidó fiatalok elsőként említették szüleiket, ami a közösségben meglévő folytonosság bizonyítéka: a fiatalok nem változtatni akarnak, hanem integrálódni. A zsidó fiatalok körében bizalom övezi az olyan kulcsfontosságú intézményeket, mint a hadsereg, a rendőrség, a bíróságok. Az elismerés hiányával kell viszont szembenéznük a gazdagoknak és a politikusoknak. Utóbbi különösen aggasztó fejlemény, mert arra utal, hogy az Izrael számára

oly kulcsfontosságú politikában a fiatalok nem látnak hitelt érdemlő, irányt mutató vezetőt.

Ha az ország demokratikus rendje és békéje szembekerülne zsidó jellegével, a többség az előbbi mellé állna. Van azonban egy militáns kisebbség is: a megkérdezett zsidók 9, a megkérdezett arabok 15 százaléka úgy vélte: a tiltakozásnak törvénytelen, erőszakos eszközei is megengedhetők. (A mintában csak az izraeli arabok szerepeltek, a „területek” lakossága nem.)

A személyes ambíciók a többség számára fontosabbak a közösségi szolgálatnál. A legfontosabb célok között első helyen szerepel a boldog család (95 százalék), ezt követik a jó barátok (90 százalék), az anyagi siker (84 százalék), a magas képzettség (80 százalék). A mintába bevont zsidó fiatalok 78 százaléka fogadta el azt az állítást, hogy „a katonai szolgálatban a lehető legtöbbet kell nyújtani”. A vallási törvények megtartása a zsidók 52, az arabok 79 százalékanak fontos. A „jelentős teljesítmény a tudományban, művészetben” állítást a zsidók 32, az araboknak viszont 78 százaléka jelölte meg fontos célként. A meglepő adatok magyarázata talán az izraeli társadalom modernizálódása, individualizálódása lehet, ahol reális alternatíva a gazdasági siker. Az arab közösség modernizációja viszont erősen a baloldali kollektivisták irányba mozdult el, így itt a tudományos, művészeti teljesítmény tűnik könnyebben elérhetőnek.

KIHÍVÁS A FUNDAMENTÁLIZMUSNAK?

Október közepén konferenciára ülnek össze az izraeli ortodoxia politikailag mérsékelt erői, hogy alternatívát fogalmazzanak meg a vallási meggyőződésüket szélsőséges eszközökkel is érvényesítő radikálisokkal szemben. Utóbbiak adják a mai Izraelben az ortodox politikai mozgalmak túlnyomó többségét. A konferencia szervezői a Vallásos Kibuc-mozgalom, a Bar Ilan Egyetem az amerikai Yeshiva University izraeli tagozata és a mérsékelt vallásos cionista Meimad mozgalom. A tanácskozás napirendjén szerepel a demokráciára nevelés a vallásos iskolákban, a nők helyzete az ortodox közösségben, és egy „új társadalmi szerződés” vallásosak és szekulárisak között.

TERJED A „VADHÁZASSÁG”

A fenti állításra közvetlen statisztikai bizonyíték nincs, csupán közvetett adatok. 1975-ben, mikor az ország zsidó lakossága 3 millió volt, 28 563 házasságot regisztrált a főrabbinátus, a házasságok kötésére egyedül jogosult hatóság. 1996-ban, 4,6 millió zsidó lakosra 28 000 házasság jutott, ami kevesebb, mint a húsz évvel korábbi adat. Ha a házassodási kedv alapvetően nem változott, az évente megkötött frigyek számának ma 40 ezer körül kéne járnia. Hol a hiányzó 12 ezer? A demográfusok két okban látják a magyarázatot. Az egyik az, hogy egyre több pár szeretné elkerülni a vallásos ceremóniát, ezért inkább külföldön kötnek polgári házasságot – ami Izraelben nem lehetséges. (Az egyik izraeli feminista szerint ezek az izraeliek a lábukkal szavaznak a rabbinátus ellenében.) A másik ok: ugyancsak mind többen választják a hivatalos papírok nélküli élettársi kapcsolatot, amit a nyugati felfogáshoz közeledő izraeli polgári jog lassan egyenértékűnek tekint a házassággal.

KITÜNTETÉSEK A legmagasabb izraeli kulturális és tudományos kitüntetést, az Izrael-díjat az idén megkapta Efraim Kishon író és Gárdos Károly, a Dos néven rajzoló karikaturista. A műfordítói díjjal kitüntetettek között is van magyarországi születésű: Itámár Jáoz Kesz, a magyar költészet avatott héber tolmácsolója. Egy antológia után nemrég jelentette meg Petőfi verseinek bővített válogatását, s rövidesen kikerül a nyomdából Arany János verseiből készült héber kötete is.

Egy nép – egy sorozás?

Ehud Barak, volt vezérkari főnök, a Munkapárt első számú embere ez év májusában törvényjavaslatot terjesztett a Kneszet elé, mely gyakorlatilag megszüntetné az eddigi izraeli gyakorlatot: a jesivákban tanuló növendékek mentességét a katonai szolgálat alól.

A mentesség intézménye egyidős Izrael állammal: a függetlenséget kikiáltó miniszterelnök, **Ben Gurion** állapodott meg annak idején az ország vallási vezetőivel: nem hívják be a hadseregbe azt a néhány száz böhert, akik a nációk által szinte maradéktalanul kiirtott kelet-európai ortodox zsidóság hagyományát kívánták folytatni illetve újraéleszteni. Az életüket a Tóra és a Talmud tanulásának szentelő *harédik* azóta véghezvitték a csodát: három nemzedéknyi idő alatt nemhogy föltámadt hamvaiból a héderek és jesivák már kipusztultnak hitt világa, hanem rég nem látott virágzásnak indult. Immár több száz ezren vannak akik ezt az életmódot követik, arányuk a szekuláris izraeliek rovására gyorsan nő és országos léptékkal mérve már a tíz százalék felé közelít. Hitük szerint a zsidóság életének középpontjában a Tóra áll, ezért Izrael Állam iránti elkötelezettségük nem erős, inkább pragmatikus: közeleti részvételük fő célja, hogy intézményeiknek minél több állami támogatást harcoljanak ki és terjesszék a társadalomban a hitük szerint egyedül helyes életfelfogást. Míg 1948-ban 700 jesiva-böhert érintett a mentesség, 1998-ban ez a szám már elérte a 29 ezret.

A jelenlegi gyakorlat az, hogy a honvédelmi miniszter felmentést ad minden olyan jesivában tanuló fiatalnak, aki kijelenti, hogy az ő foglalkozása a Tóra. **Ehud Barak** törvényjavaslata az

évi átlag 2800 ilyen esetet 700-ra csökkentené. A fenti kontingensbe csak a legkiválóbb jesivanövendékek férnének bele, személyükre pedig a jesivák vezetői tennének javaslatot.

A törvényjavaslat támogatói az állampolgári egyenlőség elvén túl a javasolt új rendszer más előnyeire is rámutatnak: a jelenlegi általános mentesség a harédi közösség gazdasági fejlődésének is akadálya, hiszen kizárólag a jesivák növendékeire érvényes. A harédi közösség fiatalabb tagjai ezért munkát sem vállalhatnak, hiszen a sorozás hatálya abban a pillanatban kiterjedne rájuk is. Ezért sok olyan fiatal is a jesivákban „dekkol”, akik egyébként más területen sokkal jobban megállnák a helyüket – és esetleg meg is állják, mert feketén dolgoznak. Egyes becslések szerint a jesivanövendékek húsz százaléka ilyen „lógós”.

A nem harédi izraeliek (beleértve a mélyen hívő vallásos cionisták is) egyre növekvő ingerültséggel tekintenek a kivételezettekre, és nemcsak a katonai mentesség miatt. Ezelőtt két évtizeddel a harédik még nem szóltak bele komolyan az izraeli közélet dolgába, a „partvonalról nézték” az eseményeket. Mostanra azonban szemükre hányják, hogy egyre erősebben hallatják hangjukat az izraeli politikában, támogatásuk fejében pártjaik (a szefárdiakat tömörítő *Sasz* és az askenázi *Egyesült Tóra Zsidóság*) egyre nagyobb szellemet hasítanak ki a költségvetésből, ragaszkodnak monopóliumukhoz a „ki a zsidó” kérdés eldöntésében és egyre militánsabban igyekeznek életmódjukat és felfogásukat terjeszteni: az izraeli demokrácia adta előnyökkel élnek tehát, miközben nem hajlandók az izraeli polgárként rájuk háruló kötelezettségeket vállalni.

Ráadásul szavazataikkal beleszólnak a külpolitikába is, aminek következményeit nem viselik. A rabbijaik szavát feltétel nélkül követő harédik egyértelműen a jobboldalra szavaznak, arra a pártra, amely keményebb vonalat kö-

vet az arabokkal való békekötés dolgában és ennek következtében erősebben kell támaszkodnia a hadseregbe (jelenleg épp Dél-Libanonban). „Ha a jobboldalra szavaztatok, fizessétek meg az árát, ne bűjítok ki a katonaság alól!” – vágják most a harédik fejéhez a baloldalon, noha világos, hogy a fekete ruhájuk miatt pingvineknek csúfolt ultra-ortodoxok számára a külpolitika harmadrangú ügy: ők azért voksolnak a jobboldalra, mert a szekuláris baloldallal szavazni számukra nyilvánvaló képtelenség.

Ehud Barak, a hadsereg egykori vezérkari főnökeként nyilván tisztában van a kérdés igen összetett voltával. Utódja a vezérkar élén, (az azóta szintén nyugalmába vonult) **Amnon Sahak** tábornok jelezte is: a hadsereg nincs fölkészülve arra, hogy a jesivák növendékeit fogadja. A bóherek szemében is kósemek számító étkezés gondjának megoldása, a nemek szigorú elválasztása, az ünnepek szigorú megtartása, a napi imaidő biztosítása mind olyan feladat, ami a hadsereg egész rendszerének átalakítását követelné meg.

A Kneszet-beli szavazás során a javaslat elbukott. Nem támogatták azt az ellenzéki padosorokban ülő arab képviselők (nekik nem szívügyük az izraeli hadsereg erősítése, és egyébként is joggal tarthatnak attól, hogy az egyenlő állampolgári jogok nevében a szintén mentességet élvező izraeli arabok sorozását is követelheti valaki). De nem támogatták azok a kormánypártok sem, melyekre pedig a baloldal számíthatott volna: a hadseregben egyre nagyobb szerepet játszó, a védelem irányában nagyon elkötelezett vallásos cionisták, valamint az orosz bevándorlók pártja, noha az utóbbi híveinek épp eléggé meggyűlt a baja a harédikkal. Józan ésszel azonban nem is lehetett elvárni ezt a támogatást: ha az izraeli parlament eltörli, vagy legalábbis radikálisan megnyirbálja a harédik mentességét, az érintett két párt abban a pillanatban megbuktatja a koalíciót.

Az ügy fontosságát észlelve Netanjahu kormányfő úgy döntött: kormánybizottságot állít fel a kérdés tanulmányozására. A bizottság azonban rövid életű volt: az Egyesült Tóra Zsidóság (a haszid és „litván” ultra-ortodoxok pártja) már ennek hallatán is a koalíció megbuktatásával fenyegetőzött, ezért fel kellett oszlatni.

NEHEMIA ALONI

Mózes urunk kézirata

Útinaplók: Magyarország II. rész

*Az 1906–1983 között élt
Nehemia Aloni professzor
a középkori héber nyelvű
irodalom oktatásával és
kéziratainak összegyűjtésével
foglalkozott. Ez utóbbi
kapcsán szerzett élményeiből
írt könyvéből valók budapesti
jegyzetei, melyeknek most
második részét közöljük.*

Február 20., szombat

Én szabadon mozogtam a városban, de Dak ezt nem nézte jó szemmel. Megtiltotta például, hogy telefonáljak a külképviseletről, és én sem fogadhattam ott hívásokat. Nem engedte, hogy eljárjak Scheiber előadásaira, amelyeket a kairói genizákról tartott. Péntek estéken egyedül nem mehettam el a zsinagógába.

Ami a munkát illeti, kénytelen voltam megelégedni azzal, amit Scheiber professzor elküldött. Megkaptam tőle a Neubauser és a Weisz-féle katalógusokat, a Steinschneider-féle fordításokat és a Rabbiképző jubileumi évkönyvét, de semmi mást.

Próbáltam rávenni arra, hogy ajánlja fel a valaha Löwinger tulajdonát képező könyveket Izraelnek, például az ottani egyetemi könyvtárnak. Ez volt ugyanis Löwinger professzor kérése. Erre Scheiber nem volt hajlandó. De most legalább nem arra hivatkozott, mint korábban – már mint hogy Róth beépített ember és ő már tanulmányozta a kéziratokat, ezért nem adhatja őket oda -, hanem arra, hogy folyamatosan dolgozik velük.

Szombat délután tánc volt a Nagyszállóban. Sok volt a fiatal, vidámak voltak, sükön látszott a pénztelenség, talán csak el-

adók vagy eladónók voltak valahol, de megengedhették maguknak, hogy kijöjjenek a szigetre és megigyanak egy-egy üveg söröt vagy egy pohár konyakot. Nem volt kétségem afelől, hogy a régi rendszerben ide nem teheték volna be a lábukat sem. Ebbe a szállodába valaha a gazdagok, a nemesek, az iparbárok, a nagykereskedők és földbirtokosok jártak. Mind eltűnt és helyüket elfoglalták a dolgozók, az alsó és a középosztály. Még belépti díjat sem szednek, a táncolók számára kitűnő zenekar szolgáltatja ingyen a zenét.

Február 22., hétfő

Elmentem Scheiberhez a Rabbiképzőbe és tárgyaltam vele a Löwinger-féle kéziratok ügyéről. A beszélgetést folytattuk a lakásán is. Végül beleegyezett, hogy a könyveket fokozatosan ki lehet vinni Izraelbe.

Róthtal is találkoztam és elmentünk a lakására, azaz Löwinger lakására. Löwinger könyvtárából kiválaszthattam három Kaufmann-féle könyvet és a Kaufmann-émlékönyvet, továbbá egy nem héber nyelvű ösnyomatványt.

Tegnap a magánkönyvtárak kézirataiba is betekintheztem. Dr. Fisch tulajdonában például volt egy 1694-ből származó kézirat a korabeli zsidóüldözésekről.

Róthnak megvolt a Talmud-konkordanciának az a kötete, amely valaha **Guttmann Mihály**, a híres talmudtudós házában volt. A könyvet nekem ajándékozták azzal, hogy adjam át a Nemzeti Könyvtárnak.

Fischer tanár úr házában két kézirat volt található. Az egyik Eszter könyvének, az Énekek énekének, a Hagadáknak és az Atyák traktátusának a magyarázata, míg a másik a kabala rövidített kiadása. 200 forint kifizetése ellenében mindkettőt megkaptam.

Löwinger könyvtára eredetileg nem volt nagy. De a háború után Fischer, Blau és mások könyvtáraival szaporodott, közöttük 22 ösnyomatványal.

Elbeszélgettem Róthtal. Megkérdeztem tőle, hogy a Scheiberrel való torzszalkodásnak mi áll a háterében. Löwinger, mielőtt kiment Izraelbe, azt mondta, hogy távollétében ők ketten helyettesítsék, havonta váltva egymást. Utána viszont azt az utasítást adta, hogy mégis inkább Scheiber legyen az adminisztratív és Róth az oktatási vezető addig, amíg vissza nem tér. Róth kérdésére Löwinger azt válaszolta, hogy azért változtatta meg a véleményét, mert Scheiber így kívánta.

Amikor kiderült, hogy Löwinger nem tér vissza, kompromisszum megkötésére került sor. Felváltva fogják vezetni az intézményt, de nem havonta, hanem évente váltva egymást. Így 1954-ben ismét Scheiber lett az igazgató. 1955 ismét Róth éve lesz és ez okozza a rivalizálást kettejük között.

Ennek a koreográfiája általában az volt, hogy ha Scheiber írt egy cikket, Róth megírta a cikk kritikáját. Erre Scheiber dühödtén válaszolt, amire nemsokára megjött a csattanós felelet.

Mindkettőnek vannak külső segítői, és mindketten azt állítják a másiktól, hogy beépített ember.

Scheiber igen művelt és tájékozott, ismeri a klasszikus nyelveket, tud héberül, angolul és németül, emellett jó megjelenésű is.

Róth halachikus ügyekben tájékozottabb, jobban ismeri a Talmudot, külseje viszont egyáltalán nem vonzó. Nem ért az adminisztratív kérdésekhez és nem is kedveli az ilyen munkát. Nem úgy, mint Scheiber, akinek kisujjában van az ilyesmi és tudását ugródeszkaként használja a bel- és külföldi egyetemeken, vagy oktatási intézmények felé.

Mindketten azt állítják, hogy a rivalizálás már a múlté, de érezni lehet a levegőben a feszültséget és azt, hogy a parázsból bármelyik nap tűzvész keletkezhet.

Hát ez folyt ebben a nagy múltú intézményben, amely olyan nagy neveket adott a zsidó kultúrának, mint **Goldziher Ignác**, **Bacher Vilmos**, Blau, Guttmann, Kaufmann, vagy Heller.

Február 23., kedd

Ma megkezdtem a munkát az Akadémia könyvtárában.

Olyan izgatott voltam, hogy reggel négykor felébredtem, de csak 11 után értem be az Akadémiára. Délig 29 kézírral végeztem, délután 5-ig – akkor zárt a könyvtár – pedig további 50 kézirat ment át a kezem között.

Egy udvarias és igen munkabíró turkológus segített a munkában, a neve **Rásonyi László** volt.

Rásonyi úr elmondta, hogy a könyvtárban 1 000 000 könyv van, ebből 1800 a kéziratok száma.

Azt is elmondta, hogy a háború alatt a kéziratok terme találatot kapott, de a héber nyelvű kéziratok nem sérültek meg, csak a fal omlott be. Ebben a teremben tartották azokat a küldeményeket is, amelyeket Golder kapott a világ minden tájáról.

A háború után sokszor átrendezték a könyvtárat és ennek során a kéziratokat hozzá nem értő munkások össze-vissza rakták be a szekrényekbe. Kaufmann szekrényeit is restaurálni kellett. Ezért át kellene nézni a Kaufmann-gyűjteményt is, hiszen biztosan ott is vannak olyan héber kéziratok, amelyek nincsenek benne a katalógusban.

Elkezdhetem a fényképezést is, de csak akkor, ha én hozom az alapanyagot, azaz a Kodak vagy Gevaert filmeket. Mondtam, hogy rendben, de közben lázasan járt az agyam. A tartózkodási engedélyem február 24-én lejár. Ez csütörtök és csütörtökön nincs vonat Bécsbe, tehát szerda este el kellene utaznom. Így csak két napom maradna és nem tudnám megcsinálni a munkát még akkor sem, ha ebédidőben is dolgozom.

Rögtön elrohantam a külképviseletre. Elmondtam Daknak a gondjaimat és azt, hogy kellene még egy hét. Dak megígérte, hogy eljár az ügyemben a külügynél.

A bőrömnön érzem a politikai rendszer abszurd filozófiáját. Egyszer megengednek valamit, másszor nem. Húzd meg – ereszd meg. Megadják a beutazási engedélyt és 10 napot a munkára. Megnézhetem az Akadémia kézíratait, de a Rabbiképzőben lévőkről senki nem beszél. Minden igaz, de az elkenkezője is. Még jó, hogy a magyarok egykedvűek és egyetlen céljuk a mindennapi kenyér és ruházat megszerzése, még ha ez a kenyér szűkös és a ruházat gyenge minőségű is.

Másrészt igaz, hogy már az is csoda, hogy egyáltalán beengedtek az országba és az Akadémia kézíratait is megnézhetem. Az is csoda, hogy megadták – és még egy héttel meg is hosszabbították – a tartózkodási engedélyemet. És most még egy hetet kérek... Mi lesz ebből?

A Kaufmann-gyűjtemény szebb, mint a Hamburgi Egyetem könyvtára, vagy a Bajor Állam könyvtára, sőt még a 300 éves osztrák Nemzeti Könyvtár is háromszorosan felülmúlja. Ez a magányosan élő, gyermektelen tudós nemcsak gyűjteni tudott, hanem az ízlése is remek volt. Sok fekete és színes nyomatú kéziratot láthattam, szebbnél szebbeket. Az egyikben találtam egy Ka-

ufmanntól származó bejegyzést 1891-ből, miszerint a kéziratot Bécsben vette Josef Schlesinger könyvkereskedésében.

Kaufmann nemcsak 600 kéziratot gyűjtött össze, hanem 700 geniza-töredéket is elhozott Kairóból.

Nevét a gyűjteménye örökölte át az utókomak és nem a fiai. A Kaufmann nevet sokan ismerik, de hányan hallották például Steinschneider vagy Zunz nevét?

Február 24., szerda

Nehéz napom volt. Egész nap az Akadémián dolgoztam. Rásonyi professzor remekül segít: amikor reggel megérkeztem, már 20 kézirat feküdt az asztalomra előkészítve a munkára. Ebéd után újabb 40 csomag várt és zárásig eljutottam a 250. számúhoz. Rásonyi elmondta, hogy ő is dolgozott török, német, finn és más külföldi könyvtárakban és mindenütt nagyon udvariasan fogadták. A tudományok területén ez a nemzetközileg elfogadott szabály.

Elmondtam neki, hogy ha nem kapom meg a kért hosszabbítást, akkor este el kell utaznom Budapestre. Rásonyi professzor rögtön a könyvtár igazgatójához, **dr. Haraszi Gyulához** fordult.

Az igazgató szerint – aki párttag volt – a munkám hasznos volt az Akadémia és az ország számára. Ezért felhívott egy bizonyos **Szászi** elvtársat telefonon, aki – mint később Daktól megtudtam – nem a külügyben vagy egy másik minisztériumban töltött be fontos posztot, hanem a pártközpontban.

Az igazgató szerint a könyvtárban 1 800 000 könyv és 3000 kézirat van. Emlekeztem arra, hogy Rásonyi csak 1800 kéziratot említett.

Úgy véltem, hogy a különbség csak a Kaufmann-hagyatékból állhatott elő. A katalógusban a 78-as számot egy gyönyörű színes két kötetes Misna-fólió kapta, a 77-es pedig egy négy kötetes, csodálatosan illusztrált Misna-fóliás volt. A képzeletemet főleg ez az utóbbi kézirat ragadta meg. A kötetek tele voltak állatok, madarak és emberi arcok ábráival és az egyik kötetben volt az a híres kép Izsák feláldozásáról, ami az Encyclopaedia Judaica X. kötetében is látható. Egy másik képen ott volt Ádám, Éva és a tudás fája körül tekergőző, emberfejű kígyó, egy harmadikon pedig Mózes és a kőablak.

Ebben a kéziratban ott szerepel Kaufmann saját keze írásával, hogy amint meglátta ezt a kéziratot a Tristi-testvéreknél, rögtön meg akarta vásárolni, de 25 év telt el, amíg ez 1894 púrimján sikerült is. A kézirat eljutott egészen az olasz határig, de onnan a határőrök visszaküldték Rómába.

Ott akarták tartani a Medici-könyvtárban, de azután a kézirat végre 1896 púrimján Budapestre érkezett.

És most itt van az Akadémiai Könyvtárban és megengedik nekem, hogy én is megcsodálhassam.

Ebédidőben Rásonyi elvitt az étterembe, de nem maradt ott, félt attól, hogy egy besúgó meglátja, hogy egy külföldi állampolgárral cseveg. Ez máskor is előfordult, nemcsak vele, hanem más helyi tisztviselőkkel is: még egy kávéra sem voltak hajlandók nyilvános helyre beülni velem.

Munka után ismét elmentem a külképviseletünkre. Dak és Kaddar még ott voltak és megkérdeztem tőlük, hogy csütörtök délután kaphatnék-e egy kocsit, hogy Bécsbe utazhassak? Az volt a válasz, hogy az utak ilyenkor tele vannak kátyúval és használhatatlanok. A hatóság amúgy sem nézi jó szemmel, ha vidéken autózgatunk, ezért csak a vonat marad.

Közben Dak megnézte az útlevelemet és kiderült, hogy a hatóság mégis meghosszabbította a tartózkodási engedélyemet. Azaz még nem kell elutaznom.

Találkoztam M.-mel és hosszasan beszéltem neki a munkámról. M. elmondta, hogy folytathatom a munkát az Akadémián és fényképezhetek is. A Rabbiképző már nem ilyen egyszerű. Gyanakodnak, hogy kéziratokat hozhatunk el onnan, vagy esetleg segítséget nyújthatunk nekik cionista ügyekben. Lehet tartani attól, hogy ha ragaszkodunk a Rabbiképzőhöz, akkor még a fényképezési engedélyünket is visszavonják.

Még annak a veszélye is fennforog, hogy a Rabbiképző könyv- és kézirtárát állami kezelésbe veszik. Akkor sok kézirat elveszhet, akár örökre is.

Február 25., csütörtök

Megint minden a feje tetejére állt. A külképviseleten M. átadta az útlevelemet, de rögtön kiderült, hogy az engedélyem csak március 1-ig szól, tehát a kereskedelmi küldöttséggel együtt utazhatok vissza Bécsbe.

Ez azt jelenti, hogy csak az Akadémián tudok dolgozni, a Rabbiképzőre már nem jut idő. A hatalom úgy határozott, hogy azt elzárják előlem. Miközben a zsidó kultúra felett fekete fellegek gyülekeznek, két barátunk, Róth és Scheiber azon vitatkoznak, hogy melyikük legyen az igazgató. Miközben dolgozniuk kellene a közösségért, régi kötetekben lapozgatnak, hogy cikkeket írjanak, s megjelentessék a saját dicsőségük növelésére.

Mint mindig, Rásonyi most is rendesen dolgozik. Hozza-viszi a kéziratokat, s közben mesél. Két évvel ezelőtig volt a jel-

szó: a régi könyvek, az ősnymtatványok, a kéziratok az urak dolga, ezért nincs rájuk szükség.

A külügyesek értik a dolgukat és náluk még a kultúra ügyében is lehet keresni valamit, míg a belügyesek egyszerű emberek, akik mindenre és mindenkire gyanakodnak, a kultúra nem érdekes a számukra.

Este két dologról beszéltem M.-mel:

a) Adunk-e segítséget a helyi zsidóknak? M. erre azt mondta:

– Igen, több szalon is. A rabbiképzés már maga is nagy dolog, a környező szocialista államokban ilyen nincs. Van közösségi élet, hiszen sok helyütt imádkoznak péntek este, van brisz, van chevra és sok más intézmény.

– Róth és Scheiber bekapcsolódnak-e ebbe?

– A segítségünk nem az ő kezükön megy át.

b) Adunk-e segítséget a kivándorláshoz? M. válasza rövid volt:

– Nem. A hatalom minden kifelé vezető utat lezárt. Se ki, se be.

– De hiszen Scheiber 1953-ban kiutazhatott Angliába a feleségével együtt!

– Vannak másoknál egyenlőbbek is. Éppen ez a kommunizmus egyik szépsége.

Február 26., péntek

Már kora reggel az Akadémián voltam és délre eljutottam az 550. kéziratig. Már csak 47 volt hátra, amikor Haraszi hivatott.

Tárgyalásokat folytattunk a fényképezés ügyében. A műszaki feltételekben és az árban meg tudtunk egyezni, de még két feltételt szabott:

a) a nyersanyagot nekem kell biztosítanom,

b) a fényképezés iránti kérelmet az izraeli külügyminisztérium adja be a magyar külügy felé.

Ez azt jelentette, hogy a Kaufmann-gyűjtemény lemásolásától még ugyanolyan távol vagyunk, mint két héttel ezelőtt és minden a szerencsén múlik.

Ennek ellenére mindenbe beleegyeztem. Összecsomagoltam és a külképviselőre mentem, hogy beszámoljak M.-nek.

Közvetlenül utána Katriel búcsúfogadást adott a kereskedelmi küldöttség tisztelőre, amire mi is hivatalosak voltunk.

Értesítettem Scheibert, hogy elutazom. Délután eljött a külképviselőre. Hangosra állítottam a rádiót és beszélgetni kezdtünk. Elmondta, hogy csütörtökön, házasságának 12. évében apa lett, megszületett a kislánya.

Elhívott a Rabbiképző zsinagógájába imádkozni, de vissza kellett utasítanom, mert tudtam, hogy minden lépésemet figyelik. Ugyanezen ok miatt nem is kísértem ki a kapuig.

Mindezt a népi demokráciának köszönhetem.

Február 27., szombat

Eljött az utolsó nap. A várost köd borította.

A külképviselőt egyik dolgozója **Friedmann Vera**. A férje meghalt, nincs senkije. Imádják a várost. Egyszer azt kérdezte tőlem: Nyugaton is így fejlődik és épül minden, mint nálunk?

Egy másik dolgozó, **Komlós** is elégedett: szép lakása van, saját könyvtára és jó munkahelye.

Löwinger professzor sógora is azt mondta, hogy jól érzi magát Budapesten. Semmiiben nem érez hiányt.

Kisütött a nap és Budapest kettős arca ismét feltárulkozott. Egyik oldalon a széles utak, a pompás épületek és szobrok, a másikon a romok, az elhanyagoltság és a pusztulás.

Elbúcsúztam a várostól. Néhány óra és vonatra szállok. Irány Bécs.

Rajki András fordítása

HELLER ÁGNES

A hagyomány megtartó ereje

A hitetlen, az ateista többnyire tisztázza a valláshoz való viszonyát, míg az agnosztikus, a szabálytalanul hívó vagy a kételkedő ezt nem mindig teszi. De csak a hívó van abban a helyzetben, hogy választ válasszon: vagy újraválasztja azt a vallást, amelyben nevelkedett, vagy más vallásra tér. A nem hívók csoportjába tartozó azonban többnyire abban a vallásban *nem* hisz, amelyben nevelkedett. Miután kilép vallása kötelékéből, nem lép be egy másik vallás kötelékébe. Ő nem azt mondja, hogy nem katolikus, nem kálvinista, nem zsidó, hanem azt mondja, hogy „nem vallásos”. De éppen azzal, hogy nem választ más vallást, a „nem vallásos” ember többnyire nem-katolikus, nem-protestáns, nem-zsidó, mivel más vallásokat belülről nem ismer. A zsidó, aki elveszíti vallását vagy hátat fordít annak, az a zsidó vallásban nem „hisz”.

Pontosabban szólva a zsidó Istenben nem hisz. Nem képzelhető el egy olyan vallástalan zsidó, akinek az a mondat, hogy „nem hiszek Istenben”, annyit jelentene, hogy „nem hiszek Krisztus istenségében”, mint ahogy ezt jelenti mondjuk egy hitetlen katolikus számára. Az ember többnyire, még ha pusztán negatív is – és tudjuk, ha mástól nem, hát Spinozától, hogy minden tagadás állítás is egyben – kötött marad ahhoz a valláshoz, amelyet elhagyva hitetlenné vagy agnosztikussá vált.

Attól kezdve, hogy megismerkedtem – ha csak felületesen is – a zsidó vallással, mindig volt valami viszonyom hozzá. Talán még korábban is. Korábban, mondom, mert életem első hat évében vallás nélkül neveltek. Mindenfajta vallás nélkül. Imádkozni senki sem tanított. Azt ugyan mondták nekem, hogy zsidó va-

gyok, de nem azt, hogy a zsidóság egy vallás (is). Karácsonyfám volt, de míg a szomszéd gyerek karácsonyfáját Jézuska hozta, nekem a szüleim vették és díszítették fel. A Mikulás bácsi volt az egyetlen titokzatos személy az életemben, de ő is csak egy közönséges öreg bácsi volt. Ahogy más kislányok a szexuális élet titkát lesték el a kisfiúk beszélgetéséből, úgy lestem én ki más gyerekek beszélgetéséből a vallás titkát. Más gyerekek imádkoztak valakihez, aki nekem nem létezett. Ez érdekes volt. Még vonzó is, mint minden titok. Mire hatéves lettem, már tudtam, hogy van hittan, hogy van zsidó hittan is, és hogy én arra fogok járni. Ez volt az én első felvilágosításom.

Hatéves koromtól tízéves koromig, és sokszor még tovább is, a zsidó valláshoz való viszonyom esztétikai volt. Héberül olvasni nehéz volt, és nem is szerettem.

De imádtam a templomba jámi. A Zsigmond utca 49-es ház udvarában lévő zsinagóga misztikusan szép volt akkor számomra. Hozzáteszem, hogy ez alatt az idő alatt semmilyen más templomot nem láttam, sem zsidót, sem keresztényt. Gyönyörű volt a Színház Tóra, amikor a lányok is részt vehettek a kömetetben, és cukorkát is kaptunk. Különösen a dalokat szerettem, a keletiesen hangzókat is, meg az olyan, megszokott dallamúakat, mint amilyen a Moauz Cur. Gyakran énekeltem őket este az ágyban is. Még a sátoros ünnep és a purimi bál maradt meg leginkább az emlékezetemben. A zsidó vallást tehát úgy éltem meg, mint egy gasztronómiai élvezetekkel egybekapcsolt pompás zenés színelőadást, melyben néha én is részt vehettem. Ekkor már azt is tudtam, hogy anyai nagybátyám vallásos – mindig a Csáky utcai zsinagógába járt –, s hogy anyám is bőjtől hosszúnapon. Apám soha.

Tízéves koromtól kezdve, a Zsidó Gimnáziumban, naponta volt hittanóra. Ettől fogva a Szentírás és a zsidó történelem érdekelt a legjobban. Azon kaptam magamat, hogy bár továbbra is „istentelen” voltam, a bibliai történeteket nem csupán esztétikai élvezettel olvasom. Ma úgy fejezném ki magamat, hogy a megváltástörténet misztikus megtapasztalása is hozzátartozott életemhez. Máig sem múlt el belőlem az, amit „misztikus érzésnek” nevezek, valami, ami abban az időben alakult ki. De a korábbi élmények is ismétlődtek. Már Ros Hasana és Jom Kippur is a kedvenc ünnepeim közé tartoztak, elsősorban azért, mert a fiúkkal együtt bőjtöltünk, és a zsinagóga udvarán, ahol többet tartózkodtunk, mint az épületen belül, kitűnően tudtunk egymással beszélgetni, főleg az esti vacsora örömeinek előérzetében. Sosem felejttem el 1944 őszét, amikor engedélyt kaptunk arra, hogy ünnepekkor kilépjünk délután a sárga csillagos házból. Újév előestéjén egy budai zsinagógába gyalogoltunk el anyámmal és két másik családdal, nem emlékszem már, melyikbe. Csak a dalok jutnak az eszembe, meg az az érzés, hogy most imádkozhatunk utóljára. Akkor persze tudtam már, hogy a Kol Nidré mit jelent.

A holocaust után, amelyben apám és fiatalkori barátaim mind elpusztultak, egy-két hivatalos alkalom kivételével – mint az első esküvőm – nem mentem többé zsinagógába. Anyám sem bőjtölt hosszúnapon, és nem látogatta meg többé anyja sírját sem a temetőben. Először cionis-

ta lettem, azaz kifejezetten zsidó istentelen, aztán pedig, mint újszülött marxista, a hivatalos ateisták körébe tartoztam. De akármennyire tudtam, hogy majd a jövő kommunizmusában nem lesz szükség többé vallásra, mert egészen szabadok leszünk, nem tudtam a vallásokkal szemben szívből ellenszenvet növelni. Furcsa módon egyre inkább kezdtem szimpatizálni a vallásokkal általában, s többek között a zsidó vallással is. Egy percre sem volt kétséges számomra, hogy a zsidó vallás az *enyém*, mivel én még hitetlenként is a zsidó Istenben nem hittem, de a keresztény vallások is kezdtek érdekelni. Ha szabad azt mondanom, megint elsősorban esztétikailag és a misztikus élmény szempontjából. Azután filozófiailag. Végül másként is.

Az utóbbi fordulat nagynéném temetésén történt. Őreg nagybátyám, az egyetlen igazi zsidó a családban, teljesen egyedül maradt – a fiuk elpusztult munkaszolgálatban. Zokogva, összeomlva állt a sír előtt, amikor a rabbi rászólt: Ligeti úr, mondja el a Kaddist. Nagybátyám kiegyenesedett, és hangosan, tagoltan, elmondta az imádságot. Akkor éreztem meg először a vallás hatalmát. Azt, hogy a vallás az, ami évezredek óta formát ad az emberi életnek és méltóságot a halálnak. És azt, hogy elvesztettük a formákat. És hogy kár, hogy elvesztettük. Ha szabad ezt mondanom: a Farkasréti temetőben, nagynéném temetésekor, rendült meg bennem először a „nagy elbeszélés” igazsága. Akkor éreztem először, hogy nincs egyetemes fejlődés, még lehetősége szerint sem, hogy nincs nyereség veszteségek nélkül, sem a történelemben, sem pedig az egyének életében.

Valamikor, jóval később, olvastam, hogy a haldokló Heidegger azt kérte, hogy katolikus szertartással temessék el. Megkérdezték tőle, hogy miért, hiszen egész életében ateista volt. Mire azt válaszolta, hogy ott, ami az embereknek évszázadokon keresztül szent, ott lakozik is a szentség. Nos, ezt éreztem én a Farkasréti temetőben. Hogy ahol elmondják a Kaddist, ott lakozik az Isten. Elmondta a fiam a férjem sírja felett, azt akarom, hogy mondja el az én sírom felett is. A hagyomány ereje megtartó erő. Igaz, nem csak megtartó erő.

El kellett mennem Magyarországról, hogy fölfedezzem, milyen sokféle zsidóság van, hogy például New York minden zsinagógájában más a rend, más a szokás. Ami magát a szertartást illeti, én jobban kedvelem az ortodoxokat, mint

a reformzsinagógát. Az utóbbi Amerikában úgy fest, mint egy lakógyűlés, ahol különböző szónokok hihetetlenül unalmas és primitív szövegekkel akarják vagy meghatni, vagy megmulattatni a templomi közönséget. Persze minden a rabbitól függ, lehet, hogy a tapasztaltam nagyon szubjektív.

De a hagyományt csak a szertartásban, a zsinagóga épületén belül szeretem jobban.

Az európai zsidóság, s ehhez számítottam most már az amerikai és az izraeli is, Moses Mendelssohn ányékában él. Az a kérdés, ami I. B. Singer hőseitől kezdve a zsidóságot foglalkoztatja, ugyanis hogy hogyan lehet modernnek lenni és mégis ragaszkodni a hagyományhoz, bár mindenütt jelenlévő, mégis talán csak az izlám vagy néhány protestáns szekta esetében olyan drámai, mint a zsidóságéban. Gyakran alakul ki a rossz alternatíva: vagy nem gyakorlod a hagyományt, és akkor megszűnsz a vallás értelmében zsidónak lenni, vagy gyakorlod a hagyományt, és akkor nemcsak elzárkózol mindenkitől, aki nem ugyanezt teszi, hanem ellenségesen is fordulsz velük szembe, fundamentalistává válsz. Persze, ultraortodox zsidó is lehet modern, amennyiben kitűnően tudja kezelni a számítógépet, tudhat a tőzsdén játszani vagy fizikát tanítani. Továbbá attól, hogy mással toleráns, még ő maga ragaszkodhat a hagyomány minden betűjéhez. Mégis ritka az az ultraortodox, aki ugyanakkor liberális vagy toleráns lenne, aki gyakorolná a felvilágosítás erőit. Azok a magatartásformák, amelyek miatt sok felvilágosító, többek között saját apám, hátat fordított a vallásoknak, ma sem tűntek el nyomtalanul, és holnap sem fognak. A felvilágosodásnak mindig újra akad dolga. De hát nemcsak toleráns és liberális felvilágosodás létezik, hanem fundamentalista és doktriner felvilágosodás is. S az pontosan olyan, mint a fundamentalista vallás. Ezzel a felvilágosodással szemben is szükség van felvilágosodásra.

Ami engem illet, tudom, hogy a vallás esztétikai szeretete, a misztikus érzékenység, a Szentírás alapos ismerete, vagy a zsidó filozófia tanulmányozása nem tesz senkit vallásos zsidóvá. A vallás iránti megértés sem, főleg mert ez nálam nem szorítkozik a zsidó vallásra, hanem más vallásokra, főleg a kereszténységre is kiterjed. Gershom Scholem ugyanakkor azt mondta, hogy nincs teljesen vallástalan zsidó. Lehet, hogy ebben igaza is volt.

MARSHA LEE BERKMAN

Szeretetből és dühből

Zűrös család vagyunk. Ephraim három hónappal ezelőtt faképnél hagyott, Cecilia és én meg úgy nézünk egymásra, mint azok az esküdt ellenségek, akik merő véletlenségből ugyanazon a partin találják magukat. Tegnap összevestünk, ma meg Cecilia kifakult farmersortjában és bántón ugráló betűs, „Foxy” feliratú sárga pólójában, duzzogó képpel jön-megy a házban. Cecilia az egyedüli mozgó tárgy ebben a rekkenő hőségben.

Az én egyetlen gyermekem... Sötét, fésületlen haja csimbókokban lóg keskeny arca körül, szomorú, tizenhárom éves szeme besüppedt a kialvatlanságtól. Tegnap este a papírvékony falon át hallottam, hogy sírdogál, ma reggelre pedig az arca csupa bűbánat és düh. Mindez az én hibám. Ezt olvashatom le a homlokán ívelő ráncokból. Ha csak egy kicsi engedményt tennék, ha jobban próbálkoznék, az apja visszajönne. Így azonban arra ítéltünk ezen a nyáron, hogy vég nélkül folytassuk ezt a huzavonát, mialatt az idő nem is tűnik valóságosnak, csupán percek, órák, napok sorozatának, amiken túl kell esni és amiket valahogy ki kell bími együtt. Hogy is kezdődött az egymás iránti utálatunk? Nyár végére Ephraim és én már-már a gyerek miatt valahogy elhatároztuk magunkat, mostanra azonban hol előre, hol hátra táncolunk. Igen, ezt olvasom ki a lányom fekete szeméből, ami tüzes dühvel szikrázik rám: neki épp annyira elege van belőlem, mint nekem belőle.

Június elején Ephraim összepakolta a motyóját, és a város másik végében,

ahol munkát is talált, kivett egy lakást. Azt mondta, hogy nincs elég hely a számára. Milyen képtelenül hangzott ez a szó a szájából! Apró darabokra kezdtük csipkedni-marcangolni egymást. Ephraim nem vallotta be, én azonban néha úgy gondolom, hogy az egész feszültséget a gyerek okozta.

Cecilia kisgyermek korában örökmozgó és szeszélyes volt. Túlságosan hamar jött világra, méghozzá lábbal előre. Semmire nem voltam felkészülve. Nem, még a nevére sem. Még a nevét is csak úgy gondolkodás nélkül adtam neki. Éjjel-nappal bőmbölt, minden szokásos dolgot megtagadott, és Ephraimmal felváltva támolyogtunk vele éjszakánként, miközben a fáradtságtól csak nyöszörögtünk és már ahhoz is kimerültek voltunk, hogy megvigasztaljuk egymást, amiért ez az idegen teremtmény elszíptantja az életünket.

Tizenhárom év elröppent, de Cecilia még mindig rejtély maradt számomra. Szeszélysége a nap minden órájában hol ide, hol oda csapong. Egy pillantás, egy megjegyzés, vagy valami sötét démon odabent egy pillanat alatt megváltoztatja. Túl időseknek érzem magam hozzá. Igen, biztosra veszem, hogy így van. Ephraim azonban vallásos ember. Azt szokta mondogatni, hogy a szenvedés megtisztítja a lelket, hogy a terhek azért vannak, hogy elviseljük.

– Ez egy jel – közölte akkor Ephraim súlyos kezeit összecsapva, majd idegesen hol összezárta, hol kitérte. Ephraim szerint a világnak van egy olyan célja is, ami megment engem. Vannak dolgok, amiket soha nem érthetünk meg. A nehézségeket olyan egyszerű bizonyosságoknak tartotta, amelyekkel Isten megpróbálja őt. Ephraim igazán nem az az ember, akivel olyan könnyű együtt élni.

Ezen a reggelen, amikor Cecilia megkérdezte, vajon apja hazajön-e a napnyugtakor kezdődő szombatra, megmondtam neki, hogy ez reménytelen. – Az apád lehetetlen ember – szakadt ki

belőlem egy gyenge pillanatomban szenvedélyesen, miközben a kétségbeesés mozdulatával emelgettem a karom. Hallottam, amint a saját hangom kellemetlenül visitóvá válik, és amint kiböktem ezeket a szavakat, menten megbántam. De már késő volt.

Cecilia felém fordult. – Szajha – mondta ki hangtalanul, csak a szájával formálva a betűket. Először fittyet hánytam rá. Túl nagy volt a hőség ahhoz, hogy feleljek, hogy egyik vitából a másik érvbe sodródjak. Különben is, mi haszna lett volna? Hadd zúdítsa csak rám a haragját. Hadd lövellje ki dühét a szervezetéből, hadd higgye, hogy apja távolléte az én hibám. Mit árthat ez? Ám akkor Cecilia újból kimondta ezt a szót, immár sutogva, de azért elég hangosan ahhoz, hogy a csúfság betöltse a szobát.

– Szajha – mondta ki harmadszor is, egyre hangosabban. A szó szinte kirobant a szájából, és a csontom velejéig megborzongatott, pedig a nap elszántan tovább tűzött a függönyökön át és a helyiségből csak úgy áradt a forróság.

– Szajha – mondta újra meg újra. Már nem bírta leállítani magát, arca eltorzult a dühtől. Éreztem, amint a szívem egyre gyorsabban verdes testem kalitkájában, szinte nekiverődik a csontjaimnak. Felálltam és lekentem egy pofont Cecilának, olyan keményen, hogy megfájdult tőle a kezem, ujjaim pedig csúf vörös nyomot hagytak az arcán.

Cecilia berohant a szobájába és bevágta maga mögött az ajtót. Hallottam, ahogyan kulcsra zárta az ajtaját, majd hangosan zokogni kezdett és levegő után kapkodott. Magam elé képzeltem, amint részsüt az ágyára borul, haja vadul szanaszét hullik, öklével a párnáját verdesi, és hirtelen szánni kezdtem és elszégyelltem magam.

Cecilia az egész hosszú délelőttön át a szobájában maradt, elő sem jött. Végül bekopogtam hozzá és ráparancsoltam, hogy nyissa ki, de az ajtón át mindössze a ventilátor zümmögése hallatszott. Megrémültem, hogy valami meg gondolatlanságot csinált, és mivel tele voltam büntudattal, amiért elvesztettem a fejem, elővettem egy ruhafogast, meghajlítotam, és addig szorgoskodtam a kulcslyukon, míg végül kinyithattam az ajtót.

Cecilia abbahagyta a sírást, de az arca még mindig vöröslött, és még mindig ott éktelenkedett rajta haragos kezem lenyomata. Az ágyán kucorgott, bedagadt szemmel, alsó ajkát előrepitytesz-

Marsha Lee Berkman San Francisco kikötői negyedében él és ír. Műveit számos tudományos és irodalmi lapban közölték. *The Persistence of Desire* című regénye 1991-ben díjat nyert a *Quarterly West* regénypályázatán. Fenti novelláját a *Writing Our Way Home* című antológiából választottuk.

tette. Egyetlen pillantást sem vetett rám. A függönyök behúzva álltak a hőség miatt, és a szoba halovány derengésében láttam, hogy Cecilia cukorkáspírokkal szórta tele a padlót. Öltözőasztalának támasztva egy üres kóláspalack szomorkodott. Piszkos fehérneműk és ruhák halmaza hevert a padlón, a sarokban pedig egy rakás képes újság volt szanaszét szórva a szőnyegen.

– Gyere ki – mondtam olyan nyugodtan, ahogyan csak bírtam, miközben alig tudtam lenyelni, amit az imént egymással műveltünk és amit hamarosan folytatunk. – Hozzuk rendbe magunkat. Minden rendben lesz. – Megpróbáltam jóval magabiztosabbnak látszani, mint amilyen valójában voltam. – Ezzel csak magadat bántod, ugye tudod? – A szavak üresen és jelentés nélkül kongtak, épp úgy, ahogyan annak idején anyám szavai, és pontosan tudtam, hogy az efféle logika soha nem fog elémi hozzám.

– Idefigyelj! – próbáltam szilárd hangon beszélni. – Neked voltaképpen semmi közöd ehhez. Ez csak apádra és rám tartozik. – Nem vettem le a szemem az arcáról, noha ő továbbra is makacsul a padlóra meredt.

Végül fölemelte súlyos szemhéját és kihívóan rám nézett. Nehéz életkor, gondoltam magamban, ő pedig még a többenél is nehezebb eset. A ríktő betűs sárga póló alatt úgy emelkedett a keble, mint érett gyümölcs. Hónalja alatt fekete szőrszálak meredeztek, mint sivatagi tövis. Mostanában már nem mutatkozott meztelenül előttem. Amikor egyszer véletlenül rányitottam, döbbenet láttam, hogy testén már háromszögletű női szőrzet virul. Most szótlanul bámultuk egymást. Hirtelen valami megbánásféle csapott át rajtam, és arra vágytam, hogy megmondjam neki, mennyire sajnálom. A pillanat azonban elszállt és egy szót sem szóltam. Vissza-vonultam, Cecilia pedig gyászos képpel bevánszorgott a fürdőszobába, hogy lezuhanyozzon.

Amikor meghallottam, hogy a zuhanyozóból teljes erővel folyik a víz, elhatároztam, hogy felhívom Ephraimot. Ephraim mémók, a legnagyobb gépeket is ki tudja javítani. Talán az is kitelik tőle, hogy a mi elrontott életünket megreparálja. Feltárcsáztam a munkahelyi számát. Ő maga vette fel, olyan hamar, mintha már réges-régen ott ácsorgott volna, karját az is-

merős mozdulttal összefonva a mellén, várva, hogy rátelefonáljak.

– Ephraim – rohantam le, meg sem kérdezve, hogy s mint van. – Gyere haza ma este. Cecilia és én elevenen fel-faljuk egymást.

– Majd vasámap – válaszolta fáradtan, hisz ezen már rég túl voltunk. Ephraim soha nem volt hajlandó pénteken hazajönni sábeszra. Túl messze van, mondta. Attól félt, hogy valami történik út közben, még mielőtt ideér, és ebben az esetben napnyugta után is utaznia kell, amikor pedig tiltva van. Ezer és egy katasztrófa gomolygott az agyában. Lerobban a kocsi, ő meg ott marad zátonya futva. A vonattal is történhet valami baleset, Isten őrizz. Az autóbust elteríthetik az autópályán (olvasta, hogy ez tényleg megtörtént egyszer), őt meg épp akkor kapják el, amikor az est leszáll, és a sábesz imádság nélkül múlik el.

– Vasámap? Az már túl késő – mondtam. – Addigra mindketten meghalunk.

– Ne aggódj – válaszolta komolyan, mintha nem is hallotta volna, amit mondtam. – Imádkozom majd értetünk. – Hirtelen magam előtt láttam, amint ott áldogál az egyre fakuló világosságban, lehulló imasájjával a vállán, kopasz feje búbján kis, kerek sájkájával – hajnalban és szürkületkor, hidegben és melegben, amint előre-hátra himbálja magát és megidézi Izráel Istenét, elbeszélget Teremtőjével. Rossz évszázadban született, gondoltam, nem a megfelelő életben. Ábrahám lehetett volna, hogy a csillagos égbolt alatt vándoroljon, Mózes, aki a vadonban kószál, Jeremiás, aki magányosan viraszt a lerombolt Jeruzsálem törmelékei között.

– Ephraim, Ephraim! – esdekeltam kétségbeesett hangon. – Éljen egy kicsit! Próbáld meg! Miféle baj érhet? – Ephraim azonban jóval öregebb és makacsabb ennél. Hallottam, amint a telefonban sóhajtozott és nyögdécselt.

– Igen, imádkozom majd – ismételte meg. Kimerültnek hangzott, mintha mindaz, ami velünk történt, már túl sok lenne neki.

– Mi jó van abban, hogy imádkozol? Mi jó van a te Istenedben? – kiabáltam, miközben tudtam, hogy a végsőkéig kezdek elmenni. Aztán új taktikára szántam el magam. A hangom ezúttal lágyan duruzsolt. – Gyere haza, Ephraim. Szükségem van rád. Akarlak téged.

Szinte hallottam, amint torkán akadt a hangja, még a habozását is hallottam, ahogy átgondolta.

– A gyerek miatt, Ephraim! – szívós-kodtam.

– Túlságosan nehéz – mormolta végül.

– Ah, Ephraim! Tudod, mi a nehéz? Az élet!

De Ephraim már meggondolta magát. Szilárd férfiú, aki nem hajlandó kompromittálni magát. – Szégyelld magad! – ordítottam és lecsaptam a kagylót.

Ephraim sem ma este, sem holnap nem fog felhívni. Egy alkalommal vagy százszor hagytam kicsengeni a telefont, csak azért, hogy kipróbáljam, hiszen tudtam, hogy ott áll a készülék mellett és csendben előre-hátra hintázik a sőtétségben. Cecilia késő este felhívta, amikor úgy gondolta, hogy már alszom. Hallottam, amikor rólam sutyorgott. Elmondta az apjának, milyen nehéz ez így mindkettőnknek, mennyire szeretné, ha az apja visszajönné. Amikor most meghallottam a lépteit, az jutott eszembe, hogy Cecilia talán az egész beszélgetés alatt itt állt. Gyorsan kinyitottam a csapot és égő arcomra hideg vizet locsoltam. Eközben úgy éreztem magam, mintha a lányom rajtakapott volna valami szégyenteljes cselekedeten. A szemem még vörös volt, az arca kimerült, de átöltözött, a haját pedig elfésülte a homlokából és megtűzte. Az arcán még mindig ott volt a pofonom nyoma, ami korlátot emelt közénk. Egyetlen szót sem szólt, arca közönyös maszk volt. Lehet, hogy egy árva hangot sem hallott, és csupán a képzeletem kínozt?

– Gyere – mondtam, hogy megpróbáljam jóvá tenni ezt a rémes napot. – Ideje elkészülni a sábeszra. – Mielőtt a nap lemegy, ki kell takarítanunk a házat, ki-fényesíteni az ezüstöt, megfőzni a vacsorát és megsütni a barheszt. Ezekre a dolgokra Ephraim ragyogóan megtanította a lányát. Most is némán engedelmeskedett, egy szóval sem ellenkezett. Kitakartam a tészát, amit már előzőleg bedagasztottam, és elővettük a kenyékosarat és a gyertyatartókat, amelyeket ki kellett fényesíteni. Közvetlenül ezek mellett a polcon egy magányos, szomorú folt jelezte azt a helyet, ahol Ephraim borospohara állt.

Cecilia gyűrőtáblát rakott az asztalra, ügyes, fürgé ujjakkal összegyúrta a tészát, majd szépen összefonta. Arca kihevíült a hőségtől, szeme elmélyedt feladatában. A két hosszúkás fonatot végül betette a sütőbe, de előtte lecsipett belőlük egy-egy picit darabkát, amelyeket ősi rítus szerint behunyt szemmel, ajkát

csendes esedezéssel mozgatva elégett, ahogyan tőlem láta. Vajon mi után sávárogo szomorú szeme mögött? Miféle gondolatok járnak a fejében? A tavalyi évben lidércnyomásai voltak, amelyekből az éjszaka kellős közepén sikoltozva felriadt, mintha valami gonosz álommal viaskodna, amely nem akarta elhagyni. Amikor reggel beléptem a szobájába, láttam, hogy a hálóingre csomókba kötve csavarodik köré, mintha az éj folyamán a démonok bogozták volna össze.

– A fejlődés – mondta a doktor, én azonban jobban tudtam. Cecilia mindig is ilyen volt. Most pedig még inkább ilyen volt. Néha arra gondoltam, hogy amikor már öreg és védtelen leszek, amikor már képtelen leszek ellátni magam, vele kell majd élnem, és akkor Cecilia épp úgy kitölti majd felgyülemlett dühét az én szegény testem felett, ahogyan most a tésztát gyömöszöli a keze között.

Szerettem volna megszólítani, azt mondani neki, hogy „Mondd meg, mire gondolsz, Cecilia?”, de nagyon távol volt, a pillantása egészen másfelé kalandozott, mintha a saját gondolataiba lenne belegabalyodva.

Tegnap, hogy mindkettőnket felvidít-sam, hideg piknikvacsorát készítettem és kivittük a parkba. Más családok is voltak ott, plédünket a fűre terítettük, és hideg sült marhahúst ettünk krump-lisalátával. Amikor a fagyaltos arra jött, cseresznyefagyit vettünk és a játszótér szélén üldögélve elnyalogattuk. A gyerekek hintáztak. Cecilia egy darabig figyelte őket, majd ő is felült az egyik hintára, és csontos lábát mind magasabbra és magasabbra lendítette a homokozó felett, az arcán pedig valami furcsa, lágy boldogság terült szét. Utána egészen közel ült hozzám, fejét a vállamra támasztotta, a szeme békés volt, arckifejezése szelíd. Estére azonban már megint tűnődővé vált. Veszekedtünk, aztán addig hallottam sími, míg a végén befordultam és elaludtam.

Még mindig némán szorgoskodott. A hőség már oly elviselhetetlenné vált, hogy kicsit megpihentem és kiléptem apró erkélyünkre, ahol néhány gyorsan hervadó növényünk csüngött, és ahol két öreg székek állt, amelyeket Ephraim valamikor át akart festeni. Csendes utcában lakunk, egy zsákutca legvégében, és amikor egy-egy eltévedt autó véletlenségből idejön, épp az erkélyünk alatt szokott megfordulni. Most azonban nyoma sem látszott életnek. Az utca túlsó felén alvó, vak ablakszemek

látszottak, szorosan elfüggönyözve a rekkenő napsütés elől. A hőség már-már elviselhetetlenné vált. A szomszéd-ból átszűrődött a tévé hangja, majd valami elfojtott motyogás, ahogy lekapcsolták. Én azonban nem csak a hőségtől szenvedtem. Sokkal inkább attól, hogy tudtam, mivé lettünk mi hárman, mit műveltünk egymással.

Amikor visszamentem a házba, Cecilia még mindig feladatába mélyedt. Főlemelte a fejét, és szótlanul, gyanakodva rám nézett. A konyha most már tényleg kibíratatlanul forró lett, a nap beömlött a függönyökön át a linóleumpadlóra, és a hűtő tetejére rakott ventilátor fölösleges zörgése volt az egyetlen nesz, ami a csöndet megtörte. Odamentem Ceciliához és hang nélkül dolgoztunk egymás mellett. Homlokán és felső ajkán izzadságcseppek gyöngyöztek, és én újra azon töprengtem, vajon milyen gondolatok kergetőzhetnek kifürkészhetetlen szeme mögött.

„Cecilia”, szerettem volna mondani, „hagyjuk már abba, ne marjuk egymást”. De valami visszatartott ettől. A száját szorosra zárta, állkapcsát összeréselte, így hát elhatároztam, hogy egy mukkot sem szólok.

Inkább kinyitottam a sütőt, és kivettem a barheszt, majd rátettem a konyhapultra, hogy lehűljön. Sötétbarna volt, a tetején lévő fonatok szépen sötétlettek, Cecilia még ki is fényesítette őket. Egy pillanatig úgy tűnt, mintha szólni akarna, de aztán elharapta, mintha a büszkesége visszatartotta volna ettől. Befűszereztem a csirkét és beraktam a sütőbe. A nap egyre csak ontotta izzonyú sugarait a konyhára. Elmentem, hogy megfürödjek és egy kicsit szunyókáljak. Reggel óta még egy árva szót sem beszéltünk.

Amikor egy óra múlva előjöttem, láttam, hogy Cecilia hófehér abroszt terített az asztalra, a legszebb táányékokat és ezüstöket készítette fel, és az asztal közepére odatette a gyertyatartókat. A barhesz dombocskája fölött ott díszlett az a zöld és arany terítőcske, amelyet Cecilia egy nyári táborozás alatt himzett, és héber betűkkel kivarta rá a Sábész szót. Újra átöltözött, ezúttal tiszta fehér blúzba és fehér sortba, a hajába pedig világoskék szalagot kötött. Rajtam az a hosszú, nyomott mintás szoknya és színes felsőrész volt, amit egy

éve vettem Mexikóban, a hajamat pedig, amely oldalt immár szürkült, egy jókora teknőcfésűvel feltomroyztam a fejem tetején.

Lekapcsoltam a ventilátort és kinyitottam az ablakokat, a függönyöket megvisszahúztam. A hőség aznap először egy kissé csökkent. Hűvös szellő kavarta fel a levegőt és lágyan meglibbentette a lámpaemyöket. Még mielőtt a nap haragos, vörös szemként lement volna a háztetők felett, meggyújtottam a gyertyákat és kitárt karra mögém álltam, hogy elmondjam az áldást, amely bevezeti a pihenőnapot. Cecilia mellém állt, és bár a szemem lehunytam, éreztem, hogy keze az én kezem mellett köröz a levegőben és közelebb hozza a sábeszt.

– Jó szombatot! – mondtam, és erőt véve magamon, karomat a vállá köré fűztem, de Cecilia háta megmerevedett az érintésem alatt. A teste megfeszült és komor pillantása elkerülte az enyémét, miközben elülső fogait alsó ajkába mélyesztette.

Behoztam a vacsorát, és amikor mindketten leültünk, egyikünk sem akart tudomást venni Ephraim üresen álló helyéről az asztalfőn. Eszembe jutott erős keze, amelyet ilyenkor ráhelyezett Cecilia lehajtott fejére és elmondta az atyai áldást, amely mindig valami furcsa örömet kergetett a lányom arcába.

Ephraim távollétében elmondtam a barhesz feletti áldást, megtörtem, majd mindketten eszegetni kezdtünk belőle.

– Finom – mondtam. – Ez nagyon finom. – Cecilia elpirult a dicsérettől, barnára sült arca rózsállott a sötét felszín alatt.

– Tényleg ízlik? – kérdezte, és az arckifejezése egészen megváltozott, most hogy reggel óta első alkalommal beszélt hozzám. – Nem csak úgy mondd?

– Nem. Tényleg nagyon jó – mondtam, és láttam, hogy ez tetszik neki. Ajkán halovány mosoly jelent meg, és akár katonának a csatatéren, szemmel láthatólag mi is elhatároztuk, hogy az ünnep alatt fegyverszünetet kötünk.

Ekkor azonban akaratlanul is kicsúszott valami a számon. – Nagy kár – mondtam keserűen –, hogy apád nincs itt és nem kóstolja meg.

Aznap már másodszor bántam meg, amit mondtam. Cecilia arcán fájdalmas kifejezés suhant át, szeme vágyakozba a gyertyákba meredt. – De vasámap eljön, ugye? – kérdezte.

– Igen. Vasámap eljön – mondtam szilárdan. Részben azért, ahogy őt, rész-

ben, hogy magamat biztosítsam efelől. Ez szemmel láthatóan mindkettőnknek erőt adott, megnyugodtunk és jó étvágygal enni kezdtünk. Odakint egyre erősebben fújdogált a szél, besurrant a szobába, lehűtött minket, és szinte olybá tűnt, hogy Cecilia vállát már nem nyomasztja annyira tizenhárom évének minden súlya. A gyertya felvillanó fényében arcvonásai valami váratlan kifejezést öltöttek, és én meghökkenve láttam, hogy Ephraim arca áll előttem.

Ettünk, és a falon eközben kísértetiesen hosszúra nyúltak az árnyak. A sötét-ség beburkolt bennünket, csak a nap-pali szobából kivilágító csillár fénye törte meg.

Cecilia szemöldöke a mély összpontosítástól egészen összeszaladt az orra felé. Csak úgy ötletszerűen társalogtunk, miközben arra gondoltam, milyen távol állunk egymástól. A vacsora végén két dinnyét tálaltam fel desszertnek, amiknek a közepét fagylalttal töltöttem meg.

Egy darabig még elidőztünk, de már nem beszélgettünk, azután leszedtem az asztalt, Cecilia meg készségesen pat-tant, és karját belemerítette a habos mosogatólébe.

Átadta nekem a tiszta edényeket, én meg eltörölgettem őket. Egyiket a másik után raktam vissza a fehér kredencbe, és miközben hallgatagon ügyköd-tünk, a gyertyák fényei lassacskán kihunytak. Égett viasz szaga töltötte be a levegőt. A telihold bevilágította Cecilia karcsú alakját, és láttam, hogy az a vörös folt már majdnem eltűnt az arcáról.

Amikor végeztünk, felakasztottam a konyharuhát, Cecilia megfordult, hogy kimenjen, és a pillantásunk találkozott. Milyen törékenynek látszott ez a lány, milyen fiatal, gondoltam, és úgy szerettem volna utána kiáltani, amikor eltűnt a hall sötétjében. A szívem megtelt az iránta érzett szeretettel. Hús a húsból. Csont a csontomból. Azután hirtelen, mintha a gondolataimban olvasott volna, Cecilia megfordult, odajött hozzám és lábujjhegyre állva jóéjszakát-pusztát adott. – Bocsánatot kérek, mama – mondta, azután épp oly hirtelen elszaladt.

Ephraim hazajön vasámap, és a dolgok talán mégis működni fognak. Ki tudja? De legalább most, ebben a nyugalmas pillanatban béke van. Legalább béke van. És most úgy tűnik, hogy holnap, vagy holnapután, vagy valamikor még minden lehetséges. Minden.

Kiss Marianne fordítása

Három könyv a

A közelmúltban három tudományos igényű munka jelent meg a qumráni közösségről és a holt-tengeri tekercsek vizsontagságos történetéről. Mindhárom szerző részletesen beszámol a tekercsek megtalálásának, illetve kutatásának különböző szakaszairól s a nyilvánosságra hozatal bonyodalmairól. A három szerző „háromféle” szövegfordítását összevetve megállapíthatjuk, hogy bár akadnak stílusbeli különbségek, de a tekercsek tartalmi értelmezésében nincsenek lényeges eltérések.

(Fröhlich Ida: A qumráni szövegek magyarul. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba, 1998, 478 old., 800 forint)

A szerző a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora, a Khirbet Qumránban felfedezett tekercsek és töredékek eddigi legteljesebb magyar fordítását tárja elénk. Mindezeket tartalmas bevezető résszel és széles körű jegyzetekkel hozza közelebb olvasóihoz. Az iratok egy ókori zsidó vallási csoport gyűjteményét képezik, akiket az antik szerzők „esszéusok”-ként említettek, ám újabban a pontosság kedvéért inkább „qumráni közösség”-nek nevezünk. Az évek során több mint 250 barlangot kutattak át a Holt-tenger mellékén, s 1956-ig tizenegy olyan barlangot találtak, amely kéziratot rejtett. Az iratok és a tárgyi leletek azonosításához igénybe vették **Josephus Flavius**, az alexandriai **Philon** és **id. Plinius** leírásait. 1951–58 között feltárták Khirbet Qumrán romjait, ennek központi lakó-tornyát, több más épületét, vízgyűjtő medencéit, s a telep közelében két, mintegy ezeregyszáz sirt tartalmazó temető maradványait.

A néhány négyzetkilométeres körzetben fekvő tizenegy barlangban talált tekercsek mindegyike ókori eredetű. Néhány közülük az i. e. második század elejére datálható, ám zömük ennél későbbi, de egyiket sem írták az i. sz. első század közepe után. Feltételezhető, hogy az iratokat a telep lakói rejtették el a barlangokban, amikor a felkelést

leverő római csapatok a közelbe érkez-hettek, i. sz. 68 körül.

A *Közösség szabályzata* egy zárt, szigorú hierarchiába rendezett, vagyonközösségben élő, nőtlen férfiak közösségéről szól, amelynek tagjait a közös lakóhely mellett a közösen végzett munka, közös étkezések, szertartások és a Tóra együttes tanulmányozása kapcsolt össze. Szemléletükben és szokásaikban kortársaiktól, a társadalom mérvadó csoportjaitól elkülönülni kívánó csoportot alkottak. A közösség életét teljesen meghatározta sajátos naptáruk (52 hetes, 364 napos évekkel számoltak): mikor dolgozzanak, mikor ünnepeljenek. Qumránban máskor tartották az ünnepeket, mint Jeruzsálemben. Az iratok mögött álló szellemi és történeti háttér jóval szélesebb annál, mint ami csupán e kis zárt közösségre és történetére vonatkozhatna. Az egész gyűjtemény egyfajta közös gondolatvilágot és bizonyos egységet tükröz, s benne háromszáz év hagyománya, műfajai, stílusainak sokasága.

Qumrán a szellemi élet központja volt, könyvtárral, papokkal; szemléletük középpontjában a mózesi törvény betartása állt. Értekezéseket írtak és vitattak, átdolgoztak régebbi kéziratokat, s újakat alkottak. Qumrán tehát egy határozott arculattal rendelkező szellemi irányzat őrzője és továbbfejlesztője, aféle tudományos „szerkesztőség és kiadóhivatal” lehetett.

(Komoróczy Géza: Kiáltó szó a pusztában. A holt-tengeri tekercsek. Osiris Kiadó, Budapest, 1998, 275 old., 980 forint)

Komoróczy Géza professzor, az ELTE Assziriológiai és Hebraisztikai Tan-székének vezetője a *Kiáltó szó a pusztában* című könyvében kimondja, hogy a „holt-tenger parti tekercsek minden kétséget kizáróan az évszázad egyik legértékesebb kéziratlelete... mintegy ezer évvel korábbiak, mint a legelső héber kódexek; öt-hatszáz évvel korábbiak, mint a görög Biblia-fordítás legrégibb kézira-tai”. Ezekből jelentek meg 1961-től Ko-

holt-tengeri tekercsekről

moróczy első fordításai. A qumráni maradványok egy régi vallási közösség iratai, segítségükkel sokkal szélesebb körben ismerjük meg a régi zsidó irodalmat. Ezek az obskurus szövegek egy vallási konzervativizmusra törekvő szekta írásai, akik úgy látták, hogy korrunk vallási bűnökbe rohan. Ezen úgy akartak változtatni, hogy az „eredeti” forrásokhoz fordultak vissza.

Mozgalmas, sőt válságos időszakban keletkeztek ezek a kéziratok. **Nagy Sándor** hódítása nyomán széles körben elterjedt a hellenisztikus kultúra. A Földközi-tenger nemcsak európai részen, hanem Afrika északi felén és a kis-ázsiai területeken is a görög lett az általánosan beszélt nyelv. Az egyiptomi zsidóság is görögül beszélt, s Palesztinában a szeleukida

uralom nyomán, Jaszon és Antiokhosz erőszakos hatására a zsidó vezető réteg egy része is magáévá tette a hellenisztikus kultuszt. Sokan elégedetlenkedtek a korabeli viszonyokkal, kivonultak a pusztába, hogy ott zavartalanul éljenek vallási eszményeiknek. A holt-tengeri közösség úgy járta a saját külön útját, hogy elutasította a zsidó vallás korabeli hivatalos intézményeit, szakított a jeruzsálemi templommal, s annak papi hierarchiájával, kivonult a judeai sivatagba, hogy visszatérhessen Mózes eredeti szavainak és a próféták tanításainak szent forrásához. Ez a zsidó megújulás tehát konzervatív módon történt, a „megtérés” visszatérés volt a régi tiszta, hiteles formákhoz; megtisztulás a romlástól, amelyet a hellenisztikus kultúrához való alkalmazkodás okozott. Elkülönítették magukat a többiektől, hogy ugyanazok maradhassanak, akik voltak, vagy azokká váljanak, akiknek – a Tóra alapján – lenniük kell. Ám a kor kihívásaira többféle reagálás lehetséges. Az egyik a farizeusi. Ők tartották fenn a templomi kultuszt, ők képviselték a vallási intézmények kontinuitását, a hivatalos vallást.

Egyensúlyt tartottak a szélsőséges eszmék között, nem mentek el a végletekig sem vallási ügyekben, sem politikában. A másik zsidóság a holt-tengeri közösség, akik úgy ragaszkodtak a folyamatossághoz, hogy nem akartak alkalmazkodni, és inkább a kivonulást választották, a teljes elszigetelődést. A harmadik zsidóság pedig a kereszténység. Jésua és Saul, azaz Jézus, Pál és híveik „valamennyien zsidók voltak, s nem csupán születésük szerint: mind a tanítómester, mind a követek (apostolosz) és a követők számára magától értetődő volt, hogy hitük, életük, közösségük szervezete minden mozzanatában belül van azon, amit a kortársak zsidónak tekintenek... Mind a három (zsidóság) a Bibliára hivatko-

A qumráni kéziratok minden kétséget kizáróan bizonyítják, hogy a korai keresztény egyház gyökerei olyan mélységekig nyúlnak vissza az esszénus szektához, ahogyan azt korábban nem is gyanítottuk

zott... Mind a három jellegzetesen szövegmagyarázó vallás volt. A farizeus zsidóság fennmaradt, a holt-tengeri közösség eltűnt... a kereszténység pedig kivált a zsidóságból...” Qumrán és az Újszövetség párhuzamossága inkább a korai kereszténység zsidó jellegét teszi szembeszökővé.

Komoróczy közlése a holt-tengeri tekercsek kiadásának bibliográfiáját, a nagyobb fordításgyűjtemények és kéziratok katalógusait, majd „bemutatja” saját fordításait. Valamennyi előtt elénk tárja az adott tekercs állapotát a hozzá tartozó töredékeket, az irat feltehető keletkezésének dátumát, a benne fellelhető utólagos javításokat, a bibliai idézeteket, az irat nyelvi forrását, s a héber szöveg kiadásait.

(Vermes Géza: *A qumráni közösség és a holt-tengeri tekercsek története*, Osiris Kiadó, Budapest 1998, 294 old., 1280 forint)

Vermes Géza, az Oxfordi Egyetem professzora *A qumráni közösség és a holt-tengeri tekercsek története* című művében messzebből indul, s végkövetkeztetésében tovább mutat több kortársánál. Aligha akad még egy kutató, aki olyan régtől s olyan alaposan foglalkozott volna e témával, mint ő. Könyvének kimagasló jelentősége, hogy felhívja figyelmünket arra, mit jelent Qumrán a biblia tudományok számára, egyrészt a héber Biblia értelmezésének a változatok előidézte tisztázására, másrészt milyen testvéri rokonságot mutató forrása lehet az alakulóban lévő kora kereszténységnek. A tizenegy barlangból a Biblia valamennyi könyvének szövege előkerült, Qumrán őrizi a héber Ószövetség teljes szövegét. Ez az esszénus kánon nem egyezik a hagyományos judaizmusban használt kánonnal. 1947 előtt ugyanis a Héber Biblia nem tudományos kiadásai az 1524–25-ben Vencelében kiadott első nyomtatott Biblia szövege alapján készültek, ami később középkori kéziratokon alapult. Ha egy kutató 1947 előtt a szövegfejlődésnek a maszoréták és még a kereszténység előtti lépcsőfokait is tanulmányozni kívánta, csak a héber nyelvű samaritánus Pentateuchusra és az Ószövetség régi görög fordítására, a Septuagintára, tehát *közvetett forrásokra* hagyatkozhatott. Ám a Septuaginta mind a szöveg, mind a kánon tekintetében eltér a Héber Bibliától. Ma azonban, a váratlanul felbukkant qumráni irodalmi kincsnek köszönhetően a Héber Bibliával kapcsolatos tudásunk határai több mint ezer esztendővel kitolódtak. Az újabb ószövetségi fordítások mind figyelembe vették a qumráni forrásokat anélkül, hogy a zsidó vagy keresztény vallásos hitet bármiféleképpen megzavarták volna. Az eltérések azonban rendkívüli je-

lentségűek, mivel a zsidó szellem és vallástörténet korábban nem sejtett arcultait tárják fel előttünk. Látjuk, hogy a legrégebbi bibliai kéziratgyűjtemény több szöveg hagyományra épült – Qumránban is. A qumráni kéziratgyűjteményben föllelhető sokféleség tehát a bibliai szöveg egyesítése előtti helyzetet tükrözi.

A qumráni kéziratok minden kétséget kizáróan bizonyítják, hogy a korai keresztény egyház gyökerei olyan mélységekig nyúlnak vissza az esszénus szektához, ahogyan azt korábban nem is gyanítottuk: szerveződésének, szertartásainak, tanításainak, gondolkodásmódjának, valamint misztikus és erkölcsi eszméinek legnagyobb részét is onnan vette át. Jézusnak az örökérvényűnek tekintett Törvénnyel (Mt. 5,18) kapcsolatos álláspontja hasonlít a tekercsekéhez. A Tóra értelmezéseinek magyarázatában Jézusnál is mindig nagy hangsúlyt kap a belső vallásosság fontossága (Mt. 23,27–28). A beteljesülésprófécia ugyanolyan jól ismert jelenség az Apostolok cselekedeteiben, mint Qumránban. Az esszénizmus is, a kereszténység is saját magát tekintette a kizárólagosan kiválasztott közösségnek, amellyel megköttetik majd az új szövetség a végső időkben. Az esszénus közösség is tizenkét törzsből áll, Jakab levele is „a szórványban élő tizenkét törzsnek” szól (Jak. 1,1), Jézus pedig megígéri tizenkét apostolának, hogy „ti is tizenkét királyiszékbé ültök, és ítéletet tartotok Izráel tizenkét törzse felett” (Mt. 19,28). Mindkét csoport úgy képzelte, hogy a végső idő beköszöntét alapítójuk megjelenése vezeti be. Az esszénus szabályozás a magántulajdonról és a közösségi tulajdonlásról az Újszövetségben is hasonló. Jézus felszólította hallgatóságát, hogy tulajdonaikat adják el, a bevételt osszák szét a szegények között (Mt. 19,21). „Mindazok pedig, akik hittek, együtt voltak és mindenük közös volt” (Ap. csel. 2,44). A qumráni férfiközösség cölibátusára visszhangzik Jézus tanácsa követőihöz, hogy hagyják el családjukat, s kövessék őt. Pál is alkalmasabbnak tartotta a nőtlenséget azok számára, akik teljes mértékben „az Úr dolgainak” kívánták szentelni életüket (I. Kor. 7,32–34).

Qumránnak a kereszténységre gyakorolt hatása valószínűleg a közössé-

Lapozgatás az interneten

Feldmájér Sándor rovata

Www.interdnet.hu/zsido/

Kedves Olvasó: **Shana tova! Boldog új évet!**

Ezt a feliratot találtam (amihez én is csatlakozom) a fenti címen.

Fantasztikus, gratulálók, végre valami, amiről sokszor írtam: a MAGYAR ZSIDÓ HONLAP. (webmester: Raj Rafael, készíti a Makkabi kft a Mazihsz-szel együttműködve).

Ez volt talán az első, a legkorábbi hazai zsidó hálózsem.

Sok érdekes és fontos (noha legalább ugyanannyi felesleges) adat, információ kapott helyet itt (talán kicsit túl terjedelmes a Makkabi kft és tevékenységét ismertető rész). A többi adat is esetleges, de végre van valami ami lényeges, és ami angolul is olvasható.

Íme a fontosabb oldalak:

■ Naptár az 5759. évre

A magyar hónapoknak megfelelően ábrázolja, jól áttekinthető formában a megfelelő zsidó naptári elnevezéseket. Külön dicséretes az ünnepek kiemelése. Szellemes grafikával a gyertyagyújtás és ünnep kimeneteli időpontjait is megtaláljuk. (Ha javasolhatunk: szerepeljen az aktuális hetiszakas neve is.)

■ A magyar zsidóság története

Rövid, de tartalmas összefoglaló.

■ Zsidó élet Magyarországon

Sajnos régen frissített rovat. Mindamelllett sok jó program és ötlet található itt: például haszid túra, működő temetők, budapesti zsinagógák, templomkörzetek, címek, nevek, helyek – egyszerű, de nagyon hasznos.

■ Lauder Iskola

Innen a Lauder Iskola honlapjára lehet eljutni.

■ Magyarország zsinagógái

Nagyon szép, de kevés zsinagógát tartalmazó rovat, esetleges, ki miért került ide vagy miért nem.

■ Újságok

Két újság olvasható itt: az Új Élet valamint a Nagyfuvaros utcai körzet hírlevele 1996-ból és egy szám 1997-ből. Érdekes, de ...

■ Hírek

Nagyon fontos rovat, de sajnos nem friss. Valószínűleg nincs sem idő, sem energia, sem pénz a rendszeres karbantartásra. Lásd jegyzetemet a Szombat múlt havi számában.

■ Ünnepeink

Részletek a Makkabi kiadó Magyar Zsidó Almanach című kiadványból. Hasznos érdekes.

A honlapon még a következő rovatok olvashatók:

Utazás – Zsidó Nyári Fesztivál – A rabbi válaszol – Kapcsolat más oldalakhoz – Vendégek – Bét-Hájjim Alapítvány – Megjegyzések, vélemények – Szombat.

Csak így tovább! Ha sikerül elérni, hogy az aktuális oldalak valóban naprakészek legyenek, az adatok frissek és széleskörűek, akkor csodálatos dolog olvasható végre rólunk és nekünk. Kedves Olvasó, kérek segítsd Raj Rafael munkáját, hirdess oldalain, küldj információt és véleményt! E-mail cím: makkabi@alarmix.net.

gi szerveződés és a vallásgyakorlat terén érvényesült leginkább: amikor a zsidó-keresztény egyház az alapítás problémáival küszködött, a qumráni közösség már jól kipróbált intézményként működött. Az esszénus közösség mélyebb megértése és behatóbb ismerete új utakat tárt fel a keresztény-

ség eredetének tanulmányozásához. Az alaposan kidolgozott párhuzamok lehetővé teszik majd számunkra, hogy Jézust és a fellépése nyomán elindult mozgalmat biztosabban belehelyezhessük a judaizmus történeti világába.

Frideczky Frigyes